

7 ~ ΣΕΙΡΑ ΜΕΛΕΤΩΝ ~ 7

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ

7 ~ ΣΕΙΡΑ ΜΕΛΕΤΩΝ ~ 7

Υπεύθυνοι σειράς

Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης - Δημήτρης Χριστόπουλος

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

Επιμέλεια:

Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης - Δημήτρης Χριστόπουλος

Κείμενα των:

Λάμπρου Μπαλτσιώτη

Παναγιώτη Μπάρκα

Μάτου Παύλου

Κωνσταντίνου Τσιτσελίκη

Δημήτρης Χριστόπουλος

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΕΙΡΑ ΜΕΛΕΤΩΝ 7

Επιμέλεια: Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης, Δημήτρης Χριστόπουλος
Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας

© 2003, Εκδόσεις Κριτική ΑΕ & KEMO

Κατά τον Ν. 2121/1993 και τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Γραφεία: Τσαμαδού 1-3, 106 83 Αθήνα, τηλ. 210 38 03 730, fax 210 38 03 740
Βιβλιοπωλείο: Νευροκοπίου 8, 118 55 Αθήνα, τηλ. 210 34 69 302
e-mail: biblia@kritiki.gr
www.kritiki.gr

ISBN 960-218-325-X

Εισαγωγή των επιμελητών	9
Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης και Δημήτρης Χριστόπουλος <i>Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας:</i> Στιγμιότυπα αβεβαιότητας ως εθνικές αλήθειες	17
Λάμπρος Μπαλτσιώτης <i>Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας:</i> Μια προσπάθεια προσέγγισης σε μια μεταβατική ποινωνία	45
Δημήτρης Χριστόπουλος <i>To θεωρικό καθεστώς ως μηχανισμός ιδεολογικής αφομοίωσης της μειονότητας</i>	127
Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης <i>Η εκπαίδευση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία</i>	165
Παναγιώτης Μπάρκας <i>Η Ελληνική Μειονότητα επί καθεστώτος Χότζα</i>	225
Μιλτος Παύλου <i>Oι Έλληνες της Αλβανίας στην Ελλάδα</i>	265
Βιβλιογραφία	309

Λάμπρος Μπαλτσιώτης	
<i>Παράρτημα:</i>	
Οι ελληνόφωνοι οικισμοί στην Αλβανία	325
<i>Βιογραφικά σημειώματα των συγγραφέων</i>	339
<i>Χάρτες</i>	341

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ

Στην ιστορία του 20ού αιώνα, το μειονοτικό ζήτημα των Ελλήνων της Αλβανίας απέκτησε εμβληματικά χαρακτηριστικά στην ιδεολογική διαπάλη μεταξύ του ελληνικού και του αλβανικού εθνικισμού. Για το λόγο αυτόν, η εξαγωγή έγκυρων συμπερασμάτων σχετικά με τη μεταψυχοπολεμική συγκυρία μάς υπαγορεύει να λάβουμε υπόψη μας, πέρα από την παρούσα πολιτική πραγματικότητα, τόσο τη διεθνή γεωπολιτική συγκυρία στην οποία εγγράφονται οι ελληνοαλβανικές σχέσεις όσο και την ιστορική της ανάλυση. Οι πολιτικές που ασκούνται από τις εμπλεκόμενες πλευρές, όσο και τα ιδεολογήματα στα οποία κατά κανόνα βασίζονται, ανάγονται ή έλκουν την καταγωγή τους από αδρανειακές επιβιώσεις παραστάσεων των αρχών του 20ού αιώνα.

Δεν πρέπει να εκπλήσσει λοιπόν, ούτε είναι εξαίρεση στην ιστορία των εθνικών μειονοτήτων, ότι η παρουσίαση των δεδομένων που σχετίζονται με την ελληνική μειονότητα της Αλβανίας χρησιμοποιείται ως εργαλείο αναγωγής προειδημμάτων εθνικά ταγμένων συμπερασμάτων από τα δύο κράτη. Αποτέλεσμα αυτής της απροκάλυπτης χρήσης της κοινωνικής ύλης είναι μια ιδεοληπτικά στρεβλωμένη και ελλιπής εικόνα για τα πραγματικά διακυβεύματα της ελληνικής μειονότητας σήμερα.

Η δυνητικά αρτιότερη απεικόνιση των πραγματικών δεδομένων που συνθέτουν το ελληνικό μειονοτικό φαινόμενο στην Αλβανία αποτελούν στόχο αυτού του βιβλίου. Φιλοδοξούμε να αναφερθούμε σε ζητήματα σχετικά με την ελληνική μειονότητα της Αλβανίας μακριά από το αντιθετικό δίπολο της ελληνοκεντρικής και της αλβανοκεντρικής θεώρησης που προτάσσει κατά

βούληση τα «εθνικά δίκαια». Τα δίκαια αυτά –αλβανικά ή ελληνικά– είναι ιδεολογικές κατηγορίες, η εγκυρότητα των οποίων δεν επιδέχεται πραγματολογική διαχρίσωση και ως τέτοια εξέχουν των ορίων της επιστημονικότητας.

Δεν επιχειρούμε, ούτε μπορούμε άλλωστε, να εξετάσουμε εξαντλητικά το θέμα. Αρκούμαστε σε ορισμένες θεματικές, οι οποίες θεωρούμε ότι αποτελούν τα κρίσιμα πεδία για την κατανόηση των επιμέρους πτυχών του ζητήματος της ελληνικής μειονότητας. Ευελπιστούμε ότι η πραγμάτευση των πεδίων αυτών, πέραν του ότι θα προσφέρει κάτι πραγματολογικά νέο σε ένα γνωστικά χέρσο από τις εθνικές ιδεολογίες έδαφος, θα μπορέσει να δώσει στον έλληνα αναγνώστη τη δυνατότητα μιας κριτικής θεώρησης του φαινομένου της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία, συνολικά. Εξάλλου πιστεύουμε πως «η μελέτη της ετερότητας ως σχέσης εξουσίας φέρει... ένα μείζον πλεονέκτημα γνωσεολογικού τύπου: την προσέγγιση του συλλογικού μας εαυτού, των δικών μας ιστοριών, με τρόπο γόνιμα αυτοκριτικό. (...) [Π]ροσφέρει κατεξοχήν ένα αυτοκριτικό πεδίο, καθώς μας κάνει να μαθαίνουμε για εμάς από τους άλλους. Σε τελευταία ανάλυση, το ζήτημα έχει να κάνει και με το πόσο είμαστε διατεθειμένοι να αντικρίσουμε και να εξικειωθούμε με κάποιες πτυχές δικών μας υποθέσεων που έχουμε αποσιωπήσει, εξωραΐσει ή ξεχάσει».¹ Στην αναστοχαστική αυτή πρόκληση αναλαμβάνουμε να ανταποκριθούμε με την παρούσα δουλειά σε ένα ναρκοθετημένο από τα ανταγωνιστικά «εθνικά δίκαια» ιστορικό και κοινωνικό πεδίο. Ένα πεδίο δυσπρόσιτο για την κοινωνική έρευνα.

Στο πρώτο κείμενο του τόμου με τίτλο «Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας: στιγμιότυπα αβεβαιότητας ως εθνικές αλήθευσης», οι επιμελητές, εν είδει εισαγωγής στον τόμο, σταχυολογούν

1. «Αυτή είναι η αυτοκριτική πρόκληση της μελέτης της ετερότητας ως σχέσης εξουσίας. Σε τελευταία ανάλυση, παρά τα φαινόμενα, είναι μια ενδοσκόπηση». Δ. Χριστόπουλος, *Η ετερότητα ως σχέση εξουσίας*, Σειρά Μελετών KEMO 5, Εκδ. Κριτική, Αθήνα 2002, σελ. 11.

ιστορικές μνήμες και παραστάσεις της κληρονομιάς των ελληνικών διεκδικήσεων στον αλβανικό νότο, το βάρος τους στις διμερείς σχέσεις και στη ζωή της ίδιας της μειονότητας. Η απόδοση μειονοτικών δικαιωμάτων στην εθνοτικά ρευστή μειονοτική ομάδα εξετάζεται στο πλαίσιο της διαρκώς μεταβαλλόμενης διεθνούς συγκυρίας και των ελληνοαλβανικών σχέσεων. Η αμοιβαία καχυποψία που κυριάρχησε σε όλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα στις σχέσεις αυτές, ανέθρεψε ένα κλίμα έλλειψης εμπιστοσύνης, το οποίο απέκτησε σχεδόν ενδημικά χαρακτηριστικά. Οι διμερείς συσχετισμοί ισχύος μετά το τέλος του Ψυχρού πολέμου και τα παρελκόμενα γεωπολιτικά δεδομένα –με πρώτη την αλβανική μετανάστευση στη χώρα μας– επιτρέπουν πλέον στην Ελλάδα να μπορέσει να επεξεργαστεί πολιτικές απαλλαγμένες από το ιστορικό βάρος της αβεβαιότητας που κληροδότησε ο αιώνας που πέρασε. Τέτοιες πολιτικές είναι μονόδρομος για την ευημερία όλων των παραγόντων στην περιοχή: μεταξύ αυτών, και της μειονότητας.

Την ιστορική διαμόρφωση στάσεων και τάσεων της μειονότητας απέναντι στην Ελλάδα και την ελληνική ταυτότητα πραγματεύεται το άρθρο του Λάμπρου Μπαλτσιώτη, με τίτλο *Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας: μια προσπάθεια προσέγγισης σε μια μεταβατική κοινωνία*. Στη μελέτη αυτή δίνεται το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοαλβανικών σχέσεων από το 19ο αιώνα μέχρι τη δημιουργία του αλβανικού κράτους και το Μεσοπόλεμο, αφού πολλές από τις τότε αντιπαραθέσεις διατηρούν επίκαιοη την πολιτική τους σημασία. Καθορίζονται τα όρια της ελληνοφωνίας και επιχειρείται μια καταγραφή των μεγεθών της μειονότητας, κυρίως μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο. Τα πληθυσμιακά μεγέθη σχετίζονται με την ταυτότητα της μειονότητας, ειδικά μετά την πτώση του χοτζικού καθεστώτος. Εδώ κρίθηκε απαραίτητη η εξέταση κυρίως των Βλάχων και δευτερευόντως ο ταυτοκόρις επαναπροσδιορισμός των αλβανών ορθόδοξων μετά το 1991 και οι σχετικές επεμβάσεις της ελληνικής πολιτικής. Συμπληρω-

ματικά, δίνονται και κάποια χαρακτηριστικά του σύγχρονου ελληνικού και αλβανικού λόγου για τη μειονότητα, όπως και του λόγου της ίδιας της μειονότητας για τον εαυτό της. Τέλος εξετάζεται η ιδιαίτερη περίπτωση της Χιμάρας.

Ο Δημήτρης Χριστόπουλος, στη συμβολή του με τίτλο *Το θεσμικό καθεστώς ως μηχανισμός ιδεολογικής αφομοίωσης της μειονότητας* κάνει μια αναφορά στη θέση της μειονότητας εντός της αλβανικής έννομης τάξης αλλά και την αντιμετώπιση της, σε συνάρτηση με τις διεθνείς δεσμεύσεις της Αλβανίας. Η μελέτη αυτή αναδεικνύει, μέσα από την επεξεργασία του θετικού δικαιού και των θεσμών, τις ιδεολογικές και πολιτικές στοχεύσεις του καθεστώτος προστασίας της ελληνικής μειονότητας, όπως αυτές εγγράφονται μέσα στο σύγχρονο διεθνές κανονιστικό περιβάλλον μειονοτικών δικαιωμάτων που αναπτύσσεται στους ευρωπαϊκούς οργανισμούς που ανήκει η Αλβανία. Οι διμερείς σχέσεις Ελλάδας-Αλβανίας και οι συνειδησιακοί δεσμοί της μειονότητας με την Ελλάδα ως μητέρα-πατρίδα εξετάζονται διαλεκτικά ως παραγοντες ενίσχυσης αλλά ταυτόχρονα και αποσταθεροποίησης του θεσμικού καθεστώτος της μειονότητας. Ο συγγραφέας αναλύει γιατί το καθεστώς αυτό θεμελιώνεται σε εντελώς αναχρονιστικά, προ-φιλελεύθερα πολιτειακά πρότυπα, τονίζοντας ωστόσο πως τα πρότυπα αυτά δεν έχουν σταθεί εμπόδιο στην αφομοίωση μειζονικούς τμήματος της μειονότητας στον αλβανικό εθνικό ιστό. Η μελέτη, τέλος, επιχειρεί να αναδειξει το δυσανάλογο, σε σχέση με τις πολιτικές του διαστάσεις, ιδεολογικό βάρος που φέρει το μειονοτικό ζήτημα στις σχέσεις Ελλάδας και Αλβανίας. Εξαιτίας του βάρους αυτού, σήμερα η ελληνική μειονότητα περισσότερο υποστησιοποιείται ως ιδεολογική έννοια παρά ως πραγματικό μέγεθος.

Το καθεστώς, την εξέλιξη και το περιεχόμενο της μειονοτικής εκπαίδευσης εξετάζει το άρθρο του Κωνσταντίνου Τσιτσελήη *Η εκπαίδευση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία*. Η μελέτη διερευνά διαχρονικά το καθεστώς και την αντιληψη περί της μειονοτικής εκπαίδευσης που είχε και έχει το αλβανικό κράτος και

τις σχετικές διεκδικήσεις από την πλευρά της μειονότητας: Η περίοδος του Μεσοπολέμου αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς η σημερινή μειονοτική εκπαίδευση παραπέμπει στην προκομμουνιστική Αλβανία. Η χοτζική Αλβανία διαμόρφωσε ένα εξαιρετικά ιδιόμορφο καθεστώς για τα μειονοτικά σχολεία, όπως και για κάθε έκφανση της αλβανικής εκπαίδευσης, ώστε το άμεσο αλλά και τόσο μακρινό υπόστρωμα της σημερινής δομής της μειονοτικής εκπαίδευσης. Τέλος, στη μελέτη εξετάζεται αναλυτικά το σύγχρονο, νομικό και πραγματικό, καθεστώς της εκπαίδευσης, ως προς τα ποιοτικά χαρακτηριστικά και τα ποσοτικά του μεγέθη. Ειδική αναφορά γίνεται στο γεγονός ότι η πλειοψηφία των μαθητών της μειονότητας φοιτά σε σχολεία εκτός μειονοτικής εκπαίδευσης, στην Αλβανία και κυρίως την Ελλάδα. Εντέλει, από την ανάλυση διαφαίνεται ότι οι προοπτικές εξέλιξης της μειονοτικής εκπαίδευσης είναι συνυφασμένες με το επίπεδο της διμερούς συνεργασίας Ελλάδας-Αλβανίας, την επίδραση των ευρωπαϊκών θεσμών και κυρίως με την έκφραση αιτημάτων και διεκδικήσεων από φορείς της μειονότητας.

Στο βιβλίο αυτό επιθυμούσαμε να συμπεριλάβουμε και τη ματιά του Έλληνα μειονοτικού. Την αντιμετώπιση της μειονότητας από το κομμουνιστικό καθεστώς, μέσα από τη ματιά ενός ενεργού μειονοτικού διανοούμενου, πραγματεύεται το κείμενο του Παναγιώτη Μπάρκα *Η Ελληνική Μειονότητα επί καθεστώτος Χότζα*. Ομολογούμε πως χρειάστηκε να ψάχουμε επισταμένα μέσα στις ελίτ των Ελλήνων της Αλβανίας, για να καταφέρουμε να εντοπίσουμε εκείνο το λόγο, ο οποίος να μπορεί να συνδυάσει με τον τρόπο που καταφέρνει ο προκείμενος συγγραφέας τη βιωματική αφήγηση με την κοινωνική ανάλυση. Η συμβολή αυτή, πέραν του πραγματολογικού της πλούτου σχετικά με στοιχεία που συνθέτουν την ιστορία και τον πολιτισμό της ελληνικής μειονότητας στον 20ο αιώνα, είναι μαρτυρία ενός κριτικού έναντι της αλβανικής πολιτικής και ταυτόχρονα αυτοκριτικού μειονοτικού λόγου, η ανάλυση του οποίου προσφέρεται για εξαιρετικά κρίσιμα

ερευνητικά συμπεράσματα. Τέλος, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι, χάριν σεβασμού στο λόγο αυτόν, διατηρήθηκε η ορολογία του συγγραφέα ως προς την «Ελληνική Εθνική Μειονότητα», ενδεικτική του ιδεολογικού βάρους του ανήκειν στη μειονότητα, ορολογία η οποία δεν συναντάται στο υπόλοιπο του βιβλίου, ούτε και ο καθιερωμένος στα καθ' ημάς –πλην όμως βαριά φορτισμένος– όρος *Βόρεια Ήπειρος*.

Τέλος, τη σημερινή θέση των μελών της μειονότητας ως μετανάστες εντός της ελληνικής κοινωνίας, καθώς το μεγαλύτερο τμήμα της διαβιεί στην Ελλάδα, πραγματεύεται η συμβολή του Μάλτου Παύλου με τίτλο *Οι Έλληνες της Αλβανίας στην Ελλάδα*. Το κείμενο πραγματεύεται τους όρους της ένταξης της ομάδας στην ελληνική κοινωνία μετά τη μαζική μετανάστευση των μελών της στη μητέρα-πατρίδα. Η κάθοδος των Ελλήνων της Αλβανίας σε μεγάλους αριθμούς στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1990 διεκδικώντας την ισότιμη συμμετοχή και την ενσωμάτωση στον εγχώριο κοινωνικό ιστό συνάντησε την αδράνεια ή και αρνητική στάση της πολιτείας. Η τελευταία περιορίστηκε να αντιμετωπίσει το νέο δεδομένο τηρώντας μια στάση μη αναγνώρισης παρά μόνο ως προσωρινής της παρουσίας της στη χώρα και ευχόμενη την επιστροφή της. Οι «Έλληνοι αλβανοί» της Ελλάδας, ως άλλη μια αλλοδαπή μεταναστευτική ομάδα, με συχνά εθνοτικά μικτή εθνοτική σύνθεση προερχόμενη από μικτούς γάμους, συνάντησαν περισσότερο δυσμενείς, σε σχέση με άλλες ομάδες επαναπατριζόμενων ομογενών, συνήκεις ένταξης στην οικονομία, την αγορά εργασίας και στην κοινωνία. Ο συγγραφέας επισημαίνει την ανάδυση μιας ιδιαίτερης ελληνοαλβανικής μεταναστευτικής ταυτότητας. Το περιεχόμενο και η επίκληση της τελευταίας αντικατοπτρίζει λιγότερο την ενσωμάτωση ομογενών στον ελληνικό κεντρικό και κατά παράδοση ομοιογενή εθνικό ιστό, και περισσότερο τον αγώνα μεταναστών για αναγνώριση ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων σε μια όχι και τόσο φιλόξενη «μητέρα-πατρίδα».

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο τόμος αυτός αποτελεί προϊόν διεύρυνσης και εμβάθυνσης της έκθεσης που έγινε για λογαριασμό του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου ύστερα από επιτόπια έρευνα στην Αλβανία το Μάιο 2001, την οποία πραγματοποίησαν οι Λάμπρος Μπαλτσιώτης, Τάσος Τέλλογλου, Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης και Δημήτρης Χριστόπουλος. Για μια περιεκτική σύνοψη της έκθεσης αυτής μπορεί κανείς να ανατρέξει στο περιοδικό *Σύγχρονα Θέματα*² και για ολόκληρη την έκθεση στην ιστοσελίδα του Κέντρου Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων.³

Κλείνοντας αυτή την εισαγωγή, οφείλουμε τις θερμότερες ευχαριστίες μας σε όλους εκείνους οι οποίοι στήριξαν την προσπάθεια αυτή, ξεκινώντας από τον Ξενοφώντα Κοντιάδη, διευθυντή του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, που μας εμπιστεύτηκε τη σύνταξη της αρχικής έκθεσης, που αποτέλεσε και την πρώτη ώλη για το βιβλίο αυτό. Ειδικά, στον Τάσο Τέλλογλου, δημοσιογράφο, οφείλουμε το πιο σημαντικό τμήμα των συναντήσεών μας στην Αλβανία, όταν έγινε η επιτόπια έρευνα, και τις καίριες επισημάνσεις του σε σχέση με τη συμπεριφορά της μειονότητας στις εκλογές του Ιουνίου 2001, οι οποίες κατεγράφησαν στην έκθεση. Ο τελευταίος λόγος οφείλης πάντως ανήκει κυρίως σε όλους εκείνους, μειονοτικούς και μη, εντός και εκτός Αλβανίας, οι οποίοι μας συμπαραστάθηκαν και βοήθησαν στη σύλλογη υλικού για την τεκμηρίωση των μελετών που παρουσιάζονται.

Κ.Τ. και Δ.Χ.
Μάιος 2003

2. «Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας», *Σύγχρονα θέματα*, 78-79/2001, σελ. 24-52.

3. <http://www.kemo.gr>.

Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης και Δημήτρης Χριστόπουλος

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ:
ΣΤΙΓΜΟΤΥΠΑ ΑΒΕΒΑΙΟΤΗΤΑΣ ΩΣ ΕΘΝΙΚΕΣ
ΑΛΗΘΕΙΕΣ

Δύο γενιές Ελλήνων γαλουχήθηκαν εθνικά με «μια αδελφή, κουκλίτσα αληθινή». Όχι παραδόξως ωστόσο, η εξοικείωση της ελληνικής λαϊκής συνείδησης με τις εθνικές προσδοκίες για τη «Βόρεια Ήπειρο» δεν οδήγησαν και σε κάποιο αυξημένο ενδιαφέρον της ελληνικής ιστορικής βιβλιογραφίας για την περιοχή αυτή. Σήμερα πλέον, η ενασχόληση με τα επίκαια πολυσχιδή ζητήματα που αφορούν την ελληνική μειονότητα της Αλβανίας, δεν μπορεί παρά να φέρει το βάρος του ιδεολογικού οπλοστασίου που κληροδότησαν αυτές οι διεκδικήσεις στους δύο λαούς, τη στιγμή κατά την οποία επιλέγει να αντιπαρατεθεί μαζί του.¹ Όσο περισσότερο εμβαθύνει κανείς στην ενασχόληση με τα ζητήματα της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας, τόσο περισσότερο εξαναγκάζεται να αποποιηθεί των συνταγών της βεβαιότητας που υπαγορεύουν οι εκατέρωθεν εθνικοί μύθοι. Καθόλου παράδοξα, όσο πιο θολό και αβέβαιο είναι το ιστορικό τοπίο, τόσο περισσότερο έδαφος καλλιεργείται για τις «εθνικές αλήθειες».

1. Στην πλέον άρτια και πιο πρόσφατη σχετική μελέτη του Γ. Γιανουλόπουλου αναφέρεται πως «[η] μόνη εξήγηση, ... που θα μπορούσε ίσως να ισχύει για την παρατηρούμενη έλλειψη ειδικού βιβλιογραφικού ενδιαφέροντος εν σχέσει προς τις ελληνικές εδαφικές διεκδικήσεις στο συνέδριο Ειρήνης του 1946, είναι ότι οι συγκεκριμένες διεκδικήσεις “απορρο-

Πρώτη αβεβαιότητα: Η ιστορική κληρονομιά των ελληνικών διεκδικήσεων στη «Βόρεια Ήπειρο»

Η ψυχροπολεμική ιδεολογία που παραδοσιακά εκπέμπεται από το «βορειοηπειρωτικό» για τα δύο όμορα κράτη, είναι κοινή σε πολλά μειονοτικά ζητήματα της Ευρωπής και της Βαλκανικής ιδιαίτερα, αλλά, εν προκειμένω, ιδιαίτερη σημασία έχει η προφανής ανισορροπία δυνάμεων μεταξύ των όμορων κρατών, σχι μόνο στο επίπεδο των πραγματικών της διαστάσεων, αλλά, το σπουδαιότερο, στο επίπεδο της ιδεολογικής της πρόσληψης από τις εκατέρωθεν εθνικές συνειδήσεις. Για την κατανόηση του εκατέρωθεν ιστορικού φορτίου των μειονοτικών ζητήματος είναι αναγκαία μια συνοπτική παρουσίαση των σημαντικότερων ιστορικών στιγμάτων που σημάδεψαν τη συγκρότηση της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας, μέσω των ελληνικών εδαφικών διεκδικήσεων επί της «Βόρειας Ήπειρου». Και αν για την ελληνική πλευρά το βάρος αυτό σημασιοδοτείται από τα αλιγτρώτατα «ιστορικά φυσικά δίκαια» των Ελλήνων για αυτοδιάθεση, η πρόσληψη του από την αλβανική πλευρά φορτίζεται ποικιλοτρόπως εχθρικά ως ρητή και προφανής πρόθεση της Ελλάδας να αφαιρέσει – να αυτονομήσει ή να προσαρτήσει – τμήμα της αλβανικής επικράτειας. Άλλωστε, για τελευταία φορά το 1946, στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης στο Παρίσι, η Ελλάδα αμφισβήτησε ευθέως το καθεστώς της Βόρειας Ήπειρου.² Η αλυτρωτική ρητορική από

φήμηκαν», τρόπον τινά, από το μείζον γεγονός που ακολούθησε αμέσως μετά, δηλαδή τον Εμφύλιο Πόλεμο. Απορροφήθηκαν υπό την έννοια ότι εντάχθηκαν ... στις ιδεολογικοπολιτικές σταθερές ... και στη λογική εν γένει, του κράτους που οικοδόμησαν οι νικητές της αιματηρής εκείνης αναμετρήσεως». «Έχω μια αδελφή κουκλίσα αληθινή...» Οι ελληνικές εδαφικές διεκδικήσεις στο Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων (1946) και η προστορία τους, Εεδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003, σ. 6.

2. Οι ελληνικές διεκδικήσεις αποτυπώνονται στο: «Πίνακες εμφαίνων τας

επίσημα χειλή συνεχίστηκε μέχρι τη δεκαετία του 1980 στις παρούσες του επίσημου δημόσιου λόγου της χώρας. Ο ελληνικός αλυτρωτισμός τον καμόρ του Ψυχρού πολέμου φέρει το θεσμικό όνομα της «εμπολέμου καταστάσεως» με τη γείτονα, σύμφωνα με το σχετικό αναγκαστικό Νόμο του 1940.³ Η μονομερής άρση της εμπόλεμης κατάστασης με την Αλβανία με πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου το Φεβρουάριο 1987, ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων από τα δεξιά του ελληνικού πολιτικού φάσματος.⁴ Ενδεικτικό, επίσης, είναι ότι τόσο ο νομικός Τύπος όσο και το περιεχόμενο της μονομερούς άρσης του εμπόλεμου κατακρίθηκε επίσης έντονα από νομικής άποψης ως εγκατάλειψη των δικαιωμάτων των Ελλήνων της Αλβανίας ή ακόμη περισσότερο ως νομική πράξη μη γενόμενη, με αποτέλεσμα «νομικά-τυπικά [να] εξακολουθεί να υπάρχει εμπόλεμος κατάστασης μεταξύ των δύο χωρών».⁵ Ένα αντίστοιχο θολό τοπίο σχετικά με την κατάσταση αυτή συντηρείται τεχνητώς σήμερα από την αλβανική δεξιά

εκχωρηθείσας ή διεκδικουμένας περιοχάς, την έκτασιν και τον πληθυσμόν αυτών», Διάσκεψις Ειρήνης εν Παρισίοις, Επιτροπή Στρατιωτικών Εμπειρογνωμόνων, 5.8.1946, Αρχείο Φ. Δραγούμη, Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, Φ. 64.2/37.

3. Αναγκαστικός Νόμος 2636/1940 «Περί δικαιοπραξιών εχθρών και μεσηγγήσεως εχθρικών περιουσιών» (ΦΕΚ Α' 379) κατ' εφαρμογή του οποίου εκδόθηκε το από 10-11-1940 Βασιλικό Διάταγμα «Περί ορισμού ως εχθρικών πρατών κατά την έννοια του Αν. Νόμου υπ' αριθμ. 2636/40 της Ιταλίας και της Αλβανίας και θέσεως προς εφαρμογήν ως προς τα κράτη ταύτα των διατάξεων του ανωτέρω νόμου».

4. Πρβλ. ανάμεσα σε πολλές αναφορές στον ημερήσιο Τύπο, Θ. Μυλωνάς, *To βορειοηπειρωτικό στο κατώφλι της εθνικής μειοδοσίας*, Εεδ. Ι. Σιδέρης, 1987.

5. Πρβλ. Π. Παραράς, «Η διαδικασία άρσεως της εμπολέμου καταστάσεως με την Αλβανία – Συνταγματικά ζητήματα», *To Σύνταγμα*, Τόμος 13^{ος} 1987, σελ. 77-98: «Από απόψεως, πάντως, ελληνικών συμφέροντων η λύση αυτή δεν είναι διόλου η συμφέρουσα διότι η μονομερής απελευθέρωση των αλβανικών περιουσιών θα πρέπει να συνδυασθεί με προβολή ικανοποιήσεως ετέρων αξιώσεων της Ελλάδος, κυρίως δε αυτών που ανάγονται στη θέσπιση μέτρων καλυτέρας προστασίας της εν Αλβανία ελληνικής μειονότητας που υπολογίζεται ότι περιλαμβάνει 250 μέχρι 400 χιλιάδες Έλληνες...» σελ. 89.

πατώντας ακριβώς σε συναφείς «αμφιβολίες» σχετικά με την άρση του εμπολέμου.

Η υπογωγή ελληνικών/ελληνόφωνων πληθυσμών στο καθεστώς του μειονοτικού εντός του αλβανικού κράτους απορρέει από την οριστική χάραξη των ελληνοαλβανικών συνόρων με τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων το 1912-13 και τη διευθέτηση των εδαφικών διαφορών μεταξύ Ελλάδας-Σερβίας-Μαυροβουνίου-Βουλγαρίας-Ρουμανίας-Τουρκίας, διαδικασία που έμεινε σε εκκρεμότητα για περίπου δέκα χρόνια. Την επαύριο της ανεξαρτητοποίησης της Αλβανίας (Συνθήκη του Λονδίνου 17/30.5.1913),⁶ η οριοθέτηση της ελληνοαλβανικής μεθορίου παρέμενε ζήτημα ανοιχτό προς διευθέτηση. Εξάλλου, η συνύπαρξη διαφορετικών θρησκευτικών (χριστιανικών και μουσουλμανικών) και εθνοτικών (ελληνόφωνων, αλβανόφωνων και βλαχόφωνων) πληθυσμών καθώς και τα συχνά ρευστά εθνοτικά δρια μεταξύ των διαφορετικών εθνοτικών ομάδων κοινής θρησκείας, σε όλο το μήκος των υπό χάραξη συνόρων, καθιστούσε ιδιαίτερα λεπτό το εγχείρημα οριοθέτησης με κριτήρια «εθνολογικής καταγωγής».^{7,8}

6. Ενδεικτικά, για την ίδρυση του αλβανικού κράτους και τη δημιουργία του «βορειοπειραιωτικού» βλ. Χ. Πιτούλη-Κίτσου, *Οι ελληνοαλβανικές σχέσεις και το βορειοπειραιωτικό ζήτημα κατά την περίοδο 1907-1914*, Ολοκός, Αθήνα 1997. Για τα σχετικά διεθνή συμβατικά κείμενα βλ. Λ. Διβάνη, *Η εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947)*, Καστανιώτης, Αθήνα 2001, σελ. 477 και Γ. Παπαδόπουλος, *Η Εθνική Ελληνική Μειονότητα εις την Αλβανίαν και το σχολικόν αυτής ζήτημα, 1921-1979*, Ίδρυμα Βορειοπειραιωτικών Ερευνών, Ιωάννινα 1981, σελ. 29 επ.

7. Έναντι άλλου παραδείγματος, οι αλβανόφωνοι και ελληνόφωνοι ορθόδοξοι χριστιανοί της Θεσπρωτίας συναποτελέσαν τον ιστό συγκρότησης της ελληνικής εθνικής ιδέας στην περιοχή: μαζις ιδέας που τελικώς δεν κατάφερε να ανεχτεί στην επικράτειά της τους αλβανόφωνους μουσουλμάνους Τσάμηδες τους οποίους, λίγα χρόνια αργότερα, εξανάγκασε σε φυγή.

8. Β. Κόντης, «Το Ηπειρωτικό ζήτημα και η διευθέτηση των συνόρων», *Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1990, σελ. 64.

Παραδοσιακά εξάλλου, η πολιτική διαχείριση των ετερογενών αυτών πληθυσμών από το καθεστώς των οθωμανικών μιλέτ, διατηρούσε άσβεστες τις ελληνικές διεκδικήσεις προσεταιρισμού σύλλων των δυνητικά ενσωματώσιμων πληθυσμών στον ελληνικό εθνικό κορμό. Η κατεξοχήν ομάδα-στόχος του ελληνικού εθνικού κινήματος στην περιοχή ξεκινά από το ασαφές σύνολο των ορθόδοξων χριστιανών –ανεξαιρτίτως γλώσσας και άλλων πολιτισμικών υπαγωγών– καταλήγει δε και οριμάται από το σκληρό πυρήνα εκείνων (των ελληνόφωνων ορθόδοξων και μερικών Βλάχων και αλβανόφωνων) που πρώιμα, ήδη αρκετά πριν των αρχών του 20ού αιώνα, είχαν ταυτίσει τις προσδοκίες τους με αυτές του ελληνικού κράτους.

Με το ξέσπασμα των Β' Βαλκανικών πολέμων, η Ελλάδα ενίσχυσε τις βλέψεις της προς τη Νότια Αλβανία, έκτοτε καθ' ημάς «Βόρεια Ήπειρο», αποστέλλοντας στρατιωτική δύναμη.⁹ Ωστόσο, η κατανομή των πρώην οθωμανικών εδαφών μεταξύ των γειτονικών κρατών έφερε την Ελλάδα να ξάνει την περιοχή σε όφελος της κυριαρχίας της επί των νησιών του ανατολικού Αιγαίου.¹⁰ Με το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας (17.12.1913) ορίστηκαν τα σύνορα της Αλβανίας που ουσιαστικά συμπίπτουν με τα σημερινά. Επίσης, η Κορυτσά, οι Άγιοι Σαράντα και το Αργυρόκαστρο ενσωματώθηκαν στο νέο αλβανικό κράτος. Υστερα από πιέσεις των Δυνάμεων, ο ελληνικός στρατός υποχρεώθηκε να αποχωρήσει (στις 8.2.1914). Η αντίδραση των Ελλήνων της περιοχής και ορισμένων Βλάχων ή ορθόδοξων αλβανόφωνων ήταν άμεση, καθώς στις 14.2.1914 με την ισχύ των όπλων ανακήρυξαν την «Αυτονομία της Βόρειας Ήπειρου».¹¹

9. Χ. Πιτούλη-Κίτσου, δ.π., σελ. 345 επ.

10. Γ. Γιανουλόπουλος, «Η ενγενής μας τύφλωσις»... *Εξωτερική πολιτική και εθνικά θέματα από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999, σελ. 223.

11. Για τη διπλωματική ιστορία της εποχής με έμφαση στο ζήτημα της ελληνικής μειονότητας βλ. Β. Κόντης (επιμ.), *Ελληνισμός της Β. Ήπειρου και*

Η ένοπλη εξέγερση και η αναζήτηση διπλωματικής λύσης οδήγησαν στην υπογραφή του Πρώτουκόλλου της Κέρκυρας (18.5.1914), σύμφωνα με το οποίο αναγνωρίζεται η αυτοδιοίκηση της Βόρειας Ήπειρου εντός της Αλβανίας υπό διεθνή επιτήρηση.¹² Το ξέσπασμα του Α' Παγκόσμιου πολέμου, τον Αύγουστο του 1914, έδωσε νέα ώθηση στις ελληνικές διεκδικήσεις: ο ελληνικός στρατός επέστρεψε στα μέσα Οκτωβρίου 1914 με το πρόσχημα της προστασίας από την απειλή εμφυλίου πολέμου, ύστερα από την αποχώρηση του αλβανού ηγεμόνα από τη θέση του.¹³ Η Ελλάδα προσάρτησε μονομερώς τη Βόρεια Ήπειρο το 1916, αλλά η σύγκρουση Βενιζέλου-Κωνσταντίνου ώθησε τις Δυνάμεις της Entente να άρουν την υποστήριξή τους προς την Ελλάδα. Η

ελληνοαλβανικές σχέσεις. Έγγραφα από το ιστορικό αρχείο του Υπ. Εξωτερικών, Βιβλιοπαλείον της Εστίας, τόμοι I, II, III, IV, Αθήνα 1997 όπου και εισαγωγή στον κάθε τόμο, καθώς και B. Kondis και E. Manda (επιμ.), *The Greek minority in Albania, A documentary record (1921-1993)*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1994, Λ. Διβάνη, δ.π., σελ. 419-465, και B. Kondis, "The Greek minority in Albania", 36/1 *Balkan Studies* 1995, σελ. 83.

12. Για το κείμενο βλ. Γ. Παπαδόπουλος, δ.π., σελ. 13-17. Το Πρωτόκολλο της Κέρκυρας υπογράφηκε μεταξύ Αγγλίας, Γαλλίας, Αυστρίας, Ρωσίας, Γερμανίας και Ιταλίας δημοσιογράντας μια αυτόνομη μειονοτική ζώνη εντός της Αλβανίας η οποία βρισκόταν υπό τον έλεγχο του ελληνικού στρατού. Το Πρωτόκολλο μεταξύ άλλων προέβλεπε: Ειδική ποσόστωση στην τοπική χωροφυλακή ανάλογα με την αναλογία χριστιανών-μουσουλμάνων. Η είνσδος και η στρατοπέδευση αλβανικού στρατού απαγορεύεται εντός της αυτόνομης ζώνης. Οι Ορθόδοξες Κοινότητες διατηρούν την περιουσία τους και την εκκλησιαστική τους αυτονομία. Η ελληνική γλώσσα διδάσκεται σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Ορθόδοξη κατήχηση και λειτουργία πραγματοποιούνται στην ελληνική. Η ελληνική χρησιμοποιείται στις σχέσεις με τις διοικητικές αρχές και τα δικαστήρια. Η Χιμάρα αυτοδιοικείται από τοπικό Συμβούλιο χριστιανών και μουσουλμάνων, τίθεται υπό τη διοίκηση ολλανδού αξιωματικού, επιτρέπεται η χρήση ιδιαίτερων συμβόλων παράλληλα με την αλβανική σημαία, λειτουργούν τοπικά δικαστήρια και αστυνομία.

13. Ο γερμανός πρέσβυτος Γουλιέλμος φον Βιδ βασιλεύει μόνο εξι μήνες.

απόσυρση του ελληνικού στρατού έδωσε στον ιταλικό στρατό την ευκαιρία να ελέγξει ολόκληρη την Αλβανία εκτός της Κορυτσάς, η οποία τέθηκε υπό γαλλική διοίκηση. Το 1917, ο ελληνικός στρατός αποπειράθηκε μάταια να ανακαταλάβει την Κορυτσά. Στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης, ο αμερικανός Πρόεδρος Γουΐλσον έθεσε την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών, την οποία υποστήριξε η Ελλάδα, προτείνοντας τη διενέργεια δημοψηφίσματος στη «Βόρεια Ήπειρο». Η ελληνική θέση βασίστηκε σε ένα αξιώμα που θα κατευθύνει τις βλέψεις της στην περιοχή καθ' όλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα. Σύμφωνα με την ελληνική εθνική θέση και ευρέως διαδομένη αντίληψη στις ευαισθητοποιημένες για τις «χαμένες πατριδές» ελληνικές ελίτ, το σύνολο των ορθόδοξων χριστιανών στην Αλβανία είναι πλήθυσμός ελληνικής εθνικής συνείδησης και κατά συνέπεια δημιουργείται ισχυρό έρεισμα για την εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης. Στο πλαίσιο των συνεχών διαπραγματεύσεων μεταξύ των νικητών του Α' Παγκόσμιου πολέμου για τη διανομή των εδαφών, ο Βενιζέλος έκαψε τις ιταλικές αντιρρήσεις για τις ελληνικές βλέψεις στην περιοχή: στις 29.7.1919 υπογράφηκε η Συμφωνία Βενιζέλου-Τιτόνι, σύμφωνα με την οποία η Κορυτσά και το Αργυρόκαστρο προσαρτούνταν στην Ελλάδα. Το περιεχόμενο της Συμφωνίας ανατράπηκε πολύ γρήγορα, καθώς η εξέλιξη των γεγονότων στο Μικρασιατικό μέτωπο, το εσωτερικό των δύο χωρών αλλά και η δυναμική αντίδραση της Αλβανίας δεν επέτρεψαν να καρποφορήσουν οι ελληνικές βλέψεις. Η Αλβανία αξιώσει την άμεση αποχώρηση όλων των ξένων στρατιωτικών σωμάτων από τη χώρα.

Ο ελληνικός στρατός διεκδίκησε και πάλι την Κορυτσά χωρίς αποτέλεσμα, και στις 28.5.1920 υπογράφηκε το Πρωτόκολλο της Καπετίτσας,¹⁴ σύμφωνα με το οποίο Ελλάδα και Αλβανία συμφω-

14. Βλ. σχετικά B. Kondis, "The Albanian question at the beginning of the 1920s and the Greek-Albanian Protocol of Kapestitsa", 1979 *Balkan Studies* 2/20, σελ. 393-416 και Γ. Παπαδόπουλος, δ.π., σελ. 18-20.

νούν για την άμεση και οριστική διευθέτηση της μεταξύ τους οριογραμμής, ενώ η Αλβανία αναλάμβανε δεσμεύσεις για το σεβασμό των εκπαιδευτικών δικαιωμάτων της ελληνικής μειονότητας.¹⁵

Η αποδοχή της Αλβανίας ως μέλος της Κοινωνίας των Εθνών στις 17.12.1920 έθεσε το ξήτημα της οριστικής χάραξης των ελληνοαλβανικών συνόρων, χωρίς νέα αναβολή. Ωστόσο, οι εργασίες της μικτής επιτροπής που ανέλαβε το έργο ολοκληρώθηκαν ύστερα από τέσσερα χρόνια. Στις 27.1.1925 υπογράφηκε σχετικό Πρωτόκολλο στη Φλωρεντία και στις 30.7.1926 υπογράφηκε στο Παρίσι η οριστική οροθετική πράξη από τη Γαλλία, Αγγλία, Ιταλία, Ελλάδα και Γιουγκοσλαβία. Η χάραξη απέδωσε οριστικά τη μέχρι τότε διεκδικούμενη από την Ελλάδα «Βόρεια Ήπειρο» («Νότια Αλβανία» κατά την αλβανική ορολογία) στην Αλβανία. Στην Αλβανία αποδόθηκαν οι νομοί Αγίων Σαράντα, Αργυροκάστρου και Δελβίνου όπου και σημαντική παρουσία ελληνόφωνων χριστιανών. Στη Θεσπρωτία παρέμεναν αλβανόφωνοι μουσουλμάνοι Τσάμηδες, οι οποίοι εξαιρέθηκαν εξωσυμβατικά από την ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών του 1923.¹⁶

Η εισδοχή της Αλβανίας στην Κοινωνία των Εθνών συνδέθηκε με τη μονομερή δέσμευσή της για την προστασία των μειονοτήτων στη δικαιοδοσία της, στο πλαίσιο του ευρύτερου καθεστώτος προστασίας των δικαιωμάτων των μειονοτήτων που έθετε η ΚτΕ. Ο ορθόδοξος πρωθυπουργός της Αλβανίας Φαν Νόλι κατέθεσε τη *Μονομερή Διακήρουξη της 2ας Οκτωβρίου 1921* με την οποία η Αλβανία δεσμεύτηκε για την προστασία των μειονοτήτων στο

15. «Το ελληνικόν σχολείον και αι εκκλησίαι θα λειτουργήσουν ελευθέρως» (Υποχρέωση 2η).

16. Η εξαίρεση των μουσουλμάνων Τσάμηδων έγινε με απόφαση της Μικτής Επιτροπής της 14ης Μαρτίου 1924 ύστερα από διπλωματική συνεννόηση μεταξύ Ελλάδας, Ιταλίας και Αλβανίας. Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του έλληνα διαπραγματευτή Κακλαμάνου στις 19.1.1923 ότι οι Αλβανοί της Ήπειρου, εάν είναι ομόθορηοι με τους Τούρκους, δεν είναι με κανένα τρόπο συμπατριώτες τους, βλ. ανάλυσια στο S. Ladas, *The exchange of minorities. Bulgaria, Greece and Turkey*, McMillan, N. York 1932, σελ. 380-385.

έδαφος της. Η Διακήρυξη επικυρώθηκε από το αλβανικό Κοινοβούλιο στις 17 Φεβρουαρίου 1922. Οι διατάξεις της εντάσσονται στο πλέγμα ανάλογων δεσμεύσεων που προώθησε και έθεσε η ΚτΕ υπό την εποπτεία της κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου,¹⁷ καθώς οι μονομερείς δηλώσεις, σύμφωνα με το Διεθνές Δικαστήριο, είχαν δεσμευτική ισχύ ωσάν να ήταν συμβατικά κείμενα.¹⁸

Δεύτερη αβεβαιότητα: «Η από πάντα αναγνωρισμένη ως Εθνική Ελληνική Μειονότητα»

Η μονομερής δήλωση του 1921 αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της νομικής αναγνώρισης της ελληνικής μειονότητας και της απόδοσης δικαιωμάτων σε αυτήν. Ωστόσο, ενδιαφέρον είναι να δει κανείς πως το ίδιο το κείμενο της δήλωσης δεν προσδιορίζει συγκεκριμένη μειονοτική ομάδα ως υποκείμενο δικαιωμάτων, αλλά απαριθμεί τις δεσμεύσεις της Αλβανίας στους πολίτες της που ανήκουν σε εθνικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες. Το καθεστώς προστασίας αφορά τη θρησκευτική ελευθερία και τα

17. Οι κανόνες προστασίας των μειονοτήτων διατυπώθηκαν με τέσσερις διαφορετικούς τρόπους:

i. Πέντε συνθήκες μειονοτήτων που συνομολογήθηκαν το 1919 και 1920 σύμφωνα με τις ορήτρες των συνθηκών ειρήνης. Δεσμεύτηκαν η Πολωνία, η Τσεχοσλοβακία, το Σερβο-κροατο-σλοβενικό κράτος, η Ρουμανία και η Ελλάδα.

ii. Τέσσερα ειδικά κεφάλαια των συνθηκών ειρήνης του 1919-1923 που επιβλήθηκαν στα ηττημένα κράτη: Αυστρία, Βουλγαρία, Ουγγαρία και Τουρκία.

iii. Τέσσερις μεταγενέστερες συνθήκες μεταξύ της Πολωνίας και του Ντάντοιχ, μεταξύ Σουηδίας και Φινλανδίας για τα νησιά Όλαντ, Γερμανίας και Πολωνίας για την Άνω Σιλεσία και μεταξύ των Δυνάμεων και της Λιθουανίας σχετικά με το αυτόνομο έδαφος του Μέμελ.

iv. Μονομερείς δηλώσεις που κατατέθηκαν από πέντε κράτη κατά την εισδοχή τους στην ΚτΕ: Αλβανία, Εσθονία, Λιθουανία, Λετονία και Ιράκ.

18. CPJL, Ecoles minoritaires en Albanie, No 64, Série A/B, σελ. 29.

γλωσσικά δικαιώματα, κατοχυρώνοντας παράλληλα την αρχή της μη διάκρισης και της ισότητας απέναντι στο νόμο κατά το πρότυπο των διατυπώσεων των κειμένων προστασίας των μειονοτήτων της εποχής. Η Διακήρυξη έγινε δεκτή από το Συμβούλιο της ΚτΕ την ίδια ημέρα της κατάθεσής της και τέθηκε ωπό την εγγύηση των αρμόδιων οργάνων της. Σε μία περίπτωση, μάλιστα, το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης επιλήφθηκε υπόθεσης μειονοτικού χαρακτήρα που αφορούσε τα μειονοτικά σχολεία στην Αλβανία.¹⁹ Ο προσδιορισμός, λοιπόν, των υποκειμένων προστασίας της Μονομερούς Διακήρυξης γίνεται για πρώτη φορά με την επιστολή του Υπουργού Εξωτερικών της Αλβανίας προς την ΚτΕ στις 22 Αυγούστου 1922. Η εφαρμογή των υποχρεώσεων της Αλβανίας, σύμφωνα με το Υπουργείο Εξωτερικών της, απέναντι στις μειονότητες αφορούν τρεις θεματικές:

«1. Το σεβασμό των πολιτικών δικαιωμάτων χωρίς διακρίσεις. Στις εκλογές του 1920 εκλέχθηκαν 18 ορθόδοξοι και 8 καθολικοί βουλευτές. Επίσης στο Ανώτατο Συμβούλιο συμμετείχαν 2 μουσουλμάνοι, 1 ορθόδοξος και 1 καθολικός Σύμβουλος. Τέλος στα διάφορα υπουργεία έλαβαν θέση αξιωματούχοι 98 μουσουλμάνοι και 65 χριστιανοί αλβανοί πολίτες.

2. Τα εκπαιδευτικά δικαιώματα της ελληνόφωνης ορθόδοξης μειονότητας, η οποία αριθμεί 16.000 μέλη στη Νότια Αλβανία. Το αλβανικό κράτος με δικά του έξοδα διατηρεί 36 μειονοτικά σχολεία για 2.614 μαθητές. Επίσης, λειτουργούν 190 εκκλησίες και 13 μοναστήρια.

3. Τη θρησκευτική ελευθερία. Εγγυήσεις που κατοχυρώνουν την αυτονομία της ορθόδοξης και της καθολικής κοινότητας».²⁰

Από τη διατύπωση της επιστολής φαίνεται ότι η Αλβανία δεν αναγνώρισε εξαρχής ελληνική εθνική μειονότητα, όπως τη νοη-

19. Βλ. *infra* συμβολή του Κωνσταντίνου Τσιτσελίκη σχετικά με τη μειονοτική εκπαίδευση.

20. ΚτΕ, C.547.M.329.1922.I, παρατίθεται στο B. Kondis και E. Manda (επιμ.), δ.π., σελ. 34-36.

ματοδοτούμε σήμερα, αλλά ελληνόφωνη ορθόδοξη μειονότητα την οποία μάλιστα προσδιορίζει αριθμητικά. Είναι φανερή η επιρροή της οθωμανικής αντιληψης περί μιλέτ ως προς τη θρησκευτικοποίηση των εθνογλωσσικών χαρακτηριστικών, όπως βέβαια εξυπηρετεί διαφορετικές βλέψεις εθνικού περιεχομένου. Ένα χρόνο αργότερα, κάτω από παρόμοια θεώρηση του μειονοτικού φαινομένου Ελλάδα και Τουρκία στη Συνδιάσκεψη της Λοζάνης θα αναλάβουν την απόδοση μειονοτικών δικαιωμάτων μέσω της θρησκείας. Ο χαρακτηρισμός αυτός της μειονότητας φαίνεται να κυριαρχεί σε όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, ενώ ο πληθυσμός της μειονότητας κατανέμεται γεωγραφικά στο Νότο της χώρας. Επισήμως λοιπόν, από τις αρχές του αιώνα, ξεκινά ανάμεσα στα δύο κράτη ένας καθ' ολοκληρών ιδεοληπτικός διάλογος, ένας διάλογος κουφών δηλαδή, με θέμα τον καθορισμό του πραγματικού μεγέθους και χαρακτήρα της μειονότητας. Το ζήτημα αποκτά θέση εμβληματικής σημασίας για τους δύο όμιορους εθνικισμούς, με αποτέλεσμα, καθ' όλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα, η ενασχόληση με το πραγματικό, πλην αβέβαιο σε ό,τι αφορά τις πραγματικές διαστάσεις του, διακύβευμα να τελεί υπό ένα καθεστώς υπαγορεύσεων από τους εθνικούς μύθους. Κατ' έναν παράδοξο τρόπο, όχι ωστόσο ξένο σε μια συγκριτική τυπολογία των εθνικών μειονοτήτων στη Βαλκανική, οι αιβεβαιότητες τρέφουν τις ανταγωνιστικές εθνικές αλήθειες. Όσα λιγότερα ξέρουμε για τις μειονότητες, τόσο περισσότερο τις περιβάλλοντας με απαξιωτικές ή ηρωικές μυθοπλασίες. Όσο περισσότερο εξικειώμενοι είμαστε με μειονοτικούς, τόσο περισσότερο τους απομυθοποιούμε βλέποντας σε αυτούς ετερογενή ανθρώπινα παρά μονολιθικά μειονοτικά χαρακτηριστικά.

Μέσα σε αυτό τον αγοραίο υπερθεματισμό πληθυσμιακών μεγεθών και συνειδήσεων, η Αλβανία επιχειρεί μονύμως να ελαχιστοποιήσει το αριθμητικό μέγεθος της μειονότητας, ενώ αντίστροφα οι ελληνικές θέσεις εξισώνουν το σύνολο των ορθοδόξων χριστιανών με τους Έλληνες. Η μέγιστη τιμή των αγοραίων

αυτών αυξομειώσεων και αναντιστοιχιών, σε δλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα, αφορά την περιοχή της Κορυτσάς. Ήδη από το 1923, η Επιτροπή της ΚτΕ σημειώνει πως «*στην Κορυτσά στην ουσία δεν υπάρχει ελληνόφωνος πληθυσμός και όταν ο Κλεμανσώ έλεγε το 1913 ότι εκεί η πλειοψηφία του πληθυσμού είναι Έλληνες, αυτή η γνώμη, η οποία δεν συνάδει με τα γεγονότα, αντανακλά τη σύγχυση μεταξύ θρησκείας και εθνολογικής κατάστασης.* Η σύγχυση αυτή ήταν πολύ συνηθισμένη στην συζήτηση περί των βαλκανικών ξητημάτων, σύμφωνα με την οποία η ορθόδοξη θρησκεία ταυτίζονταν με την ελληνική εθνικότητα».²¹ Οι ίδιες αβεβαιότητες –άτσαλα αναμοχλευμένες από το παρελθόν– θα συνεχίσουν να τροφοδοτούν τους ελληνικούς εθνικούς μύθους, με τρόπο πραγματικά εκκωφαντικό, και στο τέλος του αιώνα.²²

Κλείνοντας αυτήν τη σύντομη αναφορά στη Διακήρουνξη του 1921, πρέπει εισαγωγικά να σημειώσουμε πως η νομική και πολιτική κληρονομιά της Διακήρουνξης του 1921 δεν πρέπει να θεωρείται αμελητέα ή ξεπερασμένη. Κάθε άλλο μάλιστα. Ενδεικτική είναι η θέση που της αφιερώνει η πρώτη Έκθεση εφαρμογής της Σύμβασης-πλαισίου για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων που συντάχθηκε από την αλβανική κυβέρνηση ογδόντα χρόνια αργότερα.²³

Ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος, η επέμβαση της Ιταλίας και η γερμανική Κατοχή έφεραν στο προσκήνιο την εδραιώση του καθεστώτος του Χότζα το οποίο κυβέρνησε τη χώρα μέχρι το 1990 απομονώνοντάς την πλήρως από το διεθνές περιβάλλον. Σε κανονιστικό επίπεδο, τα δικαιώματα της ελληνικής μειονότητας παρέμειναν τυπικά σεβαστά, καθώς και τα δύο Συντάγματα της περιόδου εκείνης αναφέρονταν σε δικαιώματα των μειονοτήτων, χωρίς και πάλι να προσδιορίζουν συγκεκριμένες ομάδες: Το Σύ-

21. ΚτΕ, 6.4.1923, C.243.1923.VII, παρατίθεται στο B. Kondis και E. Manda, σ.π., σελ. 43.

22. Βλ. «βλαχόμετρο», *infra*.

23. Πρβλ. *infra* στη συμβολή του Δ. Χριστόπουλου.

νταγμα του 1946 αναφέρει ότι οι εθνικές μειονότητες απολαμβάνουν όλα τα δικαιώματα σχετικά με την προστασία της πολιτισμικής τους ανάπτυξης και της ελεύθερης χρήσης της γλώσσας τους (άρθρο 39). Το Σύνταγμα του 1977, πιο αναλυτικό, εγγυάται στις εθνικές μειονότητες την προστασία και την ανάπτυξη του πολιτισμού και των λαϊκών τους παραδόσεων, τη χρήση της μητρικής τους γλώσσας και τη διδασκαλία της στο σχολείο, καθώς και την ισότητα στην ανάπτυξη σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής (άρθρο 42).²⁴

Το καθεστώς Χότζα έπληξε τη μειονότητα στο ευρύτερο πλαίσιο περιορισμού των πολιτικών δικαιωμάτων των αλβανών πολιτών. Αντίθετα, βοήθησε όσους Έλληνες στήριξαν το Κομμουνιστικό Κόμμα για να επικρατήσει, επιλέγοντας μια «μεταχείριση, συνάδουσα με το λενινιστικό δόγμα περί μειονοτήτων».²⁵ Η μειονοτική εκπαίδευση διατηρήθηκε, πέρασε στον άμεσο έλεγχο του κράτους και υποβαθμίστηκε, λόγω της έλλειψης υποδομής και ειδικής κατάρτισης. Στην περίπτωση της Χιμάρας, το καθεστώς έκλεισε το ελληνικό σχολείο ως μέτρο αντιποίων για την αρνητική στάση των κατοίκων της περιοχής στο δημοψήφισμα του 1946 (για την εγκαθίδρυση του κομμουνιστικού καθεστώτος). Η υποχεωτική μεταφορά Ελλήνων μειονοτικών και εγκατάστασή τους στην κεντρική και βόρεια Αλβανία έγινε για την τόνωση του πληθυσμού της χώρας στις περιοχές αυτές με ειδικευμένο εργατικό δυναμικό με αποτέλεσμα τη μείωση του ελληνικού πληθυσμού στις μειονοτικές ζώνες. Σε πολλές περιπτώσεις παρατηρείται η συμμετοχή Ελλήνων μειονοτικών σε υψηλές θέσεις του κομματικού μηχανισμού, ενώ κατά την περίοδο της επιβολής της

24. Σ. Ντάγιος, *Η ελληνική γλωσσική παιδεία και ο πολιτισμός της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία κατά τη διάρκεια του κομμουνιστικού ολοκληρωτισμού, πτυχιακή εργασία, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1995*, σελ. 3.

25. Ε. Κωφός, *Βαλκανικές μειονότητες στα κομμουνιστικά καθεστώτα, Θεσσαλονίκη 1960*, σελ. 27.

αθείας πολλοί μειονοτικοί μέλη του Κόμματος επέδειξαν υπερβάλλοντα ξήλο. Η απαγόρευση κάθε θρησκευτικής δραστηριότητας από το 1967²⁶ έπληξε άμεσα και την Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας ακυρώνοντας τη θρησκευτική λατρεία ως τυπικό συνεκτικό κοινωνικό κρύκο μεταξύ των ορθόδοξων Αλβανών, Βλάχων και Ελλήνων.²⁷

Η μειονότητα, λοιπόν, αναγνωρίζεται αρχικά ως ελληνόφωνη ορθόδοξη, ενώ στη συνέχεια η μειονότητα θεωρείται από τις αλβανικές αρχές αδριστά «ελληνική». Κατά την περίοδο διακυβέρνησής του, το Κομμουνιστικό Κόμμα δεν έλαβε ξεκάθαρη στάση απέναντι στις διεθνείς υποχρεώσεις της Αλβανίας ως προς τη Διακήρυξη του 1921, καθώς μάλιστα οι εξωτερικές σχέσεις της ήταν ιδιαίτερα επιλεκτικές και περιορισμένες. Ενδεχομένως η Αλβανία δεν έπαψε να αναγνωρίζει την ισχύ της και κατά την περίοδο αυτή. Δεν υπάρχει καμία ένδειξη για το αντίθετο. Σήμερα η μειονότητα θεωρείται ως «από πάντα αναγνωρισμένη ως εθνική». Με άλλα λόγια, για τον ίδιο τον αλβανικό εθνικό λόγο, η παρουσία της ελληνικής μειονότητας είναι συνυφασμένη με τη συγκρότηση του σύγχρονου αλβανικού κράτους, γεγονός που καταδεικνύει το ιδιαίτερο ιδεολογικό βάρος της ύπαρξής της στη σύγχρονη αλβανική πολιτεία και κοινωνία.

Τοίτη αβεβαιότητα: Τα ρευστά εθνικά όρια της μειονότητας

Ένας χριστιανός κάτοικος της Κορυτσάς ανέφερε το 1923 στους απεσταλμένους της Κοινωνίας των Εθνών: «Οι περισσότεροι από εμάς θέλουμε την Αλβανία, αλλά θέλουμε μια καλή Αλβανία. Εάν δεν μπορούμε να έχουμε μια καλή Αλβανία, προτιμούμε την

26. Με Διάταγμα της 13ης Νοεμβρίου 1967.

27. Βλ. αναλυτικά για τον τρόπο που βιώθηκε από την ίδια τη μειονότητα η απαγόρευση της θρησκευτικής πίστης στη συμβολή του Π. Μπάρκα.

Ελλάδα».²⁸ Σύμφωνα με την έκθεση της Ερευνητικής Επιτροπής, «[φ]αίνεται ότι δεν υπάρχει κανένα επαναστατικό κίνημα στη Νότια Αλβανία. Ο χριστιανικός πληθυσμός είναι ειληνικός και τα αισθήματά του για την Ελλάδα δεν είναι αλυτρωτικά, αλλά απευθύνονται σε μία χώρα που είναι η πηγή του πολιτισμού τους και ο εχθρός του μισητού τουρκικού καθεστώτος. Η δυσαρέσκειά τους για την Αλβανία οφείλεται κυρίως σε οικονομικά αίτια».²⁹ Η εκτίμηση αυτή για τη στάση του μέσου Αλβανού, χριστιανού του Νότου, δεν θα μπορούσε να διατυπωθεί πιο εύστοχα ακόμη και κάτω από τις σημερινές συνθήκες, τηρουμένων των οικονομικο-πολιτικών αναλογιών. Μια νέα εθνοτική/εθνική ταυτότητα συντελείται καθημερινά σε άτομα τα οποία μικρή ή καμία σχέση δεν είχαν με την ελληνική μειονότητα. Έτσι, νέα μέλη της μειονότητας αντλούνται από το δυναμικό χώρο των «φιλελλήνων» του αλβανικού Νότου, κυρίως των Βλάχων,³⁰ αλλά και του συνόλου των χριστιανών Αλβανών. Σήμερα, ωστόσο, η υπαρκτή βουλητική μετατόπιση του συνειδησιακού και πληθυσμιακού βάρους της ελληνικότητας στη Νότια Αλβανία από τον πυρήνα των αναγνωρισμένα κατεχόντων την ελληνική εθνικότητα και συνείδηση που διά παντός έχασε την πλειοψηφία του πληθυσμού του εξαιτίας της μετοίκισης στην Ελλάδα, δεν γίνεται για λόγους υπαγωγής στο νομικό καθεστώς προστασίας της μειονότητας αλλά για την αποκόμιση συγκεκριμένων άμεσων ή έμμεσων οικονομικών αφελημάτων από τον ισχυρό γείτονα (κυρίως βίζα, δελτίο ομογενούς, υποτροφίες για σπουδές στην Ελλάδα, υπότροφίες για σπουδές στο Τμήμα Ελληνικής Γλώσσας Αργυροκάστρου, συντάξεις, επιδόματα).

Η αναγκαιότητα της διατήρησης και συνεχούς ανανέωσης των μελών της μειονότητας συντήρησης κυρίως στη δεκαετία του

28. ΚτΕ, δ.π., σελ. 44.

29. ΚτΕ, δ.π., σελ. 45.

30. S. Schwander-Sievers, *The Albanian Aromanians' Awakening: Identity Politics and Conflicts in Post-Communist Albania*, European Centre for Minority Issues, Working Paper 3, Flensburg 1999, σελ. 11.

1990 ένα πελατειακό σύστημα που ξεκινά από το χορηγό των ευεργετημάτων: το ρόλο αυτόν έχουν έπωμιστεί τα ελληνικά προξενεία του αλβανικού Νότου (Κορυτσά, Αργυρόβαστρο) καθώς και έλληνες κεφαλαιοκράτες με εγνωσμένες «εθνικές ευαισθησίες» από άλλες δραστηριότητές τους σε περιοχές μειονοτικού ενδιαφέροντος στην ελληνική επικράτεια.³¹ Οι ευεργεσίες αυτές φτάνουν στο ετερογενές σώμα των αποδεκτών τους, που αποτελείται από μαθητές, φοιτητές, δασκάλους, συνταξιούχους, υποψήφιους μετανάστες μέσω κάποιων διαμεσολαβητικών μηχανισμών που έχουν πρόσβαση στο χορηγό και στον αποδέκτη των ευεργετημάτων. Το ρόλο αυτόν έχουν εργολαβικά αναλάβει πολιτικές συλλογικότητες, όπως η Ομόνοια, το Κόμμα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, σύλλογοι Ελλήνων και Ελληνο-Βλάχων. Εκείνο που πρέπει να γίνει αντιληπτό είναι ότι οι μηχανισμοί αυτοί –ακόμη και εάν δεν συγκροτήθηκαν αποκλειστικά για την ανάληψη κοινηκότων μεσάζοντα και την εξαγορά συνειδήσεων μέσω της προσφοράς ελπίδας για μια καλύτερη ζωή– ήδη από τα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας συντηρούν την ίδια τους την ύπαρξη αποκλειστικά εξ αυτού του ρόλου. Οι δυσαρεστημένοι των μηχανισμών αυτών στην Αλβανία ομολογούν εύκολα πως «ο καργάς γίνεται για τις βίζες ή τις υποτροφίες», ωστόσο η διακριτική αποχή της ελληνικής πολιτείας από δραστηριότητες που (λογικά) ανήκουν στο κοινωνικό κράτος και όχι σε συλλόγους ιδιωτών, συμβάλλει στη συνέχιση του ιδιόμορφου αυτού κύκλου εργασιών και συντηρεί τις πελατειακές σχέσεις με άμεσα οικονομικά ή πολιτικά οφέλη πολλαπλών κατευθύνσεων, πλην όμως απολύτως διαβλητών μεθοδεύσεων.

Η Ελλάδα, ενώ από τη μια πλευρά ευαγγελίζεται τη σταθερότητα και την ανάπτυξη της Αλβανίας, στην πράξη επιχειρεί να δημιουργήσει μια νέα μειονότητα μέσα στην αλβανική επικρά-

31. Για παράδειγμα, το δίκτυο φροντιστηρίων ελληνικής γλώσσας στην περιοχή της Κορυτσάς άλλα και άλλοι, βλ. αναλυτικά *infra*, συμβολή Κ. Τσιτσελίκη.

τεια, τη μειονότητα των Ελληνοβλάχων, συρμένη πίσω από τις πολιτικές πιέσεις και οικονομικές προσδοκίες τοπικών παραγόντων και των εκπροσώπων τους στην Ελλάδα. Η πολιτική αυτή συμπυκνώνεται, συμβολικά και πραγματικά, στη λειτουργία του λεγόμενου «βλαχόμετρου». Το «βλαχόμετρο» είναι μέθοδος κατοχύρωσης της «ελληνικότητας» των αιτούντων βίζα στο ελληνικό προξενείο της Κορυτσάς με την πιστοποίηση της γνώσης της βλαχικής γλώσσας. Η διαδικασία συντελείται μέσω συνέντευξης του υποψήφιου «Έλληνα» από υπάλληλο του προξενείου, κάτοχο της βλαχικής. Το «βλαχόμετρο» είναι η μέσω συνέντευξης μέθοδος μετρησης του πόσο Βλάχος είναι ο Αλβανός που ζητά να του παρασχεθεί βίζα παραμονής στην Ελλάδα υπό την ιδιότητα του ομογενούς. Εφόσον λοιπόν, είτε μιλήσει βλάχικα με το διερμηνέα που βρίσκεται πίσω από τα κάγκελα του προξενικού γκισέ ή εάν φέρει συγγενή του εξ αίματος ο οποίος είναι βλαχόφωνος, είτε προσκομίσει πιστοποιητικό βλαχικής καταγωγής από κάποιον από τους πολλούς βλάχικους συλλόγους που έχουν αναλάβει –με το αξημώτο βέβαια– να προωθήσουν την εξίσωση «Αλβανός Βλάχος ίσον Έλληνας», μπορεί να συμπεριληφθεί στους δυνητικούς κατόχους του πολυπόθητου εγγράφου και να μετοικήσει στην Ελλάδα. Πέραν του ότι η διαδικασία αυτή αντιπροσωπεύει ότι πιο φυλετικό και απεχθές για ένα φιλελεύθερο κράτος δικαιού, είναι εξόχως προβληματική σε ότι αφορά την επίτευξη των στόχων της.³²

Έτοιμη, η ελληνική πολιτική θεωρεί ότι αυξάνει τη δύναμη και τον όγκο μιας μειονότητας, η οποία λίγο ενδιαφέρεται να κατασταθεί υποκείμενο των δικαιωμάτων που δεσμεύεται η Αλβανία να της παράσχει, καθιστώντας την Ελλάδα διαχειριστή και ουσιαστικό, εάν όχι αποκλειστικό, αποδέκτη των εύλογων και αν-

32. Τα παραπάνω ισχύουν και για τις ανάλογες προσπάθειες ένταξης στη διευρυμένη ελληνική μειονότητα των ορθόδοξων αλβανόφωνων στο Ζαγόρι, τη Λυντζούρια και σε μερικά ακόμη χωριά του Λιμπόχοβου και του Λουόκιου. Πρβλ. αναλυτικά στη συμβολή του Λ. Μπαλτσιώτη.

θρώπινων παραπόνων της. Η πραγματικότητα και οι προοπτικές των εξελίξεων δεν φαίνεται να απάντουν θετικά στις επιδιώξεις της ελληνικής πολιτικής, καθώς η πολυπληθής ομάδα-αποδέκτης των ευεργετημάτων συνιστά, στο πέρασμα του χρόνου, μια ρευστή οντότητα, μια κινούμενη άμμο αβέβαιης εθνικής στράτευσης, με αποκλειστικό στόχο την απόλαυση των προνομίων που προσδίδει η ιδιότητα του ομογενούς στην Ελλάδα και όχι του μειονοτικού στην Αλβανία.

Τέταρτη αβεβαιότητα: Οι σύγχρονες δεσμεύσεις της Αλβανίας

Κατά τη διάρκεια του διεθνούς απομονωτισμού που είχε επιβάλει το καθεστώς Χότζα, η Αλβανία είχε αναλάβει σχεδόν μηδενικές διεθνείς δεσμεύσεις ως προς τα δικαιώματα του ανθρώπου και των μειονοτήτων. Με τη μεγαλύτερη δυνατή καθυστέρηση, η Αλβανία, στις 14 Δεκεμβρίου 1955, έγινε μέλος των Ηνωμένων Εθνών, ενώ το 1987 επιτυγχάνεται μια θερμή – για την εποχή – προσέγγιση με την Ελλάδα ύστερα από την άρση του εμπολέμου από την τελευταία. Το 1989, πάλι με τη μεγαλύτερη δυνατή καθυστέρηση, γίνεται μέλος της Διάσκεψης για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (νυν ΟΑΣΕ).

Το 1990, εν μέσω μιας διαδικασίας κονιορτοποίησης του πολιτικού χρόνου, που στην Αλβανία φαινόταν μαρμαρωμένος, η χώρα συμπαρασύρεται από τις διεθνείς εξελίξεις και έλκεται από τις φιλελευθεροποιητικές διεργασίες στα καθεστώτα του υπαρκτού σοσιαλισμού. Οι ετεροχρονισμένες απαρχές της πολυκομματικής δημοκρατίας φέρνουν την Αλβανία στο κατώφλι των ευρωποϊκών οργανισμών, η συμμετοχή στους οποίους προϋποθέτει κατ' αρχήν την κατ' όνομα συναίνεση στο σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των μειονοτήτων. Στο κλίμα, λοιπόν, εναρμόνισης με τις διεθνείς προδιαγραφές, η Αλβανία σπεύδει

να υπογράψει και να επικυρώσει τα σημαντικότερα συμβατικά διεθνή κείμενα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου που έχουν συνταχτεί με πρωτοβουλία των Ηνωμένων Εθνών ή του Συμβουλίου της Ευρώπης:

– *To Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, στις 4 Οκτωβρίου 1991.*

– *To Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, στις 4 Οκτωβρίου 1991.*

– *To Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, στις 27 Φεβρουαρίου 1992.*

– *To Διεθνή Σύμβαση κατά των Φυλετικών Διακρίσεων, στις 11 Μαΐου 1994.*

– *To Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, μαζί με τα Πρωτόκολλα 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8 και 11, στις 2 Οκτωβρίου 1996. Ταυτόχρονα αναγνωρίζει το δικαίωμα ατομικής προσφυγής. Μέχρι σήμερα (2/2003) καμία υπόθεση κατά της Αλβανίας δεν έχει εκδικαστεί από το Δικαστήριο του Στρασβούργου.*

– *To Σύμβαση-πλαίσιο για τις Εθνικές Μειονότητες, την 1η Ιανουαρίου 2000, χωρίς να διατυπώσει επιφύλαξη.*

Η Σύμβαση-πλαίσιο αποτελεί αναμφίβολα το σημαντικότερο νομικό κείμενο που αφορά τα δικαιώματα της ελληνικής μειονότητας, επαναπροσδιορίζοντας το όλο νομικό καθεστώς και αποτελώντας σημείο αναφοράς για οποιονδήποτε προσανατολισμό της αλβανικής πολιτικής, αλλά και των αιτημάτων της ίδιας της μειονότητας.³³

Επίσης, η Αλβανία αποδέχτηκε το σύνολο των καταληκτικών κειμένων της ΔΑΣΕ/ΟΑΣΕ που αφορούν την προστασία των μειονότητων, τη θρησκευτική και τη γλωσσική τους ταυτότητα, καθώς και το δικαίωμα στον ατομικό αυτοπροσδιορισμό. Σύμφωνα με την κυρίαρχη άποψη στη βιβλιογραφία του διεθνούς δικαιού και

33. Βλ. αναλυτικά σχετικά με τη Σύμβαση-Πλαίσιο στη συμβολή του Δ. Χριστόπουλου.

των διεθνών σχέσεων, οι διατάξεις των κειμένων αυτών δεν αποτελούν νομικές δεσμεύσεις αλλά πολιτικού χαρακτήρα εγγυήσεις. Ωστόσο είναι, κατά την άποψή μας, λογικά αδιανόητο το γεγονός ότι τα κείμενα αυτά δεν αποτελούν διεθνές δίκαιο με τη στενή έννοια, να οδηγεί στην ακύρωση της υποχρεωτικότητάς τους, εφόσον –εάν μη τι άλλο– φέρουν την υπογραφή των κυβερνήσεων. Ο έλεγχος της εφαρμογής των κειμένων αυτών γίνεται στην επίσημη συνάντηση των κρατών-μελών και των οργανώσεων προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου που οργανώνει ο ODIHR (Office for Democratic Institutions and Human Rights) στη Βαρσοβία, όπου κατ' επανάληψη συζητήθηκαν ζητήματα εφαρμογής των δεσμεύσεων της Αλβανίας απέναντι στην ελληνική μειονότητα.

Ενώ γενικά η Αλβανία σπεύδει να επικυρώσει τα διεθνή δεσμευτικά κείμενα, των οποίων η εφαρμογή καταγράφεται από τις ειδικά επιφροντισμένες με το έργο αυτό επιτροπές του ΟΗΕ (treaty monitoring bodies) μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, μέχρι σήμερα (2003) έχει συντάξει μόνο μία έκθεση σχετικά με την εφαρμογή των διατάξεων των συνθηκών, αυτήν που αφορά την εφαρμογή της Σύμβασης-πλαισίου για τις εθνικές μειονότητες. Προσχωρώντας, λοιπόν, σε αυτές τις συνθήκες τα κράτη αναλαμβάνουν τη νομική υποχρέωση να καταθέτουν σε τακτά χρονικά διαστήματα *Κρατικές Εκθέσεις* στις οποίες σημειώνουν τα νομοθετικά, δικαιοσυνικά, διοικητικά και άλλα μέτρα τα οποία έχουν λάβει προκειμένου να εξασφαλίσουν την εφαρμογή των δικαιωμάτων που προβλέπονται από τις συνθήκες.³⁴

Ωστόσο, είναι διαπιστωμένο πως η επίσημη θέση, όπως εκφράζεται από τους επίσημους εκπροσώπους της αλβανικής πολι-

34. Οι επιτροπές που είναι επιφροντισμένες με την καταγραφή της εφαρμογής των κειμένων αυτών εξετάζουν τις Εκθέσεις των κρατών παρουσία αντιπροσώπων των κυβερνήσεων και καταλήγουν με την υιοθέτηση «καταληκτικών σχολίων» ή «καταληκτικών παρατηρήσεων», διαδικασία η οποία συχνά αναφέρεται ως «διάλογος» ανάμεσα στα treaty monitoring bodies και τα κράτη.

τείας, αρκείται αποκλειστικά σε μια φορμαλιστική επίκληση της επικύρωσης ή της θέσπισης νομοθετημάτων, χωρίς να εξετάζει ζητήματα που αφορούν την εφαρμογή ή όχι άλλων συναφών ζητημάτων, όπως για παραδειγμα τη στάση των αποδεκτών των δικαιωμάτων. Η τακτική αυτή καθιστά λιγότερο ή περισσότερο κενές περιεχομένου και κανονιστικά ρευστές τις διακηρύξεις περί απόλυτης εναρμόνισης της αλβανικής νομοθεσίας προς τις διεθνείς προδιαγραφές σε θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου και των μειονοτήτων.³⁵

Kai μια βεβαιότητα: Ο μονόδρομος της ανάπτυξης και της σταθερότητας της Αλβανίας ως προϋπόθεση αποτελεσματικής άσκησης μειονοτικών δικαιωμάτων...

Εδώ και αρκετό καιρό αποτελεί περίπου κοινό τόπο η παραδοχή ότι η οικονομική ανάπτυξη και η γεωπολιτική σταθερότητα της Αλβανίας είναι απαραίτητη προϋπόθεση για το ευ ζην της ελληνικής μειονότητας. Στην προηγούμενη διαπίστωση συγκλίνουν πλέον στην Ελλάδα εκπρόσωποι όλου του πολιτικού φάσματος. Παρ' όλα αυτά είναι κοινά παραδεκτό πως μέσα στη χώρα είναι ακόμη υπαρκτές –μολονότι συνεχώς υπό συρρίκνωση– οι θέσεις εκείνες που βλέπουν ως μόνη διεξόδιο στις διεκδικήσεις της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας την αυτονομία και με ψιθυριστούς πλέον τόνους τη μελλοντική προσάρτηση της Βόρειας Ήπειρου στην ελληνική επικράτεια. Οι εκφραστές των θέσεων αυτών σήμερα, χωρίς να έχουν πάψει να τις πιστεύουν, έχουν αντιληφθεί ότι δεν μπορούν να τις δημοσιοποιούν, όπως παλιότερα, αναγνωρίζοντας στα πράγματα τη ματαιότητά τους. Η δεύτερη μαζική έξοδος της ελληνικής μειονότητας που ακολούθησε την κρίση του 1997, συρρικνώντας ραγδαία τα μειονοτικά μεγέθη, σε συνδυασμό με

35. Αναλυτικά *infra* συμβολή Δ. Χριστόπουλου.

τους κάθετα αντίθετους στρατηγικούς προσανατολισμούς της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, έχουν καταστήσει ανεδαφική την επίκληση οποιασδήποτε άλλης πολιτικής επιλογής, πέραν αυτής της ανάπτυξης και σταθερότητας της Αλβανίας, ως διέξοδο στα προβλήματα της ελληνικής μειονότητας στη χώρα.

Ενώ λοιπόν θα περιμένει κανείς πως οι ακραίες ελληνικές θέσεις σχετικά με το βορειοηπειρωτικό ζήτημα στις μέρες μας θα είχαν περιθωριοποιηθεί εντελώς, η παρούσα γεωπολιτική συγκυρία του αλβανικού έθνους συμβάλλει, για την ακρίβεια κάνει ό,τι μπορεί από την πλευρά της, προκειμένου να τις κρατήσει ζωντανές. Έτσι λοιπόν, καθόλου παραδόξως, ο αλβανικός εθνικισμός, αναπαράγοντας σενάρια γεωπολιτικής αστάθειας και εδαφικών ανακατατάξεων στην περιοχή, στην πράξη τροφοδοτεί τον ελληνικό αλυτρωτισμό στην Αλβανία. Ο τελευταίος, με τη σειρά του, ξεθαρρεύει, καθώς βλέπει πως σε μια περίοδο εντάσεων και ενδεχόμενων αλλαγών από κάπου μπορεί να βγει κερδισμένος. Συνοπτικά, βλέπει κανείς πως ο αλβανικός εθνικισμός ουσιαστικά υπονομεύει το αλβανικό έθνος, όπως εξάλλου κάνουν δύο οι ύστεροι εθνικισμοί του τέλους του 20ού αιώνα στην περιοχή.

Τό γεγονός ότι εντός της δεκαετίας του 1990 έχει γίνει αντιληπτό στην ελληνική πολιτική ηγεσία πως η μόνη διέξοδος στα ζητήματα της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας είναι η σταθερότητα και η ανάπτυξη της χώρας, δεν σημαίνει ότι έχουν αδρανοποιηθεί οι μηχανισμοί πολιτικής εργολαβίας του Βορειοηπειρωτικού Ζητήματος, οι οποίοι εξάλλου για περίπου μισό αιώνα θεωρούσαν πως έχουν το μονοπώλιο προστασίας της ελληνικής μειονότητας μέσω της εμπορευματοποίησης της αλυτρωτικής ιδεολογίας. Η προφανής τους αδυναμία πλέον να ελέγχουν τις μακροπρόθεσμες πολιτικές στρατηγικές της Ελλάδας σε σχέση με την Αλβανία, δεν τους έχει στερήσει ωστόσο τη δυνατότητα να επεμβαίνουν σε ένα χαμηλότερο επίπεδο άσκησης πολιτικής επί του πεδίου, καθιστώντας έτσι εξαιρετικά δύσκολη την καθετοποίηση της στρατηγικής της ελληνικής ηγεσίας στη βάση. Τα διά-

φορα βιορειοπειρωτικά σωματεία μέσω των δικτύων που έχουν αναπτύξει, αλλά και μέσω της ενίσχυσης της παρουσίας τους από περιφερειακά και τοπικά κέντρα εξουσίας στην Ελλάδα, καθώς και Έλληνες βουλευτές, συνεχίζουν να ασκούν πολιτική. Η κεντρική πολιτική εξουσία αδυνατεί, στο βαθμό που θέλει, να περιορίσει τον προνομιακό χώρο. δράσης τους που δημιουργήθηκε, τουλάχιστον με την ανοχή της, στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Μπορεί κανείς να διαπιστώσει την ακόλουθη αντίφαση, η οποία εν προκειμένω δεν συναντάται αποκλειστικά με την ελληνική μειονότητα και τις ελληνοαλβανικές σχέσεις, αλλά είναι να περίπου κοινός τόπος σε ό,τι αφορά και άλλες παρούσες πολιτικές του ελληνικού κράτους.

*...και οι αντιφάσεις της ελληνικής πολιτικής
επί του αλβανικού πεδίου*

Από τη μια πλευρά, η πολιτική ηγεσία δεν χάνει την ευκαιρία να διακηρύξει την ειλικρινή της βιούληση προκειμένου να συμβάλει στην ανάπτυξη και τη σταθερότητα του αλβανικού κράτους, μέσω των οποίων προσλαμβάνει την αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων της ελληνικής μειονότητας. Η βιούληση αυτή καταγράφεται επίσημα ήδη από το Μάρτιο του 1996 στα Τίρανα, με πανηγυρικό τρόπο που φέρει το όνομα Σύμφωνο Φιλίας, Συνεργασίας, Καλής Γειτονίας και Ασφάλειας μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Αλβανίας. Στο σύντομο κείμενο του συμφώνου αυτού που επικυρώθηκε με καθυστέρηση σχεδόν δύο ετών από το ελληνικό κοινοβούλιο,³⁶ γίνεται τέσσερις φορές γενική μνεία στα μειονοτικά δικαιώματα, ενώ μία φορά γίνεται ρητή αναφορά στην ελληνική μειονότητα, όπου αναγνωρίζεται ήδη από το προοίμιο ότι «η ελληνική μειονότητα στην

36. Νόμος 2568/12-13.1.1998.

Αλβανία συνέβαλε και εξακολούθει να συμβάλλει στη ζωή της κοινωνίας της Αλβανίας και αποτελεί παράγοντα για την ανάπτυξη της φιλίας μεταξύ των δύο χωρών».

Ακόμη και εάν, βέβαια, οι δύο πολιτικές ηγεσίες αναγνωρίζουν γενναιόδωρα τα παραπάνω, στην πράξη, και επιβιώνουν αδράνειες οι οποίες, με το πέρασμα του χρόνου, έχουν αποκτήσει τη δική τους αυτόνομη πολιτική δυναμική και υποσκάπτουν και υπονομεύουν την προηγούμενη στρατηγική επιλογή, όπως αυτή εκφράζεται από την πολιτική ηγεσία. Οι μηχανισμοί αυτούς, στις μέρες μας, επιβιώνουν αποκλειστικά μέσω της επίκλησης του πολιτικού κόστους της εξαφάνισής τους. Ωστόσο, το πολιτικό κόστος που προκύπτει από τη συντονισμένη και καθετοποιημένη προσπάθεια οριστικής απαλλαγής της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής από τις αναχρονιστικές αδράνειες για τις οποίες έγινε λόγος, είναι σχετικά ανύπαρκτο. Για την ακρίβεια, είναι μηδαμινό μπροστά στο αντίπαλο δέος, που δεν είναι άλλο από την πειμπτουσία της ίδιας της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στην Αλβανία και εν γένει στη Βαλκανική.

Οι αντιφάσεις αυτές, καθώς και τα αποτελέσματά τους, μερούν να σχηματοποιηθούν στα παρακάτω πέντε σημεία:

Πρώτον: Η οικονομική υπεροχή της Ελλάδας έναντι της Αλβανίας είναι μεν υπολογίσιμο, πλην όμως όχι αρκετό μέγεθος, για να καταστήσει πειστική τη μετάλλαξη των αλβανών Βλάχων και λοιπών χριστιανών ορθόδοξων, κατά δεύτερο λόγο, σε ελληνόφρονες. Πέρα από κάθε αμφιβολία, το εμπόριο θεώρησης δια αβατηρίων είναι ο πρώτος και βασικός λόγος πίσω από αυτήν τη στροφή. Απόδειξη αυτού είναι πως οι ελληνόβλαχοι της Αλβανίας ποσώς ενδιαφέρονται για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους ως ελληνική μειονότητα, αλλά για την είσοδο και παραμονή τους στην Ελλάδα, διά της τεθλασμένης απόδειξης —μέσω της χρήσης της βλαχικής γλώσσας— της ελληνικότητάς τους. Φτάνουμε λοιπόν στο τραγελαφικό σημείο όπου αλβανοί υπήκοοι οι

επιχειρούν να αποδείξουν πως «κατά βάθος» είναι Έλληνες μέσω της χρήσης μιας γλώσσας, που όχι μόνο δεν είναι τα ελληνικά, αλλά επιπρόσθιτως στερείται οποιουδήποτε νομικού ερείσματος ύπαρξης στην ελληνική επικράτεια.

Δεύτερο: Αυτήν τη στιγμή στον αλβανικό Νότο, αλλά κυρίως εντός του αλβανικού πληθυσμού που έχει μετοικίσει στην Ελλάδα, εντοπίζεται μια βαθμαία μετάλλαξη των υποκειμενικοτήτων προς μια φιλελληνική ταυτότητα ως και την ελληνική εθνική συνείδηση. Η ελληνική γλώσσα μιλιέται από ένα σημαντικό ποσοστό των Αλβανών του Νότου, οι τηλεοράσεις είναι μονίμως γυρισμένες στα ελληνικά κανάλια, η ελληνική μουσική είναι πανταχού παρούσα, και οι συναλλαγές με την Ελλάδα είναι η σχεδόν αποκλειστική πηγή εισοδήματος των περισσότερων οικογενειών. Είναι προφανές και εξηγήσιμο πως αυτή η μετατόπιση του πληθυσμιακού και συνειδησιακού βάρους της ελληνικότητας ή της «φιλελληνικότητας» αντλεί δυνάμεις από τον ορθόδοξο αλβανικό πληθυσμό (συμπεριλαμβανομένων και των Βλάχων), τηήμα του οποίου είχε, για ιστορικούς λόγους, αναπτύξει πολιτισμική συγγένεια με την Ελλάδα. Στις μέρες μας, η αντικειμενική αυτή διαδικασία ενισχύεται και παριγνάνεται εξαιτίας της μητροπολιτικής λειτουργίας του ελληνικού κράτους στην περιοχή. Είναι λοιπόν εύλογο πως η Ελλάδα έχει κάθε λόγο να προτιμήσει στην επικράτειά της μερίδες αυτού του πληθυσμού και όχι του αλβανικού Βορρά, εκφραστές ενός ιστορικά πιο ακατέργαστου αλβανικού εθνικισμού. Υπ' αυτή την έννοια, η πολιτική προσεταιρισμού νέων υποκειμένων στην ελληνική μειονότητα, και μάλιστα με τον τρόπο που αυτή ασκείται, είναι εξ αντικειμένου άσκοπη και αναιτίως επικίνδυνη, διότι οι ίδιες οι κοινωνικές και δημογραφικές διεργασίες εντός αυτής της πληθυσμιακής μερίδας οδηγούν, λίγο ως πολύ, στο ιστορικά αναπόδραστο αυτό αποτέλεσμα.

Καθίσταται έτοις κομβικό σημείο για την Ελλάδα η ανάπτυξη τέτοιας πολιτικής που θα καθιστά μη συγχρονισιακές, αλλά συμβατές δύο ή και περισσότερες ταυτότητες. Την εθνική-χρατική

αλβανική από τη μια και την εθνοτική ελληνική από την άλλη, όποιων αποχρώσεων περιεχόμενο και να έχει η δεύτερη.

Τρίτο: Η διακριτική μεταχείριση υπέρ αυτών που έχουν αποστάσει μια βεβαίωση ότι ανήκουν σε κάποιον βλάχικο σύλλογο, και ως εκ τούτου είναι Έλληνες, όχι μόνο είναι άσκοπη, όχι μόνο τροφοδοτεί πελατειακές σχέσεις φυλετικού τύπου στην περιοχή ενισχύοντας το εμπόριο βίζας, αλλά θέτει εκ ποδών την ελληνική μεταναστευτική πολιτική, όπως αυτή αποκρυσταλλώθηκε κανονιστικά με το νέο Νόμο 2910/2001 «Είσοδος και παραμονή αλλοδαπών στην ελληνική επικράτεια. Κτήση της Ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση» ο οποίος, παρά τα προβλήματά του, παρέχει τα απαραίτητα κριτήρια επιλογής των αλλοδαπών που εισέρχονται στην Ελλάδα από τις ελληνικές προξενικές αρχές.

Τέταρτο: Η πολιτική επιλογή της ενίσχυσης της δημιουργίας μιας νέας μειονότητας στην αλβανική επικράτεια δημιουργεί καχυποψίες στην «πραγματική» ελληνική μειονότητα και άρα ρήγματα στις σχέσεις των αλβανών ορθοδόξων.

Πέμπτο και πιο αρνητικό αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής είναι πως διασπά τον –ούτως ή άλλως εύθραυστο– αλβανικό εθνικό και κοινωνικό ιστό, τον οποίο η χώρα έχει ανάγκη για να αναπτύχθει και να σταθεροποιηθεί οικονομικά και γεωπολιτικά. Η Αλβανία, όπως όλα τα κράτη της περιοχής, αντιλαμβάνεται τις εθνικές μειονότητες εντός της επικράτειάς της ως ένα διούρειο ίππο αλλοδαπών –συχνά εχθρικών– συμφερόντων.

Αποτελεί καθολική αντίφαση για την Ελλάδα η επίληση της ανάπτυξης και της σταθεροποίησης της Αλβανίας ως προϋπόθεση ειρηνικής μακροημέρευσης της μειονότητας, όταν ως μοχλός πίεσης στην αλβανική κυβέρνηση για την προστασία και την αναγνώριση δικαιωμάτων προς αυτήν χρησιμοποιείται η κλιμάκωση της έντασης στις σχέσεις της μειονότητας με την αλβανική διοίκηση.³⁷

37. Ουδέν χαρακτηριστικότερο του παραδείγματος της Χιμάρας, στην

Εφόσον η ελληνική πλευρά πιστεύει πως η ανάπτυξη και η σταθερότητα της Αλβανίας είναι η μόνη μακρόστονη προϋπόθεση για την ευημερία της ελληνικής μειονότητας, τότε οφείλει να επαναδιαμορφώσει τον τρόπο με τον οποίο ασκείται επί του πεδίου η πολιτική της και να απαλλαγεί από τους μηχανισμούς

προεκλογική περίοδο των δημοτικών εκλογών του 2000, όπου η προφανής επιλογή της ελληνικής πλευράς ήταν η καταγραφή του προβλήματος διεθνώς μέσω της δύνης του. Όπως είπαμε, αυτό επετεύχθη. Επειδή όμως είναι κοινός τόπος πως τα μειονοτικά ζητήματα είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα στη σύγχρονη Βαλκανική, δεν προσφέρονται ούτε κατά διάνοια για ασκήσεις επί χάρτου. Η ίδια η Χιμάρα αποτελεί υπόδειγμα εθνολογικής και πολιτικής βαλκανικής πολυπλοκότητας. Η κλιμάκωση της έντασης στην περιοχή είναι μια επιλογή, η οποία σε τελευταία ανάλυση είναι δυνητικά ανεξέλεγκτη. Αυτήν τη στιγμή δεν έχει και μεγάλο νόημα να κάνει κανές τον απολογισμό «ποιος ήρξαντο χείρας αδίκου». Είναι σύγουρο πάντως πως δεν χρειάζονται οι παλικαρισμοί για να γίνει αντιληπτό ότι στις τοπικές εκλογές έγινε νοθεία. Όπως παρατήρησε ορθά στις 28 Μαΐου 2001, η Sharlot Watson, ανώτερος οξιωματούχος του ΟΑΣΕ στην Αλβανία, «στη Χιμάρα, είναι πραγματικά εντυπωσιακό πώς η ελληνική πλευρά έπεσε στην αλβανική παγίδα, χάνοντας τις εντυπώσεις που είχε από την αρχή κερδισμένες». Αυτό που είναι επίσης σίγουρο είναι πως στην περιοχή η αλβανική και η ελληνική πλευρά έχουν παρασυρθεί σε έναν πλειστηριασμό έντασης και επένδυσης πολιτικού κεφαλαίου αντιπαράθεσης, ο οποίος, πέρα του ότι είναι πραγματικά εύφλεκτος, είναι βέβαιο πως δεν ανταποκρίνεται στο πραγματικό διακύβευμα, τουλάχιστον για την ελληνική μειονότητα και την Ελλάδα. Να θυμίσουμε πως το Μάιο 2001, η αλβανική διοίκηση αποφάσισε προεκλογικά να γκρεμίσει τα αυθαίρετα κτίσματα στην παραλία της Χιμάρας, συμπεριλαμβανομένου και ενός καφενείου, που ανήκει σε Έλληνα της πόλης. Είναι μάλλον προφανές ότι ο υπερβάλλων ξήλος της αλβανικής διοίκησης να επιβάλει τάξη στο πολεοδομικό χάος της περιοχής, κατά τη διάρκεια μιας δεδομένα φροτισμένης προεκλογικής περιόδου, είναι εξίσου προκλητικός, εφόσον από την αρχή ήξερε πως θα δημιουργηθούν έντονες αντιδράσεις. Δεν είναι σώφρον, η ελληνική πολιτική στην Αλβανία να έχει ανάγει σε ξήτημα αιχμής της και ουσιαστικά να σέρνεται πάνω από ή να πυροδοτεί την αλβανική αδιαλλαξία, προκειμένου να ανοίξει ένα σχολείο για μερικές δεκάδες μαθητές στη Χιμάρα ή, ακόμη χειρότερα, προκειμένου να μην γκρεμιστεί ένα αυθαίρετο καφενείο στην παραλία της πόλης. Για την ιστορία, να αναφέρουμε πως τελικά όλα τα γειτονικά αυθαίρετα ακίνητα γκρεμίστηκαν προς όφελος της εικόνας της ίδιας της πόλης.

εκείνους που τροφοδοτούν και τροφοδοτούνται από την πόλωση και την κλιμάκωση της έντασης με τις αλβανικές αρχές, πάνω στα υποτιθέμενα ή εύλογα δίκαια της μειονότητας. Η Αλβανία, αυτήν τη στιγμή, με ετήσιο ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης γύρω στο 7%, έχει συσσωρεύσει το πλείστον του εθνικού της προϊόντος και πλούτου στον άξονα Αυλώνα-Διράχιο-Τίρανα, με αποτέλεσμα η αλβανική επαρχία, κυρίως ο Βορράς αλλά και ο Νότος, να ερημώνουν. Η ελληνική μειονότητα στην Αλβανία έχει ελπίδες ιστορικής επιβίωσης μόνο εφόσον αναζωογονηθεί οικονομικά ο αλβανικός Νότος.

Είναι προφανές πως η Ελλάδα έχει να κάνει με ένα «δύσκολο» γείτονα. Είναι επίσης δεδομένο πως η αλβανική εθνική συγκυρία του δεδηλωμένου αλυτρωτισμού σε Κόσσοβο και π.Γ.Δ. της Μακεδονίας δεν παρέχει το πιο γόνιμο περιβάλλον για αισιόδοξες αναγνώσεις. Ωστόσο, η Ελλάδα, για να προστατέψει μακροπρόθεσμα τα δικαιώματα της ελληνικής μειονότητας, πρέπει να κερδίσει την εμπιστοσύνη της Αλβανίας. Στους παράγοντες εκείνους που κανοναρχούν το περιεχόμενο του «πολιτικού ρεαλισμού» θεωρώντας πως δεν είναι δυνατό να κερδηθεί η αλβανική εμπιστοσύνη, η απάντηση είναι πως αυτή η προοπτική είναι μονόδρομος βιώσιμης καλής γειτονίας. Υπ' αυτή την έννοια, η προσέγγιση αυτή είναι και η πιο πραγματιστική, εφόσον το δυνητικά ρεαλιστικό για το οποίο συζητάμε είναι η σταθερότητα και η ειρήνη. Εκτός εάν οι εκατέρωθεν «ρεαλιστές» –Αλβανοί και Έλληνες– εξάπτουν τη φαντασία τους με άλλα σενάρια και αυτοεκπληρούμενες προφητείες.

Όσο πιο σύντομα γίνει αυτό αντιληπτό, τόσο το καλύτερο για την ελληνική μειονότητα της Αλβανίας, την Αλβανία και την Ελλάδα.

Λάμπρος Μπαλτσιώτης

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ: ΜΙΑ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ ΣΕ ΜΙΑ ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ^(*)

Ο καθορισμός, τα μεγέθη και η κατάσταση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία αποτέλεσε ξήτημα τριβής του ελληνικού με το αλβανικό κράτος από τη δημιουργία του δεύτερου έως και σήμερα. Ωστόσο, η ανάλυση της συγκυρίας και η προσπάθεια εξαγωγής συμπερασμάτων δεν μπορεί παρά να λάβει υπόψη πέρα από την παρούσα πολιτική πραγματικότητα, τόσο το σύγχρονο διεθνές περιβάλλον όσο και τις ιστορικές του καταβολές, αφού είναι εύκολο να διαπιστωθεί ότι μια σειρά από πολιτικές και επιχειρήματα (απ' όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές), αλλά και τα ιδεολογήματα στα οποία πολλές φορές βασίζονται, ανάγονται ή έλκουν την καταγωγή τους στο 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα.

1. Από την επίκληση του κοινού ελληνοαλβανικού έθνους στη δημιουργία της «Βορείου Ήπειρου»

Η βούληση εδαφικής επέκτασης της Ελλάδας προς Βορρά, και η σύγκρουσή της με τους ήδη συγχροτημένους στα μέσα του 19ου

(*) Η δομή του άρθρου είναι ίδια με αυτή της έκθεσης που συντάχθηκε τον Ιούνιο του 2001 και ως εκ τούτου διατηρεί αρκετά το χαρακτήρα μιας έκθεσης. Γνωστές αλβανικές πόλεις και τοπωνύμια αναφέρονται με την κοινή ελληνική τους ονομασία (π.χ. η Αυλώνα και όχι ο Αυλώνας). Στα τοπωνύμια που εκφέρονται στα αλβανικά χρησιμοποιείται ο αρχιστος τύπος.

Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ
ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ^(*)

Η διατήρηση και η μετάδοση της μητρικής γλώσσας αποτελεί αναμφίβολα κομβικό πεδίο για τη διασφάλιση της συνέχισης κάθε μειονοτικής ομάδας που διαφρονούνται, εκτός άλλων χαρακτηριστικών, και βάσει της γλώσσας της. Έτσι, το σχολείο, ως χώρος κολλιέργειας της γλωσσικής ταυτότητας αποκτά ιδιαίτερη σημασία στους μηχανισμούς διατήρησης της μειονότητας ως διαχριτής οντότητας.

Στην περίπτωση της Αλβανίας, η οργάνωση μειονοτικών σχολείων στα οποία (θα μπορεί να) διδάσκεται η ελληνική μητρική μειονοτική γλώσσα αναδεικνύεται σε αίτημα μεζονος σημασίας για την ελληνική μειονότητα ήδη από τη συγκρότηση του αλβανικού έθνους-κράτους. Το αίτημα αυτό δομείται σε δύο επίπεδα: Πρώτον, σε αντιδιαστολή προς τη συγκρότηση του αλβανικού έθνους και δεύτερο, ως ιδεολογική μεταλαμπάδευση της ελληνικής εθνικής ιδεολογίας μέσα από τις εκπαιδευτικές δομές που προϋπήρχαν επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας υπό την αιγίδα της Ελληνορθόδοξης Εκκλησίας.

(*) Είμαι ευγνώμων στον Παναγιώτη Μπάρκα για τα πολύτιμα στατιστικά στοιχεία που μου προσέφερε σχετικά με τα μειονοτικά σχολεία, καθώς και στο Λάμπρο Μπαλτσιώτη για τη συμβολή του στην ιστορική τεκμηρίωση, ιδιαίτερα όσον αφορά το τμήμα που πραγματεύεται την εκπαίδευση στη Χιμάρα. Ευχαριστίες οφείλω στην Ελευθερία Μαντά, το Σταύρο Ντάγιο, τη Διαμαντένια Ριμπάτ, το Ελληνικό Προξενείο Αργυροκάστρου και την Αρχιεπισκοπή της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας για την αρωγή τους πατά το στάδιο της έρευνας.

Σήμερα, το ζήτημα συνεχίζει να αποτελεί σημείο αναφοράς για την ταυτότητα της μειονότητας, και βέβαια πεδίο διεκδικήσεων και παρεμβάσεων σε πολλά επίπεδα: πολιτικό, ιδεολογικό και οικονομικό, εμπλέκοντας ως άμεσους πρωταγωνιστές το αλβανικό κράτος και την ελληνική μειονότητα, αλλά και το ελληνικό κράτος, την Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας, τους αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς και ορισμένες ιδιωτικές οργανώσεις.

1. Η ιστορική πορεία της ελληνικής εκπαίδευσης στην Αλβανία

α. Ιδρυση των αλβανικού κράτους

Στην ύστερη οθωμανική Αλβανία, συμπεριλαμβανομένου του βιλαετίου των Ιωαννίνων, λειτουργούσαν περίπου 360 ελληνικά σχολεία, με 22.595 μαθητές και 576 δασκάλους ή, κατ' άλλες πηγές, πάνω από 200 (στην έκταση της σημερινής Αλβανίας) που απευθύνονταν στους χριστιανούς πατριαρχικούς πληθυσμούς της περιοχής, ενώ αλβανικά σχολεία στο Νότο άρχισαν να λειτουργούν από το 1887 στην Κορυτσά. Την περίοδο που τμήματα της «Βόρειας Ηπείρου» τέθηκαν υπό ελληνική διοίκηση, τα σχολεία εντάχθηκαν στις ενιαίες ρυθμίσεις και την πολιτική που εφάρμοζε η Γενική Διοίκηση σε ολόκληρη την Ήπειρο. Έτσι, τα σχολεία του Δέλβινου, Αργυροκάστρου, Χιμάρας, Λεσκοβικίου, Τεπελενίου, Πρεμετής και Αγ. Σαράντα εντάχθηκαν πρόσκαιρα, μέχρι την αποχώρηση του ελληνικού στρατού, στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.¹

Από την ανεξαρτητοποίηση της Αλβανίας, το 1913, τα ελληνικά-χριστιανικά σχολεία διατηρήθηκαν αλλά, όπως ήταν επόμε-

1. Ε. Νικολαΐδου, «Η οργάνωση του κράτους στην απελευθερωμένη Ήπειρο (1913-1914)», ΙΣΤ' Δωδώνη 1987, σελ. 589-589.

νο, η λειτουργία τους επηρεάστηκε από τη φευστή πολιτική κατάσταση στο εσωτερικό της χώρας, την ασάφεια ως προς την οριοθέτηση των διεθνών συνόρων και βέβαια την παρουσία σημαντικών στρατιωτικών δυνάμεων της Γαλλίας, Ιταλίας και της Ελλάδας.² Με τη διεθνή της αναγνώριση η Αλβανία απέδωσε εκπαιδευτικά δικαιώματα στις εθνικές, γλωσσικές και θρησκευτικές μειονότητες με τη μορφή διεθνούς νομικής δέσμευσης: Η κατάθεση της Μονομερούς Διακήρου Ηγέτης του 1921 έγινε από την Αλβανία στο πλαίσιο δεσμεύσεων που αναλάμβαναν τα κράτη υπό την εγγύηση της Κοινωνίας των Εθνών. Σε όλες τις σχετικές περιπτώσεις, τα κράτη κλήθηκαν να σεβαστούν το δικαίωμα των μειονοτήτων να ιδρύσουν δικά τους σχολεία όπου τα μαθήματα θα διδάσκονταν στη γλώσσα της μειονότητας. Η διατύπωση των δεσμεύσεων που ανέλαβε η Πολωνία το 1919 αποτέλεσε προηγούμενο για τα κράτη που ακολούθησαν.³ Έτσι, η Μονομερής Διακήρου Ηγέτης της Αλβανίας εγγυάται για τις εθνικές, γλωσσικές και θρησκευτικές μειονότητες το δικαίωμα στη δημόσια και την ιδιωτική εκπαίδευση στη μητρική τους γλώσσα.⁴ Στις 22 Αυγούστου

2. Βλ. εισαγωγή στο Β. Κόντης (επιμ.), *Ελληνισμός της Β. Ηπείρου και ελληνοαλβανικές σχέσεις*. Έγγραφα από το ιστορικό αρχείο του Υπ. Εξωτερικών, Βιβλιοπαλείον της Εστίας, τόμοι I, II, III, IV, Αθήνα 1997.

3. Αρθρο 8, της Συνθήκης για τις μειονότητες στην Πολωνία, P. Thornberry, *International Law and the Rights of Minorities*, Clarendon Press, Oxford 1991, σελ. 401.

4. Οι σχετικές διατάξεις έχουν ως εξής:

Άρθρο 5: «Οι Αλβανοί πολίτες, οι οποίοι ανήκουν σε εθνικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες θα έχουν από το νόμο την ίδια μεταχείριση που θα έχουν και όσοι υπάγονται στην δικαιοδοσία της Αλβανίας. Θα έχουν το δικαίωμα να διατηρούν, να διευθύνουν, να ελέγχουν και να ιδρύουν στο μέλλον με δικά τους εξόδα, φιλανθρωπικά, θρησκευτικά και κοινωνικά ιδρύματα, σχολεία και άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα, όπου θα μπορούν να χρησιμοποιούν ελεύθερα τη δική τους γλώσσα και θα είναι ελεύθεροι να πιστεύουν σε όποια θρησκεία θέλουν. Η αλβανική κυβέρνηση, μέσα σε έξι μήνες από τη δημοσίευση της παρούσας διάταξης θα παρουσιάσει στο Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με το

1922, ο Υπουργός Εξωτερικών της Αλβανίας σε επιστολή του προς την ΚτΕ προσδιορίζει ότι η εφαρμογή των υποχρεώσεων της Αλβανίας αφορά, εκτός από τις θρησκευτικές μειονότητες, την ελληνόφωνη ορθόδοξη μειονότητα, την οποία υπολογίζει σε πληθυσμό 16.000 ατόμων εγκατεστημένων στη Νότια Αλβανία. Ήδη την εποχή εκείνη, το αλβανικό κράτος, σύμφωνα με την προαναφερθείσα επιστολή, διατηρεί με δικά του έξιδα 36 ελληνόγλωσσα μειονοτικά σχολεία στα οποία φοιτούσαν 2.614 μαθητές.⁵ Ωστόσο, η διαχείριση της πλειοψηφίας των σχολείων επιβαρύνει την ίδια τη μειονότητα (κοινοτικά σχολεία ιδιωτικού χαρακτήρα) την οποία στηρίζει άμεσα η Ελλάδα. Δάσκαλοι από την Ελλάδα αποστέλλονται στην Αλβανία για να εργαστούν στα ελληνικά σχολεία,⁶ ενώ όταν αυτά δεν λειτουργούν (λόγω οργανωτικών δυσκολιών), οι δάσκαλοι διδάσκουν φροντιστηριακά κατ' οίκον μαθήματα.

νομικό καθεστώς των θρησκευτικών κοινοτήτων, των εκκλησιών, των μονών, των σχολείων, των φύλανθρωπικών ιδρυμάτων και ενώσεων των εθνικών, θρησκευτικών, γλωσσικών μειονοτήτων. Η αλβανική κυβέρνηση θα λάβει υπόψη της όλες τις συστάσεις που θα της κάνει η Κοινωνία των Εθνών σχετικά με το θέμα αυτό». Άρθρο 6: «Όσον αφορά τη δημόσια εκπαίδευση, η αλβανική κυβέρνηση θα παραχωρήσει διευκολύνσεις, στις πόλεις και στις περιοχές όπου διαμένει σημαντικό ποσοστό αλβανών πολιτών και μιλούν διαφορετική γλώσσα από την επίσημη, έτσι ώστε η διδασκαλία στους μαθητές των πρωτοβάθμιων σχολείων να γίνεται στη δική τους γλώσσα, στα παιδιά αυτών των Αλβανών πολιτών. Η διάταξη αυτή δεν θα εμποδίσει την αλβανική κυβέρνηση να θέσει ως υποχρεωτική τη διδασκαλία της αλβανικής γλώσσας στα προαναφερθέντα σχολεία».

5. Το έγγραφο παρατίθεται στο B. Kondis και E. Manda (επιμ.), *The Greek minority in Albania, A documentary record (1921-1993)*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1994, σελ. 35.

6. Βλ. «Εκθεσις περί των εν Βορείω Ηπείρω ελληνικών σχολείων», σε έγγραφο του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών της 10.12.1923, αναφέρεται στο B. Κόντης (επιμ.), *Ελληνισμός της Β. Ηπείρου και ελληνοαλβανικές σχέσεις. Έγγραφα από το μετορικό αρχείο του Υπ. Εξωτερικών*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, τ. III, Αθήνα 1997, σελ. 119 επ.

β. Το εκπαιδευτικό ξήτημα ως ελληνοαλβανική διαφορά

Από το 1930 και στο εξής, τα ελληνικά σχολεία αρχίζουν να αντιμετωπίζουν θεσμικές δυσκολίες στη λειτουργία τους, καθώς η αλβανική κυβέρνηση απαγόρευσε στις θρησκευτικές κοινότητες να δέχονται οικονομική βοήθεια από ξένα κράτη (άρθρο 21, Νόμος της 9ης Ιανουαρίου 1930 σχετικά με τις θρησκευτικές κοινότητες),⁷ εν προκειμένω δηλαδή, τη βοήθεια της Ελλάδας για την κάλυψη των μισθών των ελληνοδιδασκάλων. Εξάλλου, με Εγκύρωλο της 14ης Νοεμβρίου 1930, το μάθημα των θρησκευτικών καταργήθηκε από τα σχολεία, ωθώμαση η οποία ισχύει και σήμερα. Στη συνέχεια, τον Απρίλιο του 1933, το Υπουργείο Παιδείας έλαβε την απόφαση να καταστήσει τη δημοτική εκπαίδευση υποχρεωτική και δωρεάν για όλους τους πολίτες της αλλά και να κλείσει όλα τα ιδιωτικά/κοινοτικά σχολεία εφαρμόζοντας τα άρθρα 206-207 του αναθεωρημένου Συντάγματος του 1928. Σύμφωνα με τις διατάξεις αυτές, απαγορεύτηκε χωρίς προϋποθέσεις η ιδιωτική εκπαίδευση, ενώ αρχικά απαιτείτο για τη λειτουργία τους η έγκριση του Υπ. Παιδείας. Τα σχολεία που επλήγησαν άμεσα ήταν τα κοινοτικά, δηλαδή, της ελληνορθόδοξης, καθολικής, σουνιτικής και μπεκτασικής κοινότητας, καθώς και ορισμένα αλβανικά ιδιωτικά εκπαιδευτήρια. Συνολικά 77 σχολεία, εκ των οποίων 10 ελληνικά, θα έπρεπε να κλείσουν.⁸

Τα μέτρα αυτά προκάλεσαν την αντίδραση της ελληνικής μειονότητας και το έντονο διάβημα της Ελλάδας ενώπιον των οργάνων της Κοινωνίας των Εθνών. Το Συμβούλιο της ΚτΕ παρέπεμψε την υπόθεση ξητώντας γνωμοδότηση του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης. Το Δικαστήριο εξέτασε το περιεχόμενο «της μεταχείρισης και παροχής εγγυήσεων, νομικά και

7. *Ibid*, σελ. 62-68.

8. Έκθεση της ΚτΕ, C.38.1935.I, 12.1.1935, Παρατίθεται στο B. Kondis και E. Manda (επιμ.), δ.π., σελ. 84.

πραγματικά» που δφειλε η Αλβανία να εξασφαλίσει στα μέλη των μειονοτήτων και αποφάνθηκε ότι η διαφορετική μεταχείριση παρέχεται ως εναλλακτική λύση και δεν πρέπει να επιβάλλεται στις μειονότητες οι οποίες πρέπει να έχουν σε τελική ανάλυση τη δυνατότητα επιλογής μεταξύ των διαφορετικών μέτρων.⁹

Η απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου και οι σχετικές αντιδράσεις ελληνικών και αλβανικών κύλων δεν έχουν μόνο ιστορική σημασία αλλά μπορεί να χρησιμεύσουν ερμηνευτικά κατά τη θεώρηση των σημερινών σχέσεων που εξυφαίνονται με επίκεντρο τη μειονοτική εκπαίδευση. Όπως φαίνεται από την εξέταση της απόφασης και των σχετικών διπλωματικών εγγράφων, τα μειονοτικά σχολεία που έκλεισαν αφορούσαν περιοχές όπου η μειονότητα αποτελούσε μειοψηφία. Το αλβανικό κράτος προσπαθούσε σταδιακά να ελέγχει όλο και περισσότερο τα «κοινοτικά σχολεία» που χρηματοδοτούνταν από τις ίδιες τις κοινότητες, και στην περίπτωση των ελληνικών σχολείων άμεσα από την Ελλάδα στο πλαίσιο μιας γενικότερης πολιτικής ελέγχου των ιδιωτικών σχολείων τα μετέτρεψε σε δημόσια σχολεία. Όπου η μειονότητα αποτελούσε πλειοψηφία, η περιοχή χαρακτηρίζεται ως «μειονοτική ζώνη» και τα σχολεία λειτουργούσαν ως ελληνόγλωσσα. Έτσι, ορισμένα κοινοτικά (ιδιωτικά) ελληνικά σχολεία πέρασαν στον άμεσο έλεγχο του κράτους ως δημόσια και ορισμένα έκλεισαν αφού δεν πληρούσαν τον απαιτούμενο ελάχιστο αριθμό μαθητών. Σύμφωνα με την αλβανική κυβέρνηση λειτουργούσαν κατά μέσο όρο 50 ελληνόγλωσσα σχολεία, ιδιωτικά και κρατικά με 70 δασκάλους. Το 1925-26 περισσότερα ήταν τα ιδιωτικά σχολεία, ενώ ήδη το 1932-33 υπερτερούσαν κατά πολύ τα δημόσια.¹⁰ Αντίθετα, σύμφωνα με την ελληνική κυβέρνηση, ενώ το 1925-26 τα κοινοτικά μειονοτικά

9. Permanent Court of International Justice, Minority Schools in Albania, Advisory Opinion of 6 April 1935, Series A/B, No. 64, σ. 20.

10. Σχετικός πίνακας παρατίθεται στο B. Kondis και E. Manda, σ.π., σελ. 80.

σχολεία και οι δάσκαλοι ήταν 78 και 113 αντίστοιχα, το 1932-33 μειώθηκαν σταδιακά σε 10 και 11 αντίστοιχα.¹¹

Είναι εμφανές ότι η Αλβανία συμπεριλαμβάνει στα μειονοτικά σχολεία τα δημόσια σχολεία όπου γίνεται χρήση της ελληνικής γλώσσας, ενώ η ελληνική πλευρά θεωρεί ως μειονοτικά μόνο τα κοινοτικά (ιδιωτικά) σχολεία,¹² αγνοώντας τα δημόσια σχολεία των μειονοτικών περιοχών. Όπως φαίνεται από τα διαθέσιμα έγγραφα, η Αλβανία σταδιακά ελέγχει όλο και περισσότερο τα μειονοτικά σχολεία καθιστώντας τα πλήρως δημόσια, ενώ η ελληνική πλευρά επιδιώκει να τα διατηρήσει ως ιδιωτικά.

Τελικά, το Διεθνές Δικαστήριο κατά την εξέταση της υπόθεσης έκρινε ότι η Αλβανία παραβίασε τις υποχρεώσεις της που απέρρειαν από τη Μονομερή Διακήρυξη. Η αλβανική κυβέρνηση ευθυγραμμίστηκε με τη γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου νιοθετώντας το διάταγμα της 28.5.1936 σχετικά με τη λειτουργία των σχολείων.¹³ Ο «Έκπαιδευτικός Αγώνας» (1934-35) είχε λήξει θετικά για την ελληνική μειονότητα, όμως με σημαντικό κόστος για τημία της ελληνικής διανόησης της μειονότητας. Επίσης, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η συζήτηση για την ενδεχόμενη αμοιβαιότητα μεταξύ των σχολείων της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία και των σχολείων που θα μπορούσαν να ιδρυθούν για την αλβανική μειονότητα στην Ελλάδα (Τσαμουριά) παρέμεινε σε υποτονικά επίπεδα, χωρίς τελικά να ιδρυθούν συστηματικά μειονοτικά σχο-

11. Σχετικός πίνακας παρατίθεται στο B. Kondis και E. Manda, σ.π., σελ. 76.

12. Σύμφωνα με την L. Kain Hart η Ελλάδα θεωρούσε τα κοινοτικά σχολεία υπό τον άμεσο δημόσιο έλεγχο, "Culture, civilization, and demarcation at the northwest borders of Greece", 26/1 *American Ethnologist* 1999, σελ. 209-210.

13. Για την κατάσταση των μειονοτικών σχολείων κατά το σχολικό έτος 1936-37, βλ. αναλυτική έκθεση του Επιθεωρητή Ιδιωτικών (Κοινοτικών) Σχολείων, Κολ Κότσι, παρατίθεται στο Γ. Παπαδόπουλος, *Η Εθνική Ελληνική Μειονότητα εις την Αλβανίαν και το σχολικόν αυτής ξήτημα, 1921-1979*, Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Ερευνών, Ιωάννινα 1981, σελ. 126-170.

λεία για τους Τσάμηδες, παρά μόνο σποραδικά, όταν διδάχθηκε η αλβανική ως γλωσσικό μάθημα κατά τη δεκαετία του 1930.¹⁴

Έτσι, το 1939 λειτουργούσαν και πάλι 74 ελληνικά σχολεία με 5.254 μαθητές και 141 εκπαιδευτικούς. Ωστόσο, η πρόσκαιρη ομαλότητα της λειτουργίας τους διαταράχθηκε καθώς έξι πάσασε ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος, και η Ιταλία πρώτα και η Γερμανία στη συνέχεια εισέβαλαν στην Αλβανία.

γ. Το καθεστώς Χότζα

Οι αναφορές που προηγήθηκαν σχετικά με το καθεστώς των ελληνικών σχολείων κατά το Μεσοπόλεμο γίνονται για την πληρέστερη κατανόηση της σημερινής διάστασης του εκπαιδευτικού προβλήματος της μειονότητας και των ιδεολογικών διαστάσεων που αυτό εκλαμβάνει από τους αντίπαλους πρωταγωνιστές. Εξάλλου στα μάτια πολλών παραγόντων της μειονότητας η δεκαετία του 1930 αποτελεί την αμέσως προηγούμενη εξελικτική περίοδο της μειονοτικής προστασίας, καθώς και της ίδιας της Αλβανίας, θεωρώντας την περίοδο 1945-1990 ως «πταγωμένη» ή τραυματική. Δεν είναι τυχαίο ότι πολύ συχνά παράγοντες της μειονότητας, αλλά και ιθύνοντες της σύγχρονης αλβανικής πολιτικής, απωθούν και αποφεύγουν τη συζήτηση σχετικά με την εποχή εκείνη.

Η εδραίωση του καθεστώτος Χότζα από το Συνέδριο της Πρεμετής το 1944 ανέτρεψε τα πολιτικά και πραγματικά δεδομένα, τα οποία είχαν μέχρι τότε διαμορφώσει το καθεστώς της μειονότητας.

Η αντιμετώπιση της ελληνικής εκπαίδευσης κατά το καθεστώς της κομμουνιστικής διακυβέρνησης υπό τον Ενβέρ Χότζα

14. B. Κόντης (επιμ.), δ.π., σελ. 311 και 245, επίσης σελ. 74, 114. Η προστακή της αμοιβαιότητας επανήλθε στο προσκήνιο από το 1995 με τη δυνατότητα σύνδεσης των μειονοτικών σχολείων στην Αλβανία με τη διδασκαλία της αλβανικής γλώσσας σε διαπολιτισμικά σχολεία για τους μετανάστες Αλβανούς που διαβιούν στην Ελλάδα. Μέχρι σήμερα (Ιούνιος 2002) η αλβανική δεν έχει διδαχθεί σε δημόσια σχολεία στην Ελλάδα.

χαρακτηρίζεται από τον προσδιορισμό των μειονοτικών ζωνών και το δικαίωμα 101 χωριών να έχουν μειονοτικά σχολεία, ενώ εξαιρείται η περιοχή της Χιμάρας. Η εποχή αυτή μπορεί να περιοδολογηθεί¹⁵ ως εξής:

α) **1944-1952. Μεταρρύθμιση για τη μείωση των αναλφαβητισμού σε όλη τη χώρα.** Με το άρθρο 35 του αλβανικού Συντάγματος του 1945, κατοχυρώνεται η ελεύθερη χρήση της μητρικής γλώσσας, ενώ με Νόμο της 17.8.1946 σχετικά με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση καθιερώνεται το δικαίωμα στη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας για την ελληνική μειονότητα. Το 1945 λειτουργούν 20 μειονοτικά σχολεία. Τον Αύγουστο του 1946, ο Χότζα σε λόγο του αναφέρεται στη λειτουργία 79 δημοτικών και ενός λυκείου,¹⁶ ενώ το 1947 έχουν ανοίξει 82 ελληνικά σχολεία με 5.150 μαθητές και 102 εκπαιδευτικούς. Τονίζεται η ελληνικότητα της μειονότητας και ευνοείται η μελέτη της ελληνικής αρχαίας και δημοτικής γραμματείας. Στα μειονοτικά δημοτικά σχολεία, το πρόγραμμα διδάσκεται στα ελληνικά στο 84% του προγράμματος και το υπόλοιπο 16% στα αλβανικά (γλωσσικό μάθημα). Το 1945 ιδρύεται στο Αργυρόκοστρο μέση παιδαγωγική σχολή. Με ειδικά μέτρα, το 1947, επιχειρείται η εξάλειψη του αναλφαβητισμού και στις περιοχές της μειονότητας, όπως και σε ολόκληρη τη χώρα. Ωστόσο, το 1949 κλείνει το ελληνικό σχολαρχείο Αργυροκόστρου,¹⁷ μέτρο το οποίο πλήττει την παραγωγή στελεχών της εκπαίδευσης.

β) **1952-1960. Περίοδος της αλβανο-σοβιετικής προσέγγισης.** Επιβάλλεται η υποχρεωτική επταετής φοίτηση ανατρέποντας

15. Η περιοδολόγηση βασίζεται στο Σ. Ντάγιος, *Η ελληνική γλωσσική παιδεία και ο πολιτισμός της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία κατά τη διάρκεια του κομμουνιστικού ολοκληρωτισμού, πτυχιακή εργασία, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1995*, σελ. 53-72.

16. Ε. Χότζα, *Δύο φίλοι λαοί*, Ινστιτούτο μαρξιστικών-λενινιστικών μελετών της ΚΕ του ΚΕΑ, Εκδ. 8 Νοέμβρη, Τίρανα 1985, σελ. 39.

17. Κ. Γκατζιώνης, «Αφιέρωμα στο ελληνικό σχολαρχείο Αργυροκόστρου», *Ρωμιοσύνη*, 22.12.2001.

στα μειονοτικά σχολεία το συσχετισμό του χρόνου διδασκαλίας σε βάρος των ελληνόγλωσσων μαθημάτων: Το 87% του χρόνου διδασκαλίας των μαθημάτων γίνεται στα αλβανικά και το 13% στα ελληνικά. Τα ελληνικά διδάσκονται μόνο ως γλωσσικό μάθημα.¹⁸ Το 1956, επαναλειτουργεί στο Αργυρόκαστρο εκπαιδευτήριο για τους μειονοτικούς δασκάλους. Παρατηρείται θεαματική αύξηση των υποτροφιών του αλβανικού κράτους σε μαθητές όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης και της μειονότητας.

γ) **1960-1978. Περίοδος της σινο-αλβανικής προσέγγισης.** Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από τη ορήξη των αλβανο-σοβιετικών σχέσεων, την προσέγγιση με την Κίνα και την εξαγωγή στην Αλβανία της πολιτιστικής επανάστασης. Στο πλαίσιο της ιδεολογικής καταστολής της τελευταίας, η ελληνόφωνη εκπαίδευση περιορίζεται σε μεταφράσεις κειμένων αυστηρά εγκεκριμένων από το Κομμουνιστικό κόμμα. Ωστόσο, το 1969 ο Χότζα υποστηρίζει την ορθή διδασκαλία της μητρικής γλώσσας στα σχολεία της ελληνικής μειονότητας.¹⁹ Το 1971 αναδιοργανώνεται η Παιδαγωγική Ακαδημία Αργυροκάστρου. Με το Σύνταγμα του 1977, κατοχυρώνεται η χρήση της μητρικής γλώσσας των εθνικών μειονοτήτων και η διδασκαλία της στο σχολείο: «Στις εθνικές μειονότητες διασφαλίζεται η προστασία και η ανάπτυξη του πολιτισμού και των λαϊκών παραδόσεων, η χρήση της μητρικής γλώσσας και η διδασκαλία της στο σχολείο, και η ίση ανάπτυξη σε όλα τα πεδία του κοινωνικού βίου» (άρθρο 42). Νέα σχολικά εγχειρίδια συντάσσονται από το 1974 για τα ελληνικά μειονοτικά σχολεία, ύστερα από την ελληνο-αλβανική προσέγγιση.²⁰

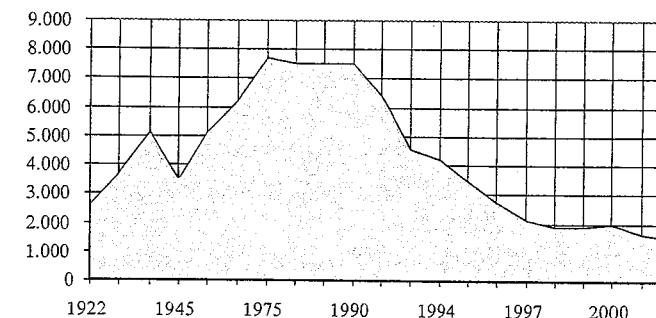
18. Σ. Ντάγιος, δ.π., σελ. 42. Βλ. επίσης και J. Pettifer, *The Greek minority in Albania in the aftermath of communism*, Conflict Studies Research Centre, www.csirc.ac.uk, σελ. 7.

19. Ε. Χότζα, δ.π., 142-144.

20. B. Κόντης, *Εναίσθητες ισορροπίες. Ελλάδα και Αλβανία στον 20ό αιώνα*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 173 και Γ. Παπαδόπουλος, δ.π., σελ. 205.

δ) 1978-1990. Επέρχεται η κατάρρευση της σινο-αλβανικής φιλίας, ενώ εντείνονται οι προσπάθειες φιλελευθεροποίησης της αλβανικής πολιτικής ζωής. Παράλληλα, βελτιώνονται οι ελληνο-αλβανικές σχέσεις και, ως αποτέλεσμα, συντάσσονται νέα ελληνόφωνα σχολικά εγχειρίδια με βελτιωτικές αλλαγές.²¹ Ο Ραμής Αλία μετά το θάνατο του Ενβέρ Χότζα αναλαμβάνει την ηγεσία του καθεστώτος από το 1985 μέχρι τα τέλη του 1990, οπότε και αναγκάζεται από τις διεθνείς εξελίξεις να προκηρύξει δημοκρατικές εκλογές.

Γράφημα 1: Αριθμός μαθητών στα μειονοτικά σχολεία (1922-2002) (Χωρίς τα νήπια)²²

2. Η σύγχρονη φάση

Αναμφίβολα, ένα από τα σημαντικότερα πεδία που η ελληνική μειονότητα επιτελεί τη συλλογική της ταυτότητα στο νεοπαγές δη-

21. E. Kofos, "The Greek minority textbooks during the Enver Hoxha's period", 34/1 *Balkan Studies* 1993, 101.

22. Πηγές: 1) Σ. Ντάγιος, δ.π., σελ. 40, 2) Ελ. Προξενείο Αργυροκάστρου, 3) Council of Europe, Report submitted by Albania pursuant to article 25, par. 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, ACFC(2001)5, Strasbourg 2001, σελ. 50-51, 4) Παναγιώτης Μπάρκας, προσωπική έρευνα (1990-2003).

μοκρατικό περιβάλλον της σύγχρονης Αλβανίας αφορά την παιδεία. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι η μειονοτική εκπαίδευση αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της αλβανικής δημόσιας εκπαίδευσης που στόχο έχει να μορφώσει και να εντάξει κοινωνικά και οικονομικά τους αυριανούς αλβανούς πολίτες. Ως κυρίαρχη άποψη στους κόλπους της μειονότητας, η γλώσσα θεωρείται φρούριος διατήρησης της ελληνικής συνειδησης και ταυτότητας, σημείο αναφοράς για όλα τα μέλη της αλλά και σύνδεσμος με την Ελλάδα. Επίσης, μια άλλη άποψη θεωρεί ότι η σημασία της άριστης γνώσης της αλβανικής γλώσσας αποτελεί το κλειδί για την κοινωνική ανέλιξη και την οικονομική επιτυχία.

Το άνοιγμα των συνόρων και η δυνατότητα μετανάστευσης στην Ελλάδα ή αλλού, νόμιμα ή παράνομα, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη μείωση της φυσικής παρουσίας της μειονότητας και των σχολείων της, και συνακόλουθα στην πολλαπλή πολιτική και ιδεολογική χρήση της συρρικνωσης αυτής από φορείς της μειονότητας.

Σχετικά με την κατάρρευση του εκπαιδευτικού κατεστημένου της Αλβανίας το 1990 και την ανασυγκρότηση των μειονοτικών σχολείων μπορούν να διατυπωθούν οι εξής παρατηρήσεις:

1. Κυριάρχησε η αμφισθήτηση του προηγούμενου εκπαιδευτικου κατεστημένου και η αναζήτηση ενός καινούργιου μοντέλου σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, αποπροσανατολίζοντας για 2-3 χρόνια την κατεστημένη παιδεία.

2. Οι οικονομικές ανάγκες ανάγκασαν τους Έλληνες μειονοτικούς, όπως και κάθε Αλβανό, να εγκαταλείψουν το χώρο τους και να εγκατασταθούν προσωρινά ή μόνιμα στην Ελλάδα (ή αλλού), εργμάνοντας την ύπαιθρο και τα σχολεία.

3. Η εξέλιξη της συγκρότησης νομικού πλαισίου για την οργάνωση της μειονοτικής εκπαίδευσης έγινε σε σαθρές πολιτικές βάσεις. Μάλιστα μέχρι το 1994 το σχετικό θεσμικό πλαίσιο επηρεαζόταν από την κρίση των ελληνοαλβανικών σχέσεων.

4. Οι παράγοντες της μειονότητας (Ομόνοια, βουλευτές, εκπαιδευτικοί) στράφηκαν προς την Ελλάδα για οικονομική και

υλικοτεχνική βιόθεια. Στο αίτημα ανταποκρίθηκε το Ελληνικό Κράτος, ορισμένες οργανώσεις αλλά και ιδιώτες, χρησιμοποιώντας διαφορετικά μέσα και εξυπηρετώντας διαφορετικούς σκοπούς, συχνά υποσκάπτοντας την αναβάθμιση της ποιότητας της μειονοτικής εκπαίδευσης.

5. Η αναβάθμιση του νομικού καθεστώτος με την εισαγωγή των σχετικών διατάξεων της Σύμβασης-πλαισίου για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων στην έννομη τάξη της Αλβανίας και η συναφής διαδικασία ελέγχου εφαρμογής από το Στρατιούργο δίνοντας μια νέα δυναμική στην εξέλιξη της μειονοτικής εκπαίδευσης, τουλάχιστον ως προς το θεσμικό πλαίσιο του σχετικού διαλόγου.

3. Τα ποιοτικά δεδομένα

a. Το πρόγραμμα διδασκαλίας

Η διάρκεια του κύκλου φοίτησης στο αλβανικό σχολείο χωρίζεται σε τρεις κύκλους: Τις δύο βαθμίδες της πρωτοβάθμιας οκτατάξιας εκπαίδευσης (τάξεις 1-4 και 5-8) και τη δευτεροβάθμια (τάξεις 9-12). Η διαίρεση σε δύο κύκλους του οκτατάξιου σχολείου είναι ζωτικής σημασίας για τα μικρά χωριά της υπαίθρου στο βαθμό που αρκετά χωριά διαθέτουν μόνο τετρατάξιο σχολείο.²³

Στα μειονοτικά σχολεία, ανάλογα με τη βαθμίδα, η ελληνική διδάσκεται ως γλωσσικό μάθημα ή διεξαγωγή μέρους του προγράμματος γίνεται στην ελληνική. Τα δημόσια μειονοτικά σχολεία λειτουργούν αποκλειστικά εντός των μειονοτικών ζωνών, στους νομούς Αργυροκάστρου, Αγ. Σαράντα, Δελβίνου και Πρεμετής, στις οποίες αναγνωρίζονται ως μειονοτικά συνολικά 99 χωριά. Η αλβανική διδάσκεται ως γλωσσικό μάθημα ή ως γλώσ-

23. Council of Europe, δ.π., σελ. 52-53.

σα διδασκαλίας ορισμένων μαθημάτων, ανάλογα με την τάξη.²⁴ Ειδικότερα:

1. Στις τάξεις 1-4 (α' κύκλος) όλα τα μαθήματα διδάσκονται στα ελληνικά, ενώ η αλβανική διδάσκεται ως γλωσσικό μάθημα.

2. Στις τάξεις 5-8 (β' κύκλος) το 60% των μαθημάτων του προγράμματος διδάσκεται στα ελληνικά (ελληνική ιστορία, ελληνική λογοτεχνία, γεωγραφία, αδική, γυμναστική, βιολογία, σπουδή περιβάλλοντος) ενώ το υπόλοιπο 40% των μαθημάτων στα αλβανικά (μαθηματικά, φυσική, χημεία, αλβανική ιστορία και αγωγή του πολίτη).

3. Στις τάξεις 9-12 (γ' κύκλος) τα μαθήματα γίνονται στα αλβανικά, με διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στην 9η και 10η τάξη, 2 ή 4 ώρες την εβδομάδα.

β. Τα σχολικά εγχειρίδια

Ένα από τα βασικά προβλήματα της μειονοτικής εκπαίδευσης είναι κατά γενική ομολογία τα σχολικά εγχειρίδια. Συχνά, χρησιμοποιούνται φωτοτυπημένα αντίγραφα παλαιότερων εκδόσεων, τα οποία το αλβανικό Υπουργείο Παιδείας αδυνατεί να αντικαταστήσει με καινούργια, αν και στην έκθεση για την εφαρμογή της Σύμβασης-πλαισίου δηλώνει ότι ετοιμάζονται νέα βιβλία.²⁵ Μέχρι σήμερα, τα ελληνόγλωσσα βιβλία αποτελούν μεταφράσεις από τα αντίστοιχα αλβανικά για όλα τα μαθήματα εκτός της ελληνικής γλώσσας και εκδίδονται από το αλβανικό Υπουργείο Παι-

24. Για μια πλήρη καταγραφή της κατάστασης και των προβλημάτων της μειονοτικής εκπαίδευσης στα μέσα της δεκαετίας του 1990, βλ. Council of Europe, *Education of the Greek minority, Project: "Democracy, Human Rights, Minorities: Educational and Cultural Aspects"*, Report, DECS/SE/DHRM (96)2, Strasbourg 1996. Επίσης, Σ. Γεωργούλης, «Το καθεστώς των ελληνικών σχολείων από την ίδρυση του αλβανικού κράτους μέχρι σήμερα», *Ο ελληνισμός της Αλβανίας*, Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1995, σ. 183-242.

25. Council of Europe, δ.π., σελ. 53.

δείας.²⁶ Αντίθετα από το 1999 τα βιβλία της ελληνικής γλώσσας εκδίδονται από τον Οργανισμό Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων του ελληνικού Υπουργείου Παιδείας και μοιράζονται στα μειονοτικά σχολεία άπωτα, με την ανοχή της αλβανικής κυβέρνησης.

Από τους μειονοτικούς φορείς ζητείται επίμονα η συνδρομή της Ελλάδας στην έκδοση κατάλληλων εγχειριδίων και την ενεργοποίηση των εκπαιδευτικών συμφωνιών Αλβανίας-Ελλάδας. Η βοήθεια προϊήλθε πρώτα από ιδιωτικούς φορείς, όπως το Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Παλιννοστούντων και Αποδήμων Ελλήνων²⁷ κατά την περίοδο 1992-96 με την επιμόρφωση δασκάλων των μειονοτικών σχολείων και των φροντιστηρίων, αλλά επίσης τη σύνταξη και εκτύπωση βιβλίων στα Ιωαννίνα.²⁸ Η προσπάθεια αυτή έγινε αποδεκτή από την αλβανική κυβέρνηση αλλά δεν έλαβε άμεση συνέχεια. Στο πλαίσιο αυτό δραστηριοποιήθηκε και το Ίδρυμα Αποκατάστασης Ομογενών εξ Αλβανίας, χορηγώντας υποτροφίες, στηρίζοντας οικονομικά την έκδοση εκπαιδευτικών βιβλίων, τη δημιουργία βιβλιοθηκών κ.λπ., κατά τη διετία 1993-1994.

Τα τελευταία χρόνια, η διάθεση βιβλίων τυπωμένων στην Ελλάδα άρχισε να καλύπτει τις ανάγκες των μειονοτικών σχολείων, της Παιδαγωγικής Ακαδημίας και του Τμήματος Ελληνικής Γλώσσας στο Αργυρόκαστρο. Οι φωτοτυπικές αναπαραγωγές των ελληνόγλωσσων βιβλίων των μη γλωσσικών μαθημάτων που διατίθενται μέχρι σήμερα (2002) παραχωρούν σταδιακά τη θέση

26. Βλ., για το θέμα των εγχειριδίων, Γ. Καψάλης, *Η εκπαίδευση της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας. Σχολικά εγχειρίδια. Γλωσσική επιμόρφωση. Προοπτική*, Gutenberg, Αθήνα 1996 και Αθ. Πασχάλης, *Τα μεταπολεμικά αναγνωστικά της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας. Γλωσσική και ιδεολογική προσέγγιση*, Gutenberg, Αθήνα 1998.

27. Ιδρύθηκε το 1990 ως κοινωφελές ίδρυμα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα με σκοπό την αρωγή προς τους παλιννοστούντες Έλληνες εντός και εκτός της Ελλάδας.

28. Σε συνεργασία με τα Πανεπιστήμια Αθηνών και Ιωαννίνων και συμπεριχώντας το Ιδρύμα Μελετών Λαμπράκη.

τους σε πρωτότυπα εγχειρίδια. Ωστόσο, μετζον ιδεολογικό ζήτημα προκύπτει από το περιεχόμενο του βιβλίου της Ιστορίας αλλά και της γεωγραφίας, στα οποία γίνονται αλυτρωτικές αναφορές σε βάρος της Ελλάδας. Στις αναφορές αυτές εστιάζονται και τα παρόπονα των εκπαιδευτικών της μειονότητας. Το βιβλίο «Ιστορία του ελληνικού έθνους», ειδική έκδοση του ελληνικού Υπουργείου Παιδείας διδάσκεται στα φροντιστήρια ελληνικής γλώσσας και όχι στα μειονοτικά σχολεία.

Από την άλλη πλευρά, η αλβανική κυβέρνηση στην έκθεση για την εφαρμογή της Σύμβασης-πλαισίου φαίνεται να προωθεί τη βελτίωση των αλβανόγλωσσων βιβλίων που θα προσαρμοστούν στις γλωσσικές ανάγκες των μαθητών των μειονοτικών σχολείων, καθώς και τη βελτίωση των ελληνόφωνων εγχειριδίων με τη συνεργασία της Ελλάδας.²⁹

γ. Το εκπαιδευτικό προσωπικό: επάρκεια και κατάρτιση

Αν και ευχή όλων των παραγόντων της μειονότητας είναι οι δάσκαλοι να προέρχονται στην ολότητά τους από πανεπιστημιακή σχολή, λιγότεροι από τους μισούς είναι πτυχιούχοι του Πανεπιστημίου Αργυροκάστρου ή Τιράνων ή πανεπιστημίου της Ελλάδας. Εξάλλου ακόμη και κατά το 2001, το 80% των δασκάλων ανήκε στο «παλαιό καθεστώς», χωρίς σχετικό πανεπιστημιακό δίπλωμα. Το υψηλό ποσοστό διαρροής ύστερα από την απόκτηση του πτυχίου οφείλεται στο χαμηλό μισθό, παρ' όλη την οικονομική ενίσχυση από την Ελλάδα: Ο μισθός των δασκάλων αγγίζει τα 110 ευρώ (από το αλβανικό κράτος), ενώ ισόποσο περύπονο είναι το επίδομα που στέλνει η ελληνική κυβέρνηση.³⁰ Ωστόσο, το σύνολο των αποδοχών αυτών δεν είναι ικανό να αποτρέψει τους δασκάλους από τη μετανάστευση προς το εξωτερικό. Πολ-

29. Council of Europe, δ.π., σελ. 54.

30. Albanian Helsinki Committee, δ.π., σελ. 8.

λοί δάσκαλοι εκφράζουν την ανησυχία ότι η Ελλάδα θα σταματήσει την παροχή του επιδόματος (ισχύει από το 1993), καθώς ήδη έχουν συμβεί μεγάλες καθυστερήσεις στην καταβολή του.

Σήμερα, οι σχολές από τις οποίες προέρχονται οι δάσκαλοι, καθηγητές και νηπιαγωγοί που απασχολούνται στα μειονοτικά σχολεία είναι οι εξής:

— Στο Αργυρόκαστρο λειτουργεί **Ακαδημία Ελληνικών Σπουδών** ως επαγγελματικό Λύκειο ή Μεσαίο Παιδαγωγικό Σχολείο (τάξεις 9η-12η). Η Ακαδημία ιδρύθηκε το 1956 και λειτουργεί μέχρι σήμερα με ορισμένες διακοπές. Αν και το 1981 καταργήθηκε στην Αλβανία το σύστημα εκπαίδευσης των δασκάλων από δευτεροβάθμια σχολεία και θεσπίστηκε η υποχρεωτική τους φοίτηση σε πανεπιστημιακές σχολές, αυτό δεν συνέβη και για τους δασκάλους των μειονοτικών σχολείων. Έτσι, οι απόφοιτοι της Ακαδημίας διορίζονται αυτόματα στα δημοτικά σχολεία, μόνο όμως στα δημοτικά του πρώτου κύκλου (τάξεις 1η-4η). Σήμερα δεν έχουν το δικαίωμα να διοριστούν, αλλά λόγω των αναγκών των σχολείων πολλοί βρίσκουν απασχόληση στα τετρατάξια δημοτικά σχολεία. Ωστόσο, η συνέχιση της λειτουργίας της Ακαδημίας με το σημερινό καθεστώς, δηλαδή σε επίπεδο λυκείου, υπονομεύει την αναβάθμιση του διδασκαλικού δυναμικού των μειονοτικών σχολείων.³¹ Η διδασκαλία των μαθημάτων γίνεται στην ελληνική γλώσσα, εκτός από την αλβανική γλώσσα και λογοτεχνία, την ιστορία και τη γεωγραφία της Αλβανίας. Στις απολυτήριες εξετάσεις οι μαθητές εξετάζονται μόνο στις δύο γλώσσες, τα μαθηματικά και τη λογοτεχνία.

— Ενταγμένο στο Πανεπιστήμιο Αργυροκάστρου, ιδρύθηκε τον Οκτώβριο του 1993 το **Τμήμα Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας** με τετραετή κύκλο σπουδών και 25-30 εισακτέους κάθε

31. Β. Τέρπος, *Σκέψεις και προτάσεις για μια καλύτερη κατάρτιση των εκπαιδευτικών της Ελληνικής Εθνικής Μειονότητας, εισήγηση, Προβληματισμοί για την παιδεία στο χώρο της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας, Διημερίδα, Αργυρόκαστρο 30-31.1.2002, αδημοσίευτο, σελ. 3.*

χρόνο. Οι απόφοιτοι του Τμήματος έχουν τη δυνατότητα να διοριστούν στο ελληνόφωνο τμήμα της μειονοτικής εκπαίδευσης για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Ωστόσο, σημαντικό πρόβλημα αντιμετωπίζεται με τη διδασκαλία των επιμέρους μαθημάτων στην ελληνική γλώσσα, καθώς οι δάσκαλοι αυτοί δεν έχουν λάβει κατάλληλη ειδίκευση στην ελληνική γλώσσα για τα αντίστοιχα αντικείμενα. Οι καθηγητές του Τμήματος αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα λόγω έλλειψης προσωπικού με προσόντα αντίστοιχα ξένων πανεπιστημάτων. Μάλιστα, από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων αποστέλλει δύο διάσκοντες προς ενίσχυση των καθηγητών του Τμήματος.³²

Η συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων σε θέματα επιμόρφωσης και υλικοτεχνικής στηρίξης έχει προσφέρει σημαντική βοήθεια, η οποία όμως ήταν αποσπασματική κατά τη δεκαετία του 1990. Το 2002 υπογράφηκε νέο Πρωτόκολλο Συνεργασίας με το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Συμφωνίες συνεργασίας έχουν υπογραφεί επίσης και με τα Πανεπιστήμια Αθηνών, Πάτρας, Θεσσαλονίκης και Κέρκυρας οι οποίες αφορούν θέματα επιμόρφωσης των διδασκόντων.³³ Ωστόσο, το πτυχίο του Τμήματος δεν αναγνωρίζεται στην Ελλάδα. Η φοίτηση στο Τμήμα Ελληνικής Γλώσσας επιδοτείται με υποτροφία από την Ελλάδα ύψους 100 ευρώ μηνιαίως. Καθώς το σύστημα εισαγωγής επιτρέπει –για τεχνικούς λόγους– την επιτυχία και σε αλβανόφωνους φοιτητές,³⁴ το κίνητρο του επιδόματος καθιστά την απόκτηση του πτυχίου αυτού για πολλούς από τους φοιτητές (ανεξάρτητα καταγωγής) μέσο βιοπορισμού και μόνο.

32. Γ. Γιάννης, *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση και τα προβλήματά της, εισήγηση, Προβληματισμοί για την παιδεία στο χώρο της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας, Διημερίδα, Αργυρόκαστρο 30-31.1.2002, αδημοσίευτο, σελ. 2.*

33. Albanian Helsinki Committee, *Report on the completion of the project "On the status of minorities in the Republic of Albania"*, Tirana 2001, www.riga.minleres/reports/albania, σελ. 7.

34. Γ. Γιάννης, σ.π., σελ. 3.

— Η ελληνική γλώσσα διδάσκεται σε πανεπιστημιακό επίπεδο στο Τμήμα Βαλκανικών Γλωσσών του Πανεπιστημίου των Τιράνων. Σε πολύ μικρό ποσοστό απόφοιτοι από το Τμήμα αυτό διορίζονται ως δάσκαλοι ελληνικής σε μειονοτικά σχολεία.

Το 1998, στους νομούς Αγ. Σαράντα, Δέλβινου και Αργυροκάστρου ο αριθμός των εν ενεργεία εκπαιδευτικών μειώθηκε στους 440, δηλαδή, περίπου στο μισό από ό,τι το 1991. Η εγκατάλειψη του επαγγέλματος επήλθε για οικονομικούς λόγους. Πριν από το 1990, οι εκπαιδευτικοί από τις κατηγορίες της κοινωνίας ανήκαν στο ανώτερο οικονομικό επίπεδο εκείνου του καιρού, ενώ σήμερα ο μισθός που τους χορηγείται από το αλβανικό κράτος σίγουρα δεν είναι προνομιακός. Το 2000, από τους περίπου 175 εκπαιδευτικούς των νομών Δέλβινου και Αγ. Σαράντα οι 90 ήταν κάτοχοι πτυχίου ανώτατης σχολής, οι 58 πτυχίου μέσης παιδαγωγικής ακαδημίας, οι 12 κάτοχοι πτυχίου νηπιαγωγού και οι 15 δεν ήταν κάτοχοι σχετικού πτυχίου.³⁵

Στα μικτά σχολεία (Τσούκα, Βουώνι, Φοινίκι, Μεσοπόταμος και Μπίστρισα) διδάσκουν 17 Αλβανοί εκπαιδευτικοί, ενώ περίπου 45 εκπαιδευτικοί της μειονότητας διδάσκουν σε αλβανικά σχολεία. Μάλιστα, σε μερικά σχολεία απασχολούνται και συνταξιούχοι δάσκαλοι. Η ηλικιακή σύνθεση των εκπαιδευτικών των μειονοτικών σχολείων, σύμφωνα με στοιχεία του 1999, έχει ως εξής: Από 45-55 ετών, 95 δάσκαλοι. Από 35-45 ετών, 44 δάσκαλοι και από 18-35 ετών, 36 δάσκαλοι. Όπως γίνεται φανερό, ο αριθμός των εκπαιδευτικών μικρής νεαρής ηλικίας είναι μικρός. Είναι φανερό ότι οι απόφοιτοι πανεπιστημίου ή ακαδημίας δεν ενδιαφέρονται να ενταχτούν στους κόλπους των εκπαιδευτικών, αλλά προτιμούν άλλες δουλειές ή να μεταναστεύσουν. Απαιτούνται, λοιπόν, κίνητρα ώστε οι εκπαιδευτικοί να ενεργοποιήσουν το ενδιαφέρον τους για τα μειονοτικά σχολεία.

35. Τα στοιχεία από το Ζ. Λουτσης, *Η ελληνική παιδεία πριν και μετά το 1990, αδημοσίευτο, Άγιοι Σαράντα 2000.*

Υπό προϋποθέσεις, ορισμένες πρωτοβουλίες –όταν προέρχονται μακριά από το πεδίο εθνικών ή πολιτικών ανταγωνισμών φαίνεται ότι μπορούν να προσφέρουν περισσότερα: Ήδη στον τομέα της επιμόρφωσης, στα πλαίσια των δραστηριοτήτων του Albania Education Development Program of the Open Society Foundation ('Ιδρυμα Soros) που υλοποιεί το πρόγραμμα Minorities-Education από τον Ιανουάριο 2001 γίνονται ουσιαστικά βήματα προς την κατεύθυνση αυτή. Το πρόγραμμα έχει στόχο τη βελτίωση του προγράμματος των σχολείων και των εγχειριδίων, την επιμόρφωση δασκάλων των μειονοτικών σχολείων σε θέματα διαπολιτισματικής συγωνής, πολυπολιτισμικότητας και την ανταλλαγή μαθητών. Ήδη έχει δημιουργήσει Κέντρα Μειονοτικής Εκπαίδευσης για την ανταλλαγή εμπειριών, προτάσεων, την εμπέδωση εκπαιδευτικών μεθόδων μεταξύ των εκπαιδευτικών και την προώθηση ανταλλαγών μαθητών από τις μειονοτικές περιοχές με την Ελλάδα.

4. Τα ποσοτικά δεδομένα

Η καταγραφή των δεδομένων που αφορούν τα μειονοτικά σχολεία ως προς τον αριθμό των μαθητών και των δασκάλων/καθηγητών που διδάσκουν σε αυτά είναι έργο ιδιαίτερα επίπονο λόγω της αναξιοποίησης των πηγών και των έμμεσων σχετικών αναφορών. Αν και η περίοδος λειτουργίας των σχολείων καλύπτει μόνο μια δωδεκαετία, τα διαθέσιμα στοιχεία από διαφορετικές πηγές συχνά δεν συμπίπτουν, πολλές φορές μάλιστα αντιφέρονται. Παρατίθενται, λοιπόν, με επιφύλαξη ως προς την απόλυτη ακρίβειά τους, ωστόσο δεν παύουν να αποτελούν σημαντικές ενδείξεις για τα ποσοτικά μεγέθη που διέπουν τη μειονοτική εκπαίδευση.

a. Τα σχολεία

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 λειτουργούσαν 108 μειονοτικά σχολεία στα οποία δίδασκαν περίπου 700 εκπαιδευτικοί. Το

1993 τα σχολεία μειώθηκαν σε 81 με 4.545 μαθητές, ενώ το 1994 ο αριθμός των σχολείων αυξήθηκε σε 86. Σύμφωνα με στοιχεία του Ελληνικού Προξενείου Αργυροκάστρου (2002-03), ο αριθμός των μειονοτικών σχολείων ανέρχεται στα 50, τα οποία κατανέμονται ως εξής:

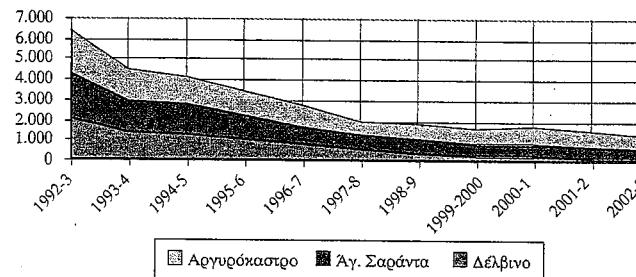
Νομός Αργυροκάστρου: 6 τετρατάξια, 11 οκτατάξια, 2 λύκεια, η Παιδαγωγική Ακαδημία και το Εκκλησιαστικό Λύκειο.

Νομός Δελβίνου: 1 τετρατάξιο και 10 οκτατάξια σχολεία.

Νομός Αγ. Σαράντα: 3 τετρατάξια, 14 οκτατάξια σχολεία και 2 λύκεια.

Επίσης σύμφωνα με εκτιμήσεις εκπαιδευτικών της μειονότητας λειτουργούν σήμερα 17 νηπιαγωγεία. Το αλβανικό Υπουργείο Εξωτερικών στην έκθεση εφαρμογής της Σύμβασης-πλαισίου (2001) παρέθεσε στοιχεία που αφορούσαν το σχολικό έτος 1999-2000.³⁶

Γράφημα 2: Κατανομή των μαθητών Α/βάθμιας και Β/θμας εκπαίδευσης ανά Νομό (1992-2002)

36. Νομός Αργυροκάστρου: 18 τετρατάξια, 14 οκτατάξια και 2 λύκεια (δεν συμπεριλαμβάνεται η Παιδαγωγική Ακαδημία και το Εκκλησιαστικό Λύκειο). Νομός Δελβίνου: 7 τετρατάξια και 7 οκτατάξια σχολεία. Νομός Αγ. Σαράντα: 17 τετρατάξια και 4 οκτατάξια σχολεία. Νομός Πρεμετής: 2 οκτατάξια σχολεία. Council of Europe, Report submitted by Albania pursuant to article 25, par. 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, ACFC/(2001)5, Strasbourg 2001, σελ. 49.

β. Οι μαθητές

Οι μαθητές που προέρχονται από την ελληνική μειονότητα φοιτούν σε κοινά αλβανικά σχολεία (συνήθως σε περιοχές εκτός μειονοτικών ζωνών) ή σε ελληνόφωνα δημόσια μειονοτικά σχολεία (εντός των μειονοτικών ζωνών) ή σε ιδιωτικά σχολεία (της Εκκλησίας, για παράδειγμα), ενώ σε ορισμένα σχολεία συνυπάρχουν τάξεις που διδάσκονται μειονοτικοί μαθητές το ελληνόφωνο πρόγραμμα και παράλληλα διδάσκεται σε άλλους το αλβανόφωνο (στις μειονοτικές ζώνες).

Κατά τα αριθμητικά στοιχεία που αφορούν το σύνολο των μαθητών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια μειονοτική εκπαίδευση, η μείωση από το 1999 στο 2002 είναι της τάξης του 30%. Οι αριθμοί έχουν αναλυτικά ως εξής:

Πίνακας 1: Αριθμός μαθητών και νηπίων

	Αργυρόκαστρο	Δέλβινο	Άγ. Σαράντα	ΣΥΝΟΛΟ
1991-1992	2.137	2.108	2.189	6.437
1999-2000	1.139	276	730	2.145
2000-2001	1.074	362	592	2.028
2001-2002	953	228	563	1.744
2002-2003	806	212	479	1.497

Σύμφωνα με στοιχεία του αλβανικού Υπ. Παιδείας το 1999 λειτούργησαν 26 νηπιαγωγεία με 413 νήπια και 31 νηπιαγωγούς. Όσο για τα ποσοτικά στοιχεία σχετικά με τους μαθητές των τετρατάξιων και οκτατάξιων σχολείων το ίδιο υπουργείο αναφέρει για το 1999-2000, 586 στο Αργυρόκαστρο, 609 στους Άγιους Σαράντα, 355 στο Δέλβινο και 14 στην Πρεμετή, σύνολο 1.564 έναντι 1.770 σύμφωνα με ελληνικές πηγές. Επίσης, δεν είναι δυνατόν να έχουμε συγκεκριμένη εικόνα για τα ποσοτικά δεδομένα

των νηπιαγωγείων καθώς τα σχετικά στοιχεία του Ελληνικού Προξενείου δύσον αφορά τα δύο τελευταία χρόνια είναι ιδιαίτερα ελλιπή. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι το 2001-02 στο νομό Αγίων Σαράντα 55 νήπια παρακολουθούσαν τα δημόσια μειονοτικά νηπιαγωγεία και 44 νήπια τα ιδιωτικά: 20 στο νηπιαγωγείο της Εκκλησίας, 19 στο νηπιαγωγείο του Ιδρύματος Soros και 5 στο ιταλικό νηπιαγωγείο, ενώ το 2002-03, 22 νήπια παρακολουθούν το δημόσιο νηπιαγωγείο και 20 της Εκκλησίας.

Πίνακας 2: Αριθμός νηπίων

	Αργυρόκαστρο	Δέλβινο	Άγ. Σαράντα	ΣΥΝΟΛΟ
1999-2000	213	81	114	408
2000-2001	172	77	54	303
2001-2002	117	65	99	281
2002-2003	90	49	92	231

γ. Οι εκπαιδευτικοί

Σύμφωνα με ελληνικές πηγές, ο αριθμός των ελληνόφωνων νηπιαγώγων/δασκάλων/καθηγητών που εργάζονται στα μειονοτικά σχολεία (συμπεριλαμβάνεται η Παιδαγωγική Ακαδημία και το Εκκλησιαστικό Λύκειο), για τα τέσσερα τελευταία σχολικά έτη έχει ως εξής (σε παρένθεση οι δάσκαλοι που δουλεύουν σε αλβανικές τάξεις):

Πίνακας 3: Πληθυσμός νηπιαγωγών/δασκάλων/καθηγητών

Δάσκαλοι / Καθηγητές	Αργυρόκαστρο	Δέλβινο	Άγ. Σαράντα	ΣΥΝΟΛΟ
1999-2000	153	58	85	296
2000-2001	164	90	85	338
2001-2002	120	42 (+16)	75	237(+16)
2002-2003	114	35 (+21)	67	216 (+21)

Τα στοιχεία του αλβανικού Υπουργείου Παιδείας για το 1999-2000³⁷ έχουν ως εξής: 31 νηπιαγώγοι, 251 δάσκαλοι και 256 καθηγητές, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται κατά πάσα πιθανότητα και εκείνοι που δεν απασχολούνται σε μειονοτικά σχολεία. Αναφέρονται, για παράδειγμα, 51 καθηγητές στο Δέλβινο, χωρίς ωστόσο να λειτουργεί εκεί μειονοτικό λύκειο.

δ. Η φθίνουσα πορεία των σχολείων-μαθητών

Κύριο χαρακτηριστικό των στοιχείων που παρατίθενται αποτελεί αναμφίβολα η μείωση του αριθμού των μαθητών και των σχολείων με χρονιά εκκίνησης το 1991-2 και καταλήγοντας το 2002-03. Η φθίνουσα πορεία του αριθμού των μαθητών από το 1992 μέχρι σήμερα είναι της τάξης του -76% επί του αρχικού αριθμού μαθητών, αν και τα τελευταία 2 χρόνια ο αριθμός των μαθητών έχει σχετικά σταθεροποιηθεί, εάν συμπεριληφθούν και οι μαθητές που παρακολουθούν δημόσια αλβανικά σχολεία. Ο δείκτης του αριθμού των σχολείων βρίσκεται επίσης σε συνεχή πτώση. Μόνο το 2002 έκλεισαν ακόμη 9 μειονοτικά σχολεία. Για την κατανόηση του μεγέθους της φθίνουσας πορείας των μειονοτικών σχολείων θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας και την αντίστοιχη πορεία των αλβανικών σχολείων. Σε παναλβανικό επίπεδο, το φαινόμενο μείωσης του μαθητικού δυναμικού καταγράφεται ως εξής: Το 1991-92, 34.232 μαθητές εγκατέλειψαν το σχολείο, το 1992-93, 21.532 μαθητές και το 1993-94, 24.464. Σύγκριση μπορεί να γίνει μόνο για την περίοδο από το 1991-92 μέχρι τα τέλη του 1994. Η μείωση μαθητών σε εθνικό επίπεδο είναι 106.000 μαθητές ή το 30% επί του συνόλου. Αντίστοιχα 3.500 μαθητές έχουν εγκαταλείψει τα ελληνικά σχολεία, ήτοι το 50% περίπου του αριθμού που φοιτούσε το 1991. Η διαρροή συνεχίστηκε αλλά με διαφορετικά ποσοστά.

Οι λόγοι εγκατάλειψης των σχολείων είναι γενικοί και σχετί-

37. Council of Europe, δ.π., σελ. 50-51.

ζονται με τις οικονομικές και πολιτικές δυσχέρειες που αντιμετώπισε η Αλβανία. Η μεγαλύτερη διαρροή Ελλήνων μειονοτικών προς την Ελλάδα ασφαλώς οφείλεται στην εγγύτητα του τόπου εγκατάστασης και την εθνο-πολιτισμική σχέση με την Ελλάδα και τις σχετικές προσδοκίες οικονομικής αποκατάστασης μέσα σε ένα «οικείο» περιβάλλον. Οικογένειες έχουν μετοικήσει στην Ελλάδα με τα παιδιά τους, τα οποία φοιτούν σε σχολεία της Ελλάδας, είτε εργάζονται. Σε ορισμένες περιπτώσεις διαρροή παρατηρείται και προς τα δημόσια σχολεία όσων έχουν παραμείνει στην Αλβανία. Κατά γενική συνέπεια πολλά σχολεία μειονοτικών χωριών κλείνουν³⁸ ή μετατρέπονται σε μικτά με αλβανικές τάξεις. Έτσι, σε πολλά μικτά σχολεία σήμερα παρατηρείται δραστική μείωση του αριθμού των ελλήνων μαθητών. Για παράδειγμα, κατά το σχολικό έτος 1992-93, το οκτατάξιο σχολείο της Τσιούκας είχε 140 έλληνες μαθητές και 68 αλβανούς, ενώ σήμερα (2003) έχει 24 έλληνες και 131 αλβανούς μαθητές. Το Φοινίκι το σχολικό έτος 1992-93 είχε 228 έλληνες μαθητές και 139 αλβανούς, ενώ σήμερα έχει 24 έλληνες (μαζί με το Καραχάτζι) και 65 αλβανούς μαθητές. Το Βρυώνι από 292 που είχε το 1990, σήμερα έχει 5 έλληνες και 59 αλβανούς μαθητές.³⁹ Η Δίβρη το 1992-93 είχε 155 έλληνες μαθητές ενώ σήμερα έχει 17 μαθητές. Οι αριθμοί αυτοί είναι ενδεικτικοί της φυσιολογικής, σε σχέση με τα κίνητρα και τα μέσα αποδημίας προς την Ελλάδα, εξέλιξης της δημογραφίας της περιοχής.

Ο μαθητικός πληθυσμός στις πόλεις (Αργυρόκαστρο, Αγ. Σαράντα και Δέλβινο) αποτελεί το 25% του συνολικού μειονοτικού μαθητικού πληθυσμού, καταδεικνύοντας την κατανομή του μειονο-

38. Όπως στα χωριά Δουύβιανη, Βραχογοραντζή, Κουνέρι, Σχωριάδες, Χλωμού, Άνω Λοβίνα, Σελλιό, Κρα, Ανω Επισκοπή, Βραϊλάτι, Κακοδίκι, Φιτόρε, Κρόγγοι, Κώσταρι. Το Σεπτέμβριο του 2001 έκλεισαν τα σχολεία στα χωριά: Γράβα, Πέπελη, Αγ. Νικόλαο, Βοδίνο, Κάτω Λοβίνα, Λόγγο (χωριό), Χάσκοβο, Γλύνα, Γορίτσα και Σωτήρα.

39. Τα στοιχεία για την κατάσταση των μαθητών το 2001-02-03 αντλούνται από προσωπική έρευνα του Παναγιώτη Μπάρκα.

τικού πληθυσμού μεταξύ των αστικών κέντρων και της υπαίθρου. Θα πρέπει, επίσης, να επισημανθεί ότι τα μειονοτικά σχολεία στις πόλεις Άγιοι Σαράντα και Δέλβινο δεν λειτουργούν ανεξάρτητα από τα αλβανικά σχολεία, αλλά ως ξεχωριστές τάξεις ενταγμένες στα αλβανικά σχολεία. Το φαινόμενο της εσωτερικής μετανάστευσης προς τις πόλεις θα πολλαπλασιάσει τον αριθμό τάξεων και μαθητών έτσι ώστε να τίθεται θέμα ανέγερσης ξεχωριστού σχολικού συγκροτήματος στην πόλη των Αγίων Σαράντα. Επίσης το μειονοτικό οκτατάξιο σχολείο στο Αργυρόκαστρο συστεγάζεται με δύο διαφορετικά αλβανικά σχολεία.. Από την άλλη πλευρά, όπως είδαμε, ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά φαινόμενα της συρρίκνωσης των πληθυσμιακών δεικτών της μειονοτικής εκπαίδευσης είναι συνυφασμένο με την αυξανόμενη παρουσία αλβανών μαθητών στα μειονοτικά χωριά με αποτέλεσμα τη δημιουργία αλβανικών τάξεων εντός των μειονοτικών σχολείων: σε 13 μειονοτικά σχολεία λειτουργούν αλβανικές τάξεις με 450 μαθητές (2003). Τα τελευταία χρόνια, η συνύπαρξη ελλήνων και αλβανών μαθητών εμφανίζει φαινόμενα εντάσεων και δισχωρισμού σε εθνοτική βάση,⁴⁰ γεγονός το οποίο εκφράζει μια τάση πρόωσης στις σχέσεις Ελλήνων-Αλβανών, και το οποίο ενδεχομένως βασίζεται στην αντιστρόφως ανάλογη σχέση μεταξύ πληθυσμιακών δεδομένων και πρόσληψης των αξιών των αντίστοιχων εθνικών ταυτοτήτων.

Σημαντικό στοιχείο για τη βιωσιμότητα της μειονότητας αποτελεί το γεγονός ότι πριν από το 1991 πολλοί έλληνες φοιτητές φοιτούσαν σε αλβανικές πανεπιστημιακές σχολές. Τώρα σπουδάζουν στην Ελλάδα με τις υποτροφίες που χορηγεί το Ελληνικό Κράτος (400 ευρώ ανά μήνα) και συνήθως δεν επιστρέφουν. Είναι υποτροφίες που σήμερα δεν υπάρχει σχεδόν κανένας έλληνας φοιτητής σε αλβανικό πανεπιστήμιο εκτός από τις σχολές που σχετίζονται με την ελληνική γλώσσα. Κατά γενική ομολογία,

40. Π. Μπάρκας, ανταπόκριση στο Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων, Αργυρόκαστρο 14.5.2003.

η χορήγηση υποτροφιών δεν συμβάλλει στην επιστροφή των υποτρόφων στην Αλβανία μετά το πέρας της υποτροφίας. Εάν υποτεθεί ότι η επένδυση της Ελλάδας σε υποτροφίες στα ελληνικά πανεπιστήμια αποσκοπεί στη βελτίωση της θέσης των Ελλήνων μειονοτικών στην αλβανική κοινωνία και την αγορά εργασίας, τότε η πολιτική αυτή θα πρέπει να κριθεί προφανώς αναποτελεσματική.

Η συρρίκνωση του αριθμού των μαθητών απασχολεί ιδιαίτερα τους φορείς της μειονότητας, βουλευτές και την Ομόνοια. Η δυνατότητα συνένωσης των σχολείων με ελάχιστους μαθητές με δωρεάν μεταφορά από το Αλβανικό Κράτος προς το παρόν προσπορούει στη στάση φορέων της μειονότητας. Κυρίως την αντίθεσή της εκφράζει η Ομόνοια, η οποία στηρίζει τη με οποιοδήποτε κόστος διατήρηση των σχολείων ακόμη και με ένα μαθητή. Η συνένωση γειτονικών σχολείων με σκοπό τη συγκέντρωση του απαιτούμενου από το νόμο αριθμού μαθητών (20)⁴¹ αποκλείεται ως λύση που θα πλήξει τη μειονότητα. Στην πραγματικότητα, ενδεχομένως άλλα συμφέροντα εξυπηρετούνται: Η διατήρηση θέσης δασκάλου σε μειονοτικό σχολείο, ο οποίος εξασφαλίζει την επιχορήγηση από το Ελληνικό Κράτος και κυρίως η διατήρηση ερεισμάτων για την άσκηση παρεμβατικής και διεκδικητικής πολιτικής στο όνομα της μειονότητας. Η Ομόνοια, πέρα από τη συμβολική αξία της λειτουργίας των σχολείων, έστω και στα χαρτιά, βάσισε σε δύο ακόμη επιχειρήματα την άρνησή της για την πρόταση υπέρ της συνένωσης. Το πρώτο είναι ότι «πολύ πιο δύσκολα ανοίγει ένα σχολείο παρά κλείνει», το δε δεύτερο ότι οι αποστάσεις σε συνδυασμό με την κατόσταση του οδικού δικτύου δεν επιτρέπουν τη συνένωση. Το πρώτο επιχείρημα δεν στερείται λογικής, αλλά δεν λαμβάνει υπόψη του ως προτεραιότητα την εκπαίδευτική διαδικασία που αποδίδει καλύτερα με τη συνύπαρξη, ολιγάριθμων έστω, αλλά περισσότερων του ενός ή δύο μαθητών. Συνεπώς, η άκριτη

41. Σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 1 της Απόφασης 502/5.8.1996 του Υπουργικού Συμβουλίου.

απόρριψη της προοπτικής συνένωσης σχολείων δεν μπορεί να αποτελέσει ικανοποιητική βάση σχεδιασμού της μειονοτικής εκπαίδευσης. Το δεύτερο επιχείρημα δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αφού τα περισσότερα χωριά βρίσκονται σε απόσταση κάτω των πέντε χιλιομέτρων από εκείνα που θα μπορούσαν να υποδεχθούν τα παιδιά των προβληματικών σχολείων. Το ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι και η αλβανική κυβέρνηση, κατά τον έλεγχο των πρόσφατων διεθνών της δεσμεύσεων, καρπώνεται τη διατήρηση των μειονοτικών σχολείων ακόμη και με ένα μαθητή, κατά παρέκκλιση του σχετικού νόμου, μεγιστοποιώντας τους ποσοτικούς δείκτες ορθής εφαρμογής του δικαιώματος στην εκπαίδευση σε όφελος της ελληνικής μειονότητας.⁴²

Η πραγματικότητα είναι ότι τα μειονοτικά σχολεία στα χωριά λειτουργούν με έναν έως τρεις μαθητές, σε βάρος της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης, όταν γειτονικά αλβανικά σχολεία με πολύ περισσότερους μαθητές τηρώνται το νόμο κλείνουν και συνενώνονται με άλλα γειτονικά σχολεία.⁴³ Η πρόταση συνένωσης των μειονοτικών σχολείων με στόχο τη βελτίωση του παρεχόμενου επιτέδου εκπαίδευσης έχει διατυπωθεί και από έλληνες εκπαιδευτικούς.⁴⁴

Μειονοτικοί κύκλοι υποστηρίζουν συχνά ότι θα μπορούσαν να ανοίξουν μειονοτικά σχολεία και σε μεγάλες πόλεις, όπως τα Τίρανα, δημοσία αυτή η προοπτική προσκρούει στο υφιστάμενο νομικό καθεστώς. Ωστόσο, προσπάθεια δημιουργίας ελληνικού σχολείου στα Τίρανα, το 1996, έπεσε στο κενό, καθώς δεν ενδιαφέρθηκαν μαθητές από τη μειονότητα.⁴⁵ Η ιδιάζουσα περίπτωση

42. Council of Europe, δ.π., σελ. 51-52.

43. Αντίστροφα, σε ορισμένες περιπτώσεις η κυβέρνηση αρνήθηκε να ιδρύσει μειονοτικά νέα νηπιαγωγεία αν και υπήρχαν 10-12 νήπια, Π. Μπάρκας, δ.π.

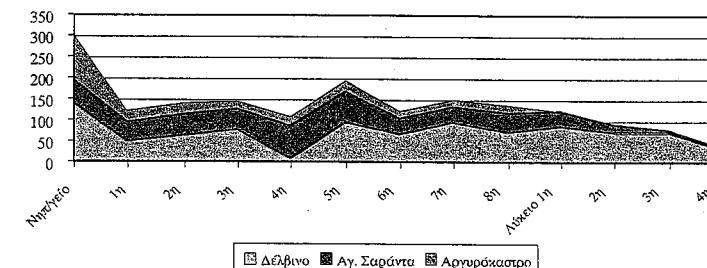
44. Σπ. Δράπας, Εφημερίδα Νέα της Ομόνοιας, 13-14/3/1999.

45. Αν. Μάρτος, (τότε) υφυπουργός Παιδείας, προσωπική συνέντευξη, Μάιος 2001.

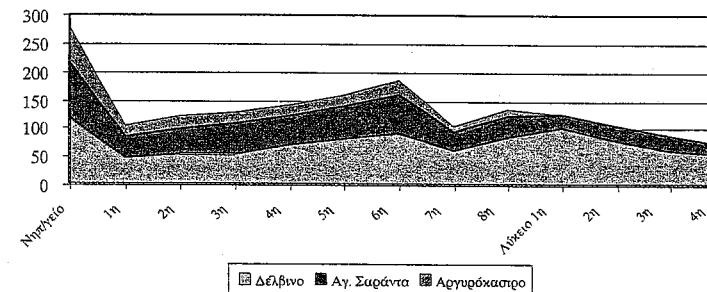
που αφορά το εκπαιδευτικό ζήτημα στη Χιμάρα εξετάζεται στο ανά χείρας βιβλίο σε επιμέρους Κεφάλαιο.

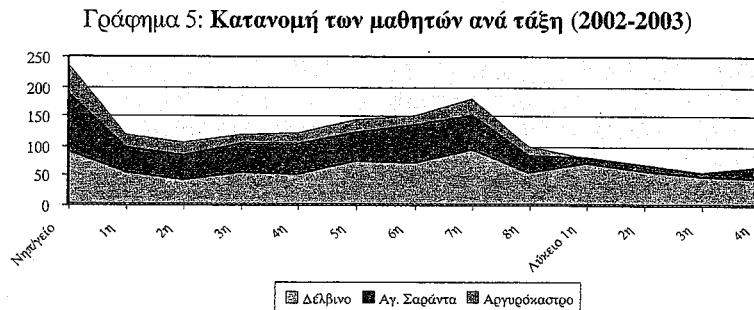
Τα παρακάτω γραφήματα αποτυπώνουν το μαθητικό πληθυσμό ανά τάξη και τη δυναμική προοπτική των μειονοτικών σχολείων για τις ερχόμενες χρονιές. Χαρακτηριστικό είναι το αυξημένο ποσοστό εγκατάλειψης του μειονοτικού σχολείου μετά το νηπιαγωγείο και προς την τελευταία τάξη του λυκείου. Εξάλλου, η απουσία των νέων ηλικίας 20-30 χρόνων από την περιοχή δεν δημιουργεί το έδαφος για την ομαλή πληθυσμιακή εξέλιξη της μειονότητας. Σε κάθε περίπτωση, η έλλειψη αξιόπιστων στοιχείων, ιδιαίτερα όσον αφορά τα νηπιαγωγεία αλλά και η μεταβλητότητα των κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών της μειονότητας δεν επιτρέπει να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα.

Γράφημα 3: Κατανομή των μαθητών ανά τάξη (2000-2001)

Γράφημα 4: Κατανομή των μαθητών ανά τάξη (2001-2002)

5. Μαθητές της μειονότητας εκτός μειονοτικών σχολείων

Εκτός από τη φοίτηση στα μειονοτικά σχολεία, θα πρέπει να καταγραφεί και να σχολιαστεί η φοίτηση μαθητών που προέρχονται από τη μειονότητα σε άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα εντός και εκτός Αλβανίας. Η εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση προς την Ελλάδα αποτελούν τον κύριο λόγο της φοίτησης σε μη μειονοτικά σχολεία, αλλά και σε πολλές περιπτώσεις την προτίμηση ιδιωτικών σχολείων ή και δημόσιων αλβανικών λόγω αντικειμενικής ανάγκης ή προσωπικής επιλογής. Τέλος, θα πρέπει να συνεκτιμήθει το υψηλό ποσοστό μικτών ελληνοαλβανικών γάμων το οποίο δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη «διαδροή» μαθητών από το ελληνικό μειονοτικό σχολείο.

a. Δημόσια αλβανικά σχολεία

Ως αποτέλεσμα εσωτερικής μετανάστευσης προς τα μεγάλα αστικά κέντρα της Αλβανίας, όπου δεν υπάρχει η δυνατότητα φοίτησης σε μειονοτικό σχολείο, θα πρέπει να καταγραφεί η φοίτηση μαθητών της μειονότητας σε δημόσια αλβανικά σχολεία. Επίσης έχει παρατηρηθεί η φοίτηση μαθητών της μειονότητας σε αλβανικά δημόσια σχολεία ακόμη και σε περιοχές όπου συνυ-

πάρχει το δημόσιο αλβανικό με το μειονοτικό σχολείο. Ενδεχομένως αυτό συμβαίνει για λόγους προσωπικής επιλογής (π.χ. παιδιά μικτών γάμων) ή λόγω της καλύτερης παιδείας που μπορεί να παρέχει το αλβανικό σχολείο. Η φοίτηση σε αλβανικό δημόσιο σχολείο με δεδομένη την αριτότερη εκμάθηση της αλβανικής γλώσσας καταδεικνύει σε ορισμένο ποσοστό την τάση της μειονότητας να ενταχθεί στην αλβανική κοινωνία. Τα ποσοστά φοίτησης σε δημόσια σχολεία δεν μπορούν να προσδιοριστούν με ασφαλή προσέγγιση, ούτε το αυξητικό ποσοστό της τάσης αυτής. Εξάλλου αφορούν μόνο τις περιοχές με δυνατότητα επιλογής, δηλαδή τα αστικά κέντρα των μειονοτικών περιοχών. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το 2001-2002 από τα 22 παιδιά που είχαν δικαιώματα εγγραφής στην πρώτη τάξη του μειονοτικού σχολείου των Αγίων Σαράντα, τελικά εγγράφηκαν τα 16, ενώ τα υπόλοιπα 6 φοιτούν στο δημόσιο αλβανικό. Αντίστοιχα, στην πρώτη τάξη του μειονοτικού σχολείου Αργυροκάστρου από τα 14 παιδιά που θα μπορούσαν να εγγραφούν, τελικά τα 5 επέλεξαν το αλβανικό σχολείο.⁴⁶ Λαμβάνοντας υπόψη το παραπάνω δείγμα, το ποσοστό διαρροής προς το αλβανικό δημόσιο σχολείο είναι 30% (αφορά μόνο τα αστικά κέντρα), στοιχείο ενδεικτικό για το μέλλον της μειονοτικής εκπαίδευσης αλλά και για τη δυναμική τάση της μειονότητας προς την αλβανική εκπαίδευση. Για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων αναμφίβολα απαιτείται περαιτέρω αναλυτική και ποσοτική έρευνα επί του πεδίου. Τα όσα αναφέρονται εδώ συνιστούν ενδείξεις, οι οποίες θα πρέπει να μελετηθούν εκτενέστερα και οι οποίες ενδεχομένως να αποκαλύψουν τα αίτια της συρρίκνωσης της μειονοτικής εκπαίδευσης αλλά και τη σχέση και τη στάση της μειονότητας απέναντι στην ευρύτερη αλβανική κοινωνία.

46. Στοιχεία από προσωπική έρευνα του Παναγιώτη Μπάρκα, 2002.

β. Ιδιωτικά σχολεία

Μόνο ένα ιδιωτικό σχολείο λειτουργεί στην Αλβανία όπου γίνεται διδασκαλία της ελληνικής, το Αρσάκειο (ιδιοκτησία της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας) το οποίο λειτουργεί από το 1998-99 στα Τίρανα.⁴⁷ Ορισμένα μαθήματα διδάσκονται στην ελληνική όπως η μυθολογία-ιστορία, θέατρο, λαϊκή παράδοση, μελέτη περιβάλλοντος, υγιεινή.

Για τη φοίτηση στο Αρσάκειο απαιτούνται δίδακτρα 100 δολαρίων το μήνα, ποσό το οποίο επιτρέπει τη φοίτηση μόνο σε παιδιά εύπορων οικογενειών. Το σχολείο απευθύνεται εν γένει σε χριστιανούς μαθητές.⁴⁸ Ωστόσο, ελάχιστοι μαθητές του προέρχονται από την ελληνική μειονότητα.

γ. Εκπαιδευτήρια της Αυτοκέφαλης Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας

Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας έχει επιδείξει σημαντική δραστηριότητα στον τομέα της εκπαίδευσης. Το Φεβρουάριο του 1992 ίδρυσε στο Δυρράχιο την τριτοβάθμια τριετή Θεολογική-Ιερατική Σχολή,⁴⁹ με στόχο την επιστημονική κατάρτιση κληρικών αλλά και την εξασφάλιση των μελλοντικών στελεχών της από το ποίμνιο της Εκκλησίας της Αλβανίας. Η συμμετοχή φοιτητών που προέρχονται από τη μειονότητα δεν είναι ιδιαίτερα σημαντι-

47. Υπουργική απόφαση 404 της 1.7.1998.

48. Σε μουσουλμάνους μαθητές απευθύνεται το τουρκικής ιδιοκτησίας Κολέγιο Τοργκούτ Οζάλ το οποίο ιδρύθηκε στο πλαίσιο της Αλβανο-τουρκικής Πολιτιστικής Συμφωνίας του 1992. Βλ. σχετικά Σ. Γεωργούλης, «Το καθεστώς των ελληνικών σχολείων από την ίδρυση του αλβανικού κράτους μέχρι σήμερα», *Ο ελληνισμός της Αλβανίας*, δ.π., σ. 205.

49. Βλ. σχετικά την ιστοσελίδα της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας, <http://www.orthodoxalbania.org>.

κή. Η Ορθόδοξη Εκκλησία έχει επίσης ιδρύσει από το 1998 το εκκλησιαστικό Λύκειο «Ο Τύμιος Σταυρός» (τάξεις 9-12) στο Αργυρόκαστρο⁵⁰ το οποίο αναγνωρίζεται ως «δήγυλωσσο θρησκευτικό μη κρατικό μεσαίο σχολείο».⁵¹ Η ελληνική διδάσκεται εντατικά σε όλες τις τάξεις του σχολείου. Ως βασικό εγχειρίδιο χρησιμοποιείται το βιβλίο «Τα Νέα Ελληνικά για ξένους» του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Η αλβανική διδάσκεται παράλληλα ως γλωσσικό μάθημα. Το Λύκειο από τον Οκτώβριο του 2001 αναγνωρίστηκε ως επίσημο εξεταστικό κέντρο για την πιστοποίηση της ελληνομάθειας σύμφωνα με τις προδιαγραφές που θέτει το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας (Θεσσαλονίκη). Στο σχολείο φοιτούν 120 περίπου ορθόδοξοι χριστιανοί μαθητές υπότροφοι της Εκκλησίας, από τους οποίους περίπου το 10% προέρχεται από την ελληνική μειονότητα. Οι απόφοιτοι του «Τιμίου Σταυρού» συχνά συνεχίζουν τις σπουδές τους στη Θεολογική Σχολή του Δυρραχίου. Η Εκκλησία έχει, επίσης, ιδρύσει ένα Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης που λειτουργεί με επιτυχία στα Τίρανα προσφέροντας σε 200 σπουδαστές 2ετές πρόγραμμα επαγγελματικής μάρτυρασης.

Στο χώρο της μέσης εκπαίδευσης, η Εκκλησία έχει ιδρύσει ακόμη ένα σχολείο: Στο Βουλιαράτι (Δρόπολη) λειτουργεί Οικοτροφείο Θηλέων ως Λύκειο (τάξεις 9-12), όπου τα μαθήματα γίνονται στα ελληνικά, ενώ η αλβανική διδάσκεται ως γλωσσικό μάθημα. Φοιτούν 18 μαθήτριες (2002) που προέρχονται από τα πλησιέστερα χωριά της μειονότητας, αλλά και Αλβανίδες.

Τέλος, η Ορθόδοξη Εκκλησία έχει ιδρύσει δίκτυο νηπιαγω-

50. Βλ. σχετικά Β. Κουτσός, *Ενιαίο Εκκλησιαστικό Λύκειο «Τίμιος Σταυρός» δήγυλωσσο μη δημόσιο σχολείο*. Η πείρα του στη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης (ή ξένης) γλώσσας, εισήγηση, Προβληματισμοί για την παιδεία στο χώρο της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας, Διημερίδα, Αργυρόκαστρο 30-31.1.2002, αδημοσίευτο.

51. Απόφαση της Κυβέρνησης 279 της 10.6.1999 σύμφωνα με το Νόμο 7952 περί ιδιωτικών σχολείων, της 21.6.1995.

γείων χριστιανικής διαπαιδαγώγησης στις εξής πόλεις: Τίρανα, Δυρράχιο, Καβάγιε, Λούσινε, Αυλώνα, Αργυρόκαστρο (3), Άγ. Σαράντα, Πόργαδετς, Κορυτσά, Ελμπασάν. Λειτουργούν από το 2002 επίσης στη Σκόδρα, το Φίερ και το Μπεράτι. Στα νηπιαγωγεία χρησιμοποιείται η αλβανική γλώσσα, ενώ στις ελληνόφωνες περιοχές χρησιμοποιείται η ελληνική μαζί με την αλβανική. Επιπρόσθετα, σε όλα τα νηπιαγωγεία γίνονται μαθήματα αγγλικών. Μέχρι το 2001 φοιτούσαν 700 νήπια και απασχολούνταν 50 νηπιαγωγοί και βοηθοί.

Τα νηπιαγωγεία ιδρύθηκαν από την Αυτοκέφαλη Εκκλησία σύμφωνα με το Νόμο 7952 περί ιδιωτικών σχολείων της 21.6.1995 και χρηματοδοτούνται από κονδύλια του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών. Τα κτίρια συντηρούνται με έξοδα της Αρχιεπισκοπής. Μάλιστα, τα βιβλία που χρησιμοποιούνται για τα νήπια και τους εκπαιδευτικούς είναι εκδόσεις της Αρχιεπισκοπής, στην αλβανική γλώσσα, ενώ για τα νηπιαγωγεία των ελληνόφωνων περιοχών τα βιβλία είναι δίγλωσσα.

δ. Φροντιστήρια

Στο θεσμικό κενό που ακολούθησε την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος, η ανάγκη για την αναβάθμιση της μειονοτικής εκπαίδευσης άλλα και η δυνατότητα άσκησης παρεμβατικής πολιτικής ιδιωτικών φορέων από την Ελλάδα οδήγησε στην ίδρυση φροντιστηρίων για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Το 1992-93 λειτουργησαν συνολικά 32 φροντιστήρια με 860 μαθητές και 37 δασκάλους.⁵²

Κατά το σχολικό έτος 2000-01 λειτουργησαν 22 φροντιστήρια ελληνικής γλώσσας στην περιοχή της Κορυτσάς.⁵³ Το νομικό

52. Β. Κόντης και Ελ. Μαντά, «Η Ελλάδα και η Αλβανία», Ι. Χασιάτης, (επμ.), *Η Ελλάδα και οι γείτονές της*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1995, σελ. 30.

53. Τα περισσότερα λειτουργούν στην Κορυτσά, καθώς και στο Πόργα-

τους καθεστώς πρόκειται σύντομα να προσαρμοστεί στις προδιαγραφές του αλβανικού Νόμου 23 της 30.9.1998 περί σωματείων. Έχουν ιδρυθεί από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Αδελφότητα και στηρίζονται στη χορηγία του επιχειρηματία Πρ. Εμφιετζόγλου (ο οποίος έχει αναλάβει ανάλογες δραστηριότητες στην Ελλάδα, σε περιοχές Πομάκων της Ξάνθης και Σλαβο-Μακεδόνων του νομού Φλώρινας). Τους μισθούς των δασκάλων, εκτός από τον προαναφερθέντα επιχειρηματία, επιχορηγούν (2001) το Ελληνικό Κεράτος και η εθνικιστική οργάνωση ΣΦΕΒΑ (κατά 50%, 25% και 25% αντίστοιχα) σε ένα ιδιότυπο, χωρίς αμφιβολία, consortium συνεργασίας.

Φροντιστήρια λειτουργούν ακόμη, αν και σε πολλές περιπτώσεις υποτυπωδώς, σε αρκετές πόλεις και κωμοπόλεις της Νότιας Αλβανίας, καθώς και σε οικισμούς με αλβανόφωνο ή βλαχόφωνο πληθυσμό, ειδικά σε περιοχές όμορες των ζωνών της μειονότητας. Στην περιοχή Αργυροκάστρου και Αγ. Σαράντα αναφέρθηκε η λειτουργία ορισμένων φροντιστηρίων ελληνικής γλώσσας, τα οποία –κατά γενική ομολογία των παραγόντων της μειονότητας– είναι απλώς βιτρίνα για την είσπραξη χορηγιών και την προώθηση ιδιών συμφερόντων. Στη Χιμάρα επίσης λειτουργεί παρόμοιο φροντιστήριο (βλ. παρακάτω).

ε. Δημόσια σχολεία στην Ελλάδα

Ως χώρα αποδέκτης της συντριπτικής πλειοψηφίας της μετανάστευσης της ελληνικής μειονότητας, η Ελλάδα έχει υποδεχτεί στο εκπαιδευτικό της σύστημα σημαντικό αριθμό μαθητών της μειονότητας. Η επιθυμία των μελών της μειονότητας που παραμένουν στην Αλβανία να στελούν τα παιδιά τους σε σχολείο στην Ελλάδα είναι πολύ ισχυρή: Σύμφωνα με σχετική έρευνα το 51,9% θα

δετς, Λεσκιβίκι, Κιαφζέζι, Ζβιρόνα, Μιλίστι, Μπομποστίτσα, Εκκλησία, Ντισονίτσα.

το έπραττε εάν είχε τη δυνατότητα και μόνο το 20,5% θα προτιμούσε σχολείο στην Αλβανία.⁵⁴

Ο αριθμός των μαθητών που προέρχονται από τη μειονότητα και οι οποίοι παρακολουθούν σχολείο στην Ελλάδα είναι πολύ δύσκολο να προσδιοριστεί με ακρίβεια. Σύμφωνα με δημοσιογραφική έρευνα βάσει στοιχείων του ελληνικού Υπουργείου Παιδείας, το 1995-96 φοιτούσαν 5.658 μαθητές ελληνικής καταγωγής από την Αλβανία στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και 1.825 στην δευτεροβάθμια (σύνολο 7.483).⁵⁵ Τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας για την ίδια χρονιά αναφέρονται σε 6.699 μαθητές. Το 1996-97 φέρεται ότι φοιτούσαν 15.069 ομογενείς μαθητές ενώ την επόμενη χρονιά ο συνολικός αριθμός λαμβάνει την ανώτερη τιμή του: Το 1997-98 φοιτούσαν στα ελληνικά σχολεία 17.831 ομογενείς μαθητές από την Αλβανία, ενώ το 1998-99 φοιτούσαν στην Ελλάδα στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση 11.588 και στη δευτεροβάθμια 5.334 μαθητές (σύνολο 16.922).⁵⁶ Το 1999-2000, σύμφωνα πάντα με την ΕΣΥ, φέρεται ότι φοιτούσαν στην Ελλάδα 4.251 ομογενείς μαθητές από την Αλβανία στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και 2.935 στη δευτεροβάθμια (σύνολο 7.186).⁵⁷ Η αξιοπιστία των στοιχείων αυτών είναι αμφίβολη, καθώς η καταγραφή των μαθητών ως «παλιννοστούντων» από τη Β. Ήπειρο είναι συνυφασμένη με τη διαδικασία και τα κίνητρα απόκτησης κάρτας ομογενούς, με το νομικό πλαίσιο νομιμοποίησης και βέβαια τη συγκρότηση και διεκδίκηση της ιδιότητας του «παλιννοστούντος» από τους ίδιους τους ενδιαφερόμενους.

54. Centre for Economic and Social Studies, *Main outcome of the survey with the members of Greek ethnicity in the districts of Sarande, Delvine, Gjirokaster and Premet, Tirana*, [2001], χ.χ., σελ. 2.

55. Ελευθεροτυπία, «Ο χάρτης της μετανάστευσης στη χώρα», 5.11.2000, σελ. 90.

56. Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, Παλιννοστούντες και αλλοδαποί μαθητές κατά χώρα γεννήσεως, φύλο, ΥΠΑ, νομό, φορέα και είδος σχολείου, σχολικό έτος 1998-99.

57. Βλ. αναλυτικά στη συμβολή του Μ. Παύλου.

Εάν λάβουμε υπόψη μας τα στοιχεία αυτά ως ενδεικτικά στοιχεία για το μέγεθος της μετανάστευσης, τότε ο συνολικός αριθμός των μαθητών της μειονότητας θα ξεπερνούσε σήμερα τις 10.500 (ή τις 20.000 το 1997) εάν συνυπολογίσουμε και τους καταγεγραμμένους μαθητές των μειονοτικών σχολείων στην Αλβανία, αριθμός υπερβολικός για τον πληθυσμό της μειονότητας με δεδομένη μάλιστα την έντονη τάση «ελληνοποίησης» κάθε ορθόδοξου χριστιανού (Βλάχων και Αλβανών) με στόχο την εξασφάλιση της άδειας εισόδου και εγκατάστασης στην Ελλάδα. Ενδεχομένως, η ομάδα των «παλιννοστούντων» συμπεριλαμβάνει και όσους κατόρθωσαν να αποκτήσουν την ιδιότητα του μειονοτικού-ομογενούς μέσω των σχετικών διαδικασιών που τηρούνται στα ελληνικά προξενεία στην Αλβανία. Κατά συνέπεια, ο αριθμός των 7.000 και πλέον μαθητών που δηλώνονται στην Ελλάδα ως προερχόμενοι από τους κόλπους της μειονότητας καταγράφει τους μηχανισμούς ένταξης στην κατηγορία του ομογενούς αντανακλώντας τη ρευστότητα της εθνοτικής πραγματικότητας. Το χαμηλό ποσοστό ελληνοφωνίας των μαθητών αυτών είναι καταλυτικό για την παραπάνω διαπίστωση. Εξάλλου, το υψηλό ποσοστό μικτών γάμων επιδρά σημαντικά στην «καθαρότητα» της καταγωγής που προϋποθέτει η κατηγοριοποίηση της στατιστικής και προσδίδει στο ζήτημα την πραγματική κοινωνική του δυναμική. Έτσι, δεν πρέπει να εκπλήσσει το γεγονός ότι το 48% των μαθητών που δήλωσαν ως ομογενείς από την Αλβανία χρησιμοποιούσαν την αλβανική ως μητρική γλώσσα (1998-1999).⁵⁸ Σε κάθε περίπτωση, τα στοιχεία αυτά πρέπει να λαμβάνονται υπόψη με κάθε επιφύλαξη που αφορά την εγκυρότητα και την πιστότητα της διαδικασίας καταγραφής τους.

58. Σύμφωνα με τα στοιχεία που διατίθενται, το 1999 φοιτούσαν 5.844 «ομογενείς από την Αλβανία» αλβανόφωνοι (τα αλβανικά ως μητρική γλώσσα) μαθητές στα ελληνικά δημοτικά σχολεία, 1.829 στα γυμνάσια, 388 στα λύκεια, σύνολο 8.061 μαθητές, ήτοι το 48% των «ομογενών μαθητών από Αλβανία», Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, δ.π.

6. Το νομικό καθεστώς⁵⁹

Τα ελληνικά μειονοτικά σχολεία λειτουργούσαν πριν από το 1991 μόνο στον πρώτο κύκλο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (τάξεις 1η-4η). Από την πρώτη σχολική χρονιά της σύγχρονης δημοκρατικής περιόδου της Αλβανίας, σύμφωνα με την Οδηγία 17 της 21.9.1991, τα ελληνικά επεκτείνονται ως γλώσσα της εκπαίδευσης σε όλη τη διάρκεια του οκτάχρονου σχολείου (τάξεις 1η-8η). Σύμφωνα με το άρθρο 2 είναι δυνατόν να ιδρυθούν νέα μειονοτικά σχολεία εντός των «μειονοτικών ζωνών», σε μία από τις σπάνιες εμφανίσεις του όρου σε νομικό κείμενο. Έτσι, επτά νέα σχολεία άνοιξαν, μεταξύ των οποίων και στην πόλη των Αγ. Σαράντα και το Δέλβινο.

Ωστόσο ύστερα από δύο χρόνια το καθεστώς αυτό ανατράπηκε στο κλίμα δξενούσης των ελληνο-αλβανικών σχέσεων. Το Μάρτιο του 1993 η Αλβανία υιοθετεί το Νόμο για «τα βασικά δικαιώματα και τις ελευθερίες του ανθρώπου» συνταγματικής ισχύος. Στο άρθρο 26 αναφέρεται ότι «τα άτομα που ανήκουν στις μειονότητες δικαιούνται να διδάσκουν και να διδάσκονται στη μητρική τους γλώσσα». Ωστόσο, η Οδηγία 19 που υιοθετήθηκε στις 14.9.1993 αντικατέστησε την Οδηγία 17, δυσχεραίνοντας κατά πολύ την ίδρυση και τη διατήρηση των μειονοτικών σχολείων. Σε εκτέλεση της οδηγίας αυτής έκλεισαν τα μειονοτικά σχολεία που είχαν ανοίξει το 1991. Η αρμοδιότητα της τοπικής αυτοδιοίκησης να παράσχει άδεια ίδρυσης μειονοτικών σχολείων και ενδεχομένως εκτός μειονοτικών ζωνών, πέρασε ειδικά για τα μειονοτικά σχολεία στον Υπουργό Παιδείας, ο οποίος έχει την αποκλειστική

59. Τα σχετικά νομικά κείμενα παρατίθενται στο Σ. Ντάγιος, δ.π. σελ. 126 επ. και στην έκθεση της αλβανικής κυβέρνησης για την εφαρμογή της Σύμβασης-πλαισίου, Council of Europe, δ.π., σελ. 105 επ.

αρμοδιότητα να αποφασίζει σχετικά (Πρωθυπουργική Απόφαση 500 της 25ης Οκτωβρίου 1993).

Η πίεση που άσκησε ο Ύπατος Αρμοστής για τις Εθνικές Μειονότητες του ΟΑΣΕ κατά τις επισκέψεις του το 1993 και 1994⁶⁰ και η σχετική συζήτηση που έλαβε χώρα στους κόλπους του οργανισμού οδήγησε σε ορισμένες βελτιωτικές κινήσεις την αλβανική κυβέρνηση ύστερα από το 1994: Λειτουργία δευτεροβάθμιου μειονοτικού σχολείου στο Αργυρόκαστρο (1996) και βελτίωση του νομικού πλαισίου. Μάλιστα, κατά τη δεύτερη επίσκεψη στην Αλβανία τον Οκτώβριο του 1994, τον Ύπατο Αρμοστή για τις Εθνικές Μειονότητες του ΟΑΣΕ απασχόλησε ιδιαίτερα η κατάσταση της ελληνικής μειονότητας. Ιδιαίτερη αναφορά έκανε για τη μειονοτική εκπαίδευση, όπως φαίνεται από την ανάγνωση της σχετικής αλληλογραφίας του με τον Υπουργό Εξωτερικών της Αλβανίας, Στάροβα.⁶¹ Ο Ύπατος Αρμοστής επισήμανε ότι η μειονοτική εκπαίδευση αποτελεί ένα από τα ζητήματα που θα πρέπει να βελτιωθούν συνυπολογίζοντας και τα δικαιώματα των παιδιών μικτών γάμων. Επίσης παρατηρεί ότι η αλβανική κυβέρνηση βρίσκεται προς τη σωστή κατεύθυνση προσπαθώντας να εναρμονίσει τη νομοθεσία της προς τις σχετικές διεθνείς προδιαγραφές. Επικρότησε την ίδρυση μειονοτικών τάξεων σε σχολεία του Αργυροκάστρου και των Αγ. Σαράντα, καθώς και την ίδρυση Τμήματος Ελληνικής Γλώσσας στο Πανεπιστήμιο Αργυροκάστρου. Ωστόσο, τόνισε ότι θα πρέπει να ρυθμιστούν τα κριτήρια ίδρυσης και συνένωσης των μειονοτικών σχο-

60. W. Kemp, *Quite diplomacy in action: The OSCE High Commissioner on National Minorities*, Kluwer Law International, The Hague/London/Boston 2001, σελ. 177-181.

61. Βλ. σχετική αναφορά και στο Ν. Ζιώγας, «Τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι Έλληνες στην Αλβανία», *Ο ελληνισμός της Αλβανίας*, Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, H. Νικόλακόπουλος (επιμ.), I. Σιδέρης, Αθήνα 1995, σελ. 299. Για τα σχετικά κείμενα βλ. www.osce.org/hcnm/recommendations/albania/1994/.

λείων και να ληφθούν μέτρα για την ασφαλή μεταφορά των μαθητών. Τέλος, πρότεινε, μεταξύ άλλων, να δημιουργηθεί φορέας υποδοχής παραπόνων που θα δίνει τη δυνατότητα σε όλους τους αλβανούς πολίτες να εκφράζουν τα παράπονά τους για ενδεχόμενη διακρισιακή μεταχείριση από το κράτος.

Η Απόφαση 396 της 22.8.1994 σχετικά με την πρωτοβάθμια εκπαίδευση στη μητρική γλώσσα των ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες και η σχετική Οδηγία 14/1994 επαναπροσδιορίζουν το νομικό πλαίσιο των μειονοτικών σχολείων με ορισμένες μεταβολές. Παρέχεται η δυνατότητα διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας ως ξένη γλώσσα σε οποιοδήποτε δημόσιο σχολείο στη θέση των αγγλικών ή γαλλικών, εάν το επιθυμούν τουλάχιστον 32 μαθητές, αριθμός ίσως απαγορευτικός για πολλά σχολεία με μικρό πληθυσμό μειονοτικών μαθητών.⁶² Ο απαιτούμενος αριθμός μειώθηκε αργότερα σε 20 μαθητές. Η σημαντικότερη συμβολή υπήρξε η εδραιώση της ελληνόφωνης εκπαίδευσης στις τάξεις 5η-8η εκτός ορισμένων μαθημάτων που διδάσκονται στα αλβανικά. Εξάλλου, με την Απόφαση 548/26.8.1996 του Υπουργικού Συμβουλίου ο χρόνος διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας στα μειονοτικά Λύκεια (τάξεις 9η και 19η) αυξήθηκε από δύο σε τέσσερις ώρες την εβδομάδα.

Περισσότερο συμβολική, παρά αποφασιστικής σημασίας για το μέλλον της προαγωγής της ελληνικής γλώσσας, υπήρξε η αναφορά της Απόφασης 396 στον Ευρωπαϊκό Χάρτη των Περιφερειακών ή Μειονοτικών Γλωσσών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Εξάλλου, και ο Νόμος 7952 της 21.6.1995 σχετικά με την προ-πανεπιστημιακή εκπαίδευση διατυπώνει στο άρθρο 10 το δικαίωμα των μειονότητων να διδάσκονται μαθήματα στη γλώσσα τους, καθώς και την ιστορία και τον πολιτισμό τους. Σύμφωνα με τα κριτήρια του νόμου για την ίδρυση σχολείου και τη λειτουργία

62. Greek Helsinki Monitor, *Greeks of Albania and Albanians in Greece*, Report, September 1994, σελ. 13. Βλ. επίσης Μ. Κοπτά, *Οι μειονότητες στα μετακομιονιστικά Βαλκάνια*, Νέα Σύνορα - Αιβάνη, Αθήνα 1997, σελ. 95.

του, θα πρέπει να συγκεντρώνονται τουλάχιστον 28 μαθητές. Στο άρθρο 44 του ίδιου νόμου προβλέπεται ότι για την ίδρυση ιδιωτικών σχολείων όπου διδάσκεται ξένη γλώσσα και θρησκευτικά απαιτείται η άδεια του Υπουργικού Συμβουλίου. Με την Απόφαση 502/5.8.1996 του Υπουργικού Συμβουλίου επεκτείνεται η μειονοτική εκπαίδευση σε σχολεία β' κύκλου (τάξεις 5η-8η) στις μειονοτικές ζώνες, εφόσον υπάρχει αίτηση 20 τουλάχιστον γονέων ύστερα από έγκριση του Υπουργείου Παιδείας.

Στην πράξη, η αρχή του ελάχιστου αριθμού μαθητών τηρείται με μεγάλη ελαστικότητα στα μειονοτικά σχολεία. Σε πολλά από αυτά, λόγω της μικτής σύνθεσης του πληθυσμού τους ή εξαιτίας των συνενώσεων, λειτουργούν οι τάξεις με ελληνόγλωσσο «μειονοτικό» πρόγραμμα και παράλληλα με τις τάξεις του «αλβανικού» προγράμματος που απευθύνεται στους αλβανούς μαθητές του 1ου, 2ου ή 3ου κύκλου, κατά περίπτωση.

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση στη μειονοτική γλώσσα καθιερώθηκε και σε συνταγματικό επίπεδο όταν το 1998, ύστερα από δημοψήφισμα, υιοθετήθηκε το πρώτο Σύνταγμα της Αλβανίας στη μετά το 1990 εποχή.⁶³ Σύμφωνα με το άρθρο 20, τα πρόσωπα που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες έχουν το δικαίωμα να σπουδάζουν και να διδάσκονται στη μητρική τους γλώσσα. Η διάταξη όμως μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν δημιουργεί απαραίτητα θετικές υποχρεώσεις στην Αλβανία για παροχή δημόσιας μειονοτικής εκπαίδευσης, παρά μόνο ότι αποτελεί το νομικό θεμέλιο για δικαιώματα στην ιδιωτική μειονοτική εκπαίδευση.⁶⁴

Η εποπτεία των μειονοτικών σχολείων ανήκει σήμερα στις νομαρχίες, όμως σύμφωνα με την αναδιάρθρωση της τοπικής αυτοδιοίκησης τα μειονοτικά, όπως όλα τα δημόσια σχολεία, θα περάσουν στην αρμοδιότητα των περιφερειών. Τα μειονοτικά σχο-

63. Για το πλήρες κείμενο στην ελληνική γλώσσα, Δ. Τσάτσος και Γ. Κατρούγκαλος, *To Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Αλβανίας*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2000.

64. Βλ. συμβολή του Δ. Χριστόπουλου στον παρόντα τόμο.

λεία θα ανήκουν διοικητικά στις περιφέρειες Αυλώνας, Αργυροκάστρου και Κορυτσάς. Σύμφωνα με εκτιμήσεις παραγόντων της μειονότητας η μετάθεση αρμοδιοτήτων, ιδιαίτερα όσον αφορά τα σχολεία των Αγ. Σαράντα και Δελβίνου προς μεγαλύτερα διοικητικά κέντρα, θα μειώσει τη δυνατότητα άσκησης επιρροής στελεχών της μειονότητας κατά τη διοίκηση των μειονοτικών σχολείων.

Τέλος, νέα ώθηση στην αντίληψη και την εφαρμογή των εκπαιδευτικών δικαιωμάτων της ελληνικής μειονότητας ενδέχεται να δώσει η επικύρωση από την Αλβανία της Σύμβασης-πλαισίου για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων, η οποία μεταξύ άλλων κατοχυρώνει εκπαιδευτικά δικαιώματα.⁶⁵ Μάλιστα, στη Γνώμη που διατύπωσε η Συμβουλευτική Επιτροπή (μη δικαιοδοτικό δργανο ελέγχου της τήρησης της Σύμβασης από τα κράτη που δεσμεύονται) σχετικά με την Πρώτη Έκθεση της Αλβανίας για την εφαρμογή της Σύμβασης, θεωρεί ότι οι αλβανικές αρχές οφείλουν να εξετάσουν από κοινού με τις μειονότητες που τις αφορά το αίτημα ίδρυσης νέων σχολείων και τάξεων για την ελληνική, μακεδονική και μαυροβουνιακή μειονότητα εντός και εκτός των προϋπαρχόντων μειονοτικών ζωνών.⁶⁶ Σε απάντησή της η αλβανική κυβέρνηση (18 Φεβρουαρίου 2003), ως προς το ζήτημα ίδρυσης νέων μειονοτικών ελληνικών σχολείων, εκτός των μειονοτικών περιοχών και ιδιαίτερα στη Χιμάρα, υπογράμμισε ότι αυτή η δυνατότητα θα κρίνεται στα πλαίσια της έφαρμογής του αλβανικού δικαίου και των αρχών της Σύμβασης-πλαισί-

65. Βλ. συμβολή του Δ. Χριστόπουλου. Για μια προκαταβολική σύγκριση του νομικού καθεστώτος της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Αλβανία με τις διατάξεις της Σύμβασης-πλαισίου, βλ. Α. Μπρεδήμας, «Η ελληνική μειονότητα στην Αλβανία και η Σύμβαση-πλαισίο του Συμβουλίου της Ευρώπης», *Η προστασία των μειονοτήτων. Η Σύμβαση-πλαισίο του Συμβουλίου της Ευρώπης*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1997, σελ. 189-195.

66. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Opinion on Albania ACFC/INF/OP/I (2003)004, par. 106.

ου. Η διερεύνηση της ορθής τοπικής εφαρμογής της Σύμβασης επικεντρώθηκε στο ζήτημα της Χιμάρας, ένα ζήτημα το οποίο αναδεικνύεται σε μείζον όχι μόνο από την πλευρά της μειονότητας ή των ελληνοαλβανικών σχέσεων αλλά και στις σχέσεις της Αλβανίας με τα δργανα ελέγχου της Σύμβασης-πλαισίου (Βλ. αμέσως παρακάτω).

Το εκπαιδευτικό ζήτημα στη Χιμάρα

Το Πρωτόκολλο της Χιμάρας (2 Ιουνίου 1921) αποτελεί την πράξη ενσωμάτωσης των χωριών της Χιμάρας στο αλβανικό κράτος.⁶⁷ Μεταξύ των όρων αναφέρονται η πολιτική εκπροσώπηση της περιοχής με δύο βουλευτές, ανεξάρτητα του εκλογικού μέτρου, και η κατοχύρωση προνομίων οικονομικής φύσης. Ως προς την εκπαίδευση, αναφέρεται ότι η αλβανική γλώσσα θα είναι υποχρεωτική γλώσσα διδασκαλίας για όλα τα σχολεία και τα μαθήματα και η ελληνική θα είναι δεύτερη γλώσσα επιλογής για σους το επιθυμούν.

Στη Χιμάρα (Χιμάρα, Δρυμάδες και Παλ(ι)άσα)⁶⁸ λειτούργησαν ελληνικά σχολεία από το 1937 μέχρι το 1946.⁶⁹ Λόγω της κακής οργάνωσης των σχολείων, όπως και σε ολόκληρη την Αλβανία, συχνά ο ελληνοδιδάσκαλος έδινε φροντιστηριακά μαθήματα κατ' οίκους στους ενδιαφερόμενους μαθητές.

67. Παρατίθεται στο B. Kondis και E. Manda (επιμ.), *The Greek minority in Albania, A documentary record (1921-1993)*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1994 , σελ. 54.

68. Από τη Χιμάρα μόνο οι Δρυμάδες και η Παλάσα υπογράφουν το Υπόμνημα που απέστειλαν, το 1934, 86 μειονοτικά χωριά στην Κοινωνία των Εθνών διατυπώνοντας παράπονα για την κακή εφαρμογή από την αλβανική κυβέρνηση της Διακήρυξης του 1921. Για το κείμενο βλ. B. Kondis, E. Manda, δ.π., σελ. 71-76.

69. Σ. Ντάγιος, δ.π., σελ. VII και Γ. Παπαδόπουλος, *Η Εθνική Ελληνική Μειονότητα εις την Αλβανία και το σχολικόν αυτής ζήτημα, 1921-1979*, Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Ερευνών, Ιωάννινα 1981, σελ. 170.

Το δικαίωμα λειτουργίας ελληνικού σχολείου θεωρείται ότι αφαιρέθηκε το 1946 –πιθανώς το 1947– ύστερα από τη μαζική αποχή από τις εκλογές, που ουσιαστικά είχαν σκοπό την έγκριση του καθεστώτος Χότζα από τους κατοίκους της.⁷⁰ Η απόφαση αυτή ελήφθη με τη μορφή επιβολής αντιποίων για την πολιτική στάση των κατοίκων κατά του καθεστώτος.⁷¹ Έτσι, η Χιμάρα «αποχρωρίστηκε» από μειονοτική ζώνη.

Από το 1991 το αίτημα να ανοίξει ελληνικό μειονοτικό σχολείο είναι σταθερό, τόσο από κατοίκους όσο και από οργανώσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Ωστόσο, το ζήτημα τίθεται πρακτικά μόνο για τη χώρα της Χιμάρας, στην οποία λειτουργεί δημοτικό σχολείο με 240 παιδιά (εκ των οποίων 140 ελληνόφωνα, απροσδιόριστου όμως αριθμού εκείνων που θα επιθυμούσαν τη λειτουργία ελληνικού σχολείου). Στην Παλάσα το δημοτικό σχολείο έχει ήδη κλείσει λόγω έλλειψης μαθητών, ενώ στους Δρυμαδές λειτουργεί με 3 μαθητές (Ιούνιος 2001).

Στο αίτημα γονέων της Χιμάρας να επανολειτουργήσει μειονοτικό ελληνόγλωσσο σχολείο, το αλβανικό Υπουργείο Παιδείας (Διεύθυνση Οκταετούς Εκπαίδευσης) απάντησε στις 13.8.1998 ότι η Χιμάρα δεν είναι χαρακτηρισμένη ως μειονοτική περιοχή και συνεπώς δεν είναι δυνατό να ανοίξει μειονοτικό σχολείο. Πρότεινε όμως να προστεθεί στο πρόγραμμα του σχολείου η διδασκαλία της ελληνικής ως γλωσσικό μάθημα. Στην προσφορά αυτή οι αιτούντες και η Ομόνοια απαντούν έκτοτε με επιμονή ότι δεν αποδέχονται καμία άλλη λύση από το άνοιγμα σχολείου με πλήρες ελληνόφωνο πρόγραμμα. Ωστόσο, με πρωτοβουλία της

70. Ελληνικές πηγές της εποχής εκτιμούν ότι η αποχή έφτασε τα εξής ποσοστά: Himarra 90%, Drymades 60%, Piliouri 90%, Pilijati 60% [πιθανώς εννοεί το Spilej, Kiparo 60%, Koudesi 60% (βλ. B. Kondis, E. Manda, δ.π., σελ. 115, απολογισμόθηκε η ορθογραφία του πρωτοτύπου)].

71. Ενδεχομένως εξηγείται και με τη φιλική στάση που είχαν δεῖξει οι κάτοικοι της Χιμάρας (εκτός του Βούνου) απέναντι στις Δυνάμεις Κατοχής κατά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο.

Ομόνοιας παρέχεται η δυνατότητα φροντιστηριακής διδασκαλίας της ελληνικής 1-2 ώρες κάθε μέρα ύστερα από το πέρας των μαθημάτων για όσους μαθητές το επιθυμούν. Δεν υπάρχει αξιόπιστη πηγή για το πόσοι μαθητές παρακολουθούν τα μαθήματα αυτά. Το φροντιστήριο ελληνικής γλώσσας λειτουργεί άτυπα, χωρίς την τυπική έγκριση του Υπουργείου Παιδείας. Στη θέση του Υπ. Παιδείας ότι δεν υπάρχει κανένα κώλυμα στην ίδρυση ιδιωτικού ελληνόγλωσσου σχολείου, δεν υπάρχει καμία ανταπόκριση, εκτός από την ίδρυση νηπιαγωγείου που ιδρύθηκε από την Εκκλησία, το οποίο όμως σήμερα ανήκει στον έλεγχο οργανώσεων του εξωτερικού. Συμπερασματικά, η κοίση γύρω από το αίτημα της ίδρυσης μειονοτικού σχολείου φαίνεται ότι είναι τεχνητών υπερτιμημένη, χωρίς να στοχεύει στην άμεση υλοποίησή του. Αυτό γίνεται φανερό από το γεγονός ότι οι δύο αντίπαλοι (αυτοί που συγκεντρώνουν τις περισσότερες ψήφους στην περιοχή), Σοσιαλιστικό κόρμα και Ομόνοια σε τοπικό επίπεδο δεν διαφωνούν, κατά δήλωσή τους, στην προοπτική ίδρυσης μειονοτικού σχολείου. Επίσης από τη στάση εκείνων που ζητούν επίμονα το μειονοτικό σχολείο, οι οποίοι ταυτόχρονα αποφεύγουν να αξιοποιήσουν την πρόταση για επισημοποίηση της επιπρόσθετης διδασκαλίας στο πλαίσιο του προγράμματος του δημόσιου σχολείου, που έτσι κι αλλιώς έχουν ήδη υλοποιήσει. Από την πλευρά του αλβανικού Υπ. Παιδείας, η επίκληση της μη ύπαρξης μειονοτικής ζώνης και άρα η αδυναμία ίδρυσης μειονοτικού σχολείου επαναλαμβάνει το στερεότυπο επιχείρημα της εδαφικότητας των δικαιωμάτων,⁷² συμπαρασύροντας την ελληνική κυβέρνηση και τη μειονότητα να ζητά όχι την κατάργηση των ζωνών αλλά την επέκτασή τους. Οι λύσεις και η διεξοδος που μπορεί να προσφέρει η Σύμβαση-πλαίσιο για τις εθνικές μειονότητες στην περιπτώση της Χιμάρας δεν έχουν μελετηθεί ούτε από την αλβανική ούτε από την ελληνική πλευρά.

72. Βλ. επίσης στη συμβολή του Δ. Χριστόπουλου.

Η αλβανική κυβέρνηση στην απάντησή της στη Γνώμη της Συμβουλευτικής Επιτροπής (βλ. παραπάνω) υποστήριξε ότι η απόφαση για την ίδρυση δημόσιου σχολείου στη Χιμάρα πρέπει να συνάδει με τα αριτέραια της Απόφασης του Υπ. Συμβουλίου Νο 396/22.08.1994 («σχετικά με την 8-ετή εκπαίδευση στη μητρική γλώσσα των μειονοτήτων»), η οποία βρίσκεται σε απόλυτη ευθυγράμμιση με τη Σύμβαση-πλαίσιο (και τη σχετική Γνώμη της Συμβουλευτικής Επιτροπής του Συμβουλίου της Ευρώπης). Μάλιστα, η αλβανική κυβέρνηση υποστήριξε τα εξής: «Σε συνάρτηση με την εξέταση της αίτησης για την ίδρυση του σχολείου, από το ληξιαρχείο της Χειμάρρας, προκύπτει ότι 34 γονείς οι οποίοι υπέγραψαν την αίτηση είναι αλβανικής εθνικότητας και ως εκ τούτου η ίδρυση τέτοιου σχολείου είναι αδύνατη». Έτσι, συνεχίζει η απάντηση της κυβέρνησης, «έχοντας υπόψη τη σοβαρότητα του ζητήματος με τη μεσολάβηση του Γραφείου για τις Μειονότητες, οργανώθηκε στο Υπουργείο Παιδείας συνάντηση με τους ήγετες της Ομόνοιας της Χειμάρρας και με το Γενικό Διευθυντή Δευτεροβάθμιας και 8-ετούς εκπαίδευσης, όπου εκτός από την παρουσίαση της αιτιολογίας για τη μη ίδρυση τέτοιου σχολείου δύο όλλες εναλλακτικές λύσεις προτάθηκαν στους αντιπροσώπους της ελληνικής μειονότητας για την επίλυση του προβλήματος. Πρώτη εναλλακτική λύση: Παρακάμπτοντας τις γραφειοκρατικές δυσκολίες, ίδρυση ιδιωτικού σχολείου, με ευέλικτες διαδικασίες. Δεύτερη εναλλακτική λύση: Η δυνατότητα διδασκαλίας στο δημόσιο σχολείο της Χειμάρρας, για εκείνους που το επιθυμούν, των μαθημάτων της ελληνικής ιστορίας και γλώσσας ως συμπληρωματικά μαθήματα. Οι αντιπρόσωποι της ελληνικής μειονότητας αρνήθηκαν και τις δύο προτάσεις χωρίς αιτιολόγηση. Οι κρατικές αρχές της Αλβανίας έχουν την πρόθεση, για όσους το επιθυμούν, ώστε τα μαθήματα της ελληνικής ιστορίας και γλώσσας να διδάσκονται ως συμπληρωματικά μαθήματα στο δημόσιο σχολείο της Χειμάρρας».⁷³

73. Advisory Committee on The Framework Convention for The

Η αντιπαράθεση επιχειρημάτων ασφαλώς βρίθει υπεκφυγών και από τις δύο πλευρές με πρόσχημα τη νομιμότητα του δικαιώματος να ανοίξει ή να μην ανοίξει το μειονοτικό σχολείο στη Χιμάρα, η οποία και πάλι αναδεικνύεται σε κεντρικό ζήτημα στην προστασία των δικαιωμάτων της ελληνικής μειονότητας. Οι ηγέτες της μειονότητας αναβαθμίζουν το εκπαιδευτικό της Χιμάρας σε μείζον ζήτημα εφαρμογής των εκπαιδευτικών δικαιωμάτων της μειονότητας, κατί που υιοθετεί και η Συμβουλευτική Επιτροπή Εμπειρογνωμόνων της Σύμβασης-πλαισίου, χωρίς μάλιστα να αποδέχεται την πρόταση της αλβανικής κυβέρνησης για εισαγωγή δύο ελληνόγλωσσων μαθημάτων στο δημόσιο σχολείο. Από την άλλη πλευρά, η αλβανική κυβέρνηση επικαλείται την «εθνικότητα» των κατοίκων της Χιμάρας, χρησιμοποιώντας το «γένος» ως αυτόνομη νομική κατηγορία για την απόδοση μειονοτικών δικαιωμάτων. Μάλιστα, προχωρά ακόμη περισσότερο προβαίνοντας σε έλεγχο της «εθνικότητας» βάσει των ληξιαρχείων της περιοχής! Η ανάδειξη του απόλυτου ετεροπροσδιορισμού με στόχο τη μη εφαρμογή εκπαιδευτικών δικαιωμάτων στους αιτούντες ακυρώνει το δικαίωμα του ανήκειν σε μειονοτική ομάδα δύπις η ίδια η Σύμβαση-πλαίσιο το κατοχυρώνει (άρθρο 3).

Η τάση επέκτασης των υποκειμένων της μειονότητας έχει λάβει διαστάσεις μείζονος προβλήματος στη Χιμάρα, χωρίς όμως να αφορά ως τέτοια την όποια εθνοτική ταυτότητα των κατοίκων. Η ένδυση στενών μικροπολιτικών και προσωπικών οικονομικών αντιπαραθέσεων με το «μειονοτικό ζήτημα» έσυρε την ελληνική επίσημη και «παράπλευρη» πολιτική να εμπλακεί σε έναν αγώνα δρόμου για την υποτιθέμενη κατοχύρωση μειονοτικών εκπαιδευτικών δικαιωμάτων, και την αλβανική κυβέρνηση και το Σοσιαλιστικό κόμμα να εφαρμόζει αντίρροπες πολιτικές.

Protection of National Minorities, Comments of The Government of Albania on The Opinion of The Advisory Committee on The Implementation of The Framework Convention For The Protection of National Minorities in Albania GVT/COM/INF/OP/I(2003)004.

Η συνέχιση της πολιτικής διόγκωσης τοπικών προβλημάτων και η μετατόπιση τους στη σφαίρα των εθνικών ζητημάτων ενδεδυμένα με τη μειονοτική διάσταση (εν προκειμένῳ συνυφασμένο με το μειονοτικό σχολείο) και μόνο, θα αποβεί αναμφίβολα σε βάρος των σχέσεων των κατοίκων της περιοχής, ανεξάρτητα από την εθνοτική τους ταυτότητα, και σε στρέβλωση της αντίληψης περί εκπαιδευτικών δικαιωμάτων.

7. Διμερής συνεργασία Ελλάδας - Αλβανίας

Πολλά από τα προβλήματα που ταλαιπωρούν τη μειονοτική εκπαίδευση θα μπορούσαν να λυθούν και μάλιστα σε βάθος μέσα από την προοπτική συνεργασίας Ελλάδας-Αλβανίας σε επίσημο επίπεδο, εφαρμόζοντας λύσεις ύστερα από επιστημονική έρευνα και δημιουργία υλικού προσαρμοσμένου στις ανάγκες των γλωσσικών και άλλων ιδιαιτεροτήτων των μειονοτικών σχολείων. Το ζήτημα φαίνεται να απασχολεί ιδιαίτερα τη μειονότητα. Κατά τα φαινόμενα η αλβανική κυβέρνηση δεν προβάλλει αντιρρήσεις για την αποδοχή υλικοτεχνικής βοήθειας από την Ελλάδα. Η στάση αυτή φάνηκε σε αρκετές περιπτώσεις, όπως με τη μη αντίδραση στην επιδότηση των δασκάλων από το ελληνικό κράτος, την άτυπη μέχρι σήμερα λειτουργία των φροντιστηρίων ελληνικής γλώσσας με την επιδότηση του Ελληνικού Κράτους, τη χορήγηση υποτροφιών στους φοιτητές του Τμήματος Ελληνικής Γλώσσας κ.λπ.

Σε θεσμικό επίπεδο, οι δύο χώρες έχουν από το 1984 ανοίξει το δρόμο για τη μεταξύ τους συνεργασία στο μορφωτικό τομέα. Η Μορφωτική Συμφωνία της 4ης Δεκεμβρίου 1984⁷⁴ αποτέλεσε την πρώτη σχετική προσπάθεια, στο άρθρο 1 παρ. 4 της οποίας προβλέπεται η χορήγηση υποτροφιών σε φοιτητές και μεταπτυ-

74. Κυρώθηκε με το Νόμο 1620/1986 (ΦΕΚ 114 Α).

χιακούς φοιτητές. Στις 21 Μαρτίου 1996⁷⁵ υπογράφηκε στα Τίρανα διμερές Σύμφωνο Φιλίας, Συνεργασίας, Καλής Γειτονίας και Ασφάλειας μεταξύ της Ελλάδας και της Αλβανίας. Μεταξύ άλλων, τα δύο μέρη επανέλαβαν τη σημασία του σεβασμού των δικαιωμάτων των μειονοτήτων (άρθρα 1 και 13) και εκδήλωσαν τη βιούληση να επεκτείνουν τη συνεργασία σε θέματα διδασκαλίας των γλωσσών τους (άρθρο 12). Επίσης, με τη Συμφωνία της 12ης Φεβρουαρίου 1997⁷⁶ ωθήθηκε η παροχή υποτροφιών σε αλβανούς πολίτες για φοίτηση σε στρατιωτικές σχολές, υπαξιωματικών και αξιωματικών στην Ελλάδα.

Στο πλαίσιο εκτέλεσης των προγραμματικών διατάξεων του Συμφώνου υπογράφηκε στις 4 Νοεμβρίου 1998⁷⁷ διμερής συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας για τη συνεργασία στους τομείς της παιδείας της, των επιστημών και του πολιτισμού, στην οποία προβλέπεται η προώθηση και αναβάθμιση των σπουδών ελληνικής γλώσσας στο Πανεπιστήμιο Τιράνων και Αργυροκάστρου και της αλβανικής στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Προβλέπεται επίσης, δυνητικά, ότι το Πανεπιστήμιο Αθηνών θα προσφέρει σπουδές αλβανικής γλώσσας (άρθρο 1.γ), ότι η Αλβανία θα δημιουργήσει τις απαραίτητες προϋποθέσεις για τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας και του πολιτισμού σε άτομα που ανήκουν στην ελληνική μειονότητα, ενώ η ελληνική πλευρά θα εξετάσει τη δυνατότητα διδασκαλίας της αλβανικής γλώσσας για τους Αλβανούς μετανάστες που διαβιούν στην Ελλάδα. Επίσης, η αλβανική πλευρά θα εξετάσει τη δυνατότητα εισαγωγής της ελληνικής γλώσσας μεταξύ των άλλων προαιρετικών γλωσσών στα δευτεροβάθμια σχολεία (άρθρο 1.στ), ενώ η Ελλάδα δεσμεύτηκε να παράσχει βοήθεια για τον εκσυγχρονισμό και τη βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος που απευθύνεται στην ελληνική μειο-

75. Κυρώθηκε με το Νόμο 2568/1998 (ΦΕΚ 8 Α).

76. Κυρώθηκε με το Νόμο 2634/1998 (ΦΕΚ 159 Α).

77. Κυρώθηκε με το Νόμο 2829/2000 (ΦΕΚ 95 Α).

νότητα (διδακτικό υλικό, επιμόρφωση εκπαιδευτικών) (άρθρο 2). Τα δύο κράτη οφείλουν να συνεργαστούν για την παρουσίαση της ιστορίας, οικονομίας και του πολιτισμού της άλλης χώρας στα σχολικά εγχειρίδια μέσα από κοινές δραστηριότητες (άρθρο 1.ια) ή με την υλοποίηση προγραμμάτων που θα σχεδιάζει η μεικτή επιτροπή που προβλέπει το άρθρο 10. Με τη συμφωνία αυτή τίθενται οι βάσεις για τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένη γλώσσα επιλογής σε όλα τα δημόσια αλβανικά σχολεία. Ωστόσο, οι προαναφερθείσες ρυθμίσεις δεν έχουν υλοποιηθεί μέχρι σήμερα, ούτε έχουν υιοθετηθεί σχετικές νομοθετικές πράξεις.

Κατά γενική ομολογία, η συμβολή της Ελλάδας για την υλικοτεχνική αναβάθμιση της μειονοτικής εκπαίδευσης δεν έχει συντελεστεί κατά το δοκούν ούτε όσα έχουν συμφωνηθεί σε διμερές ελληνοαλβανικό επίπεδο. Εκφράζεται η άποψη ότι ίσως επέλθει μερική αγκύλωση στις ελληνοαλβανικές σχέσεις εάν η ανάπτυξη της μειονοτικής εκπαίδευσης συνδεθεί μέσα από την πολιτική της αμοιβαιότητας –που έχει διατυπωθεί και νομικά έως ένα βαθμό— με την εισαγωγή μαθήματος αλβανικής γλώσσας για τους Αλβανούς μετανάστες στην Ελλάδα. Αντίστροφα, η πολιτική αμοιβαιότητα θα μπορούσε να δημιουργήσει μια θετική δυναμική, καθώς το ενδεχόμενο της διδασκαλίας των αλβανικών στην Ελλάδα θα πρωθήσει την ανάληψη πρωτοβουλιών από την Ελλάδα, όπως για παράδειγμα τη σύνταξη και εκτύπωση εγχειρίδιων (ελληνικής ιστορίας, για παράδειγμα) και άλλων βιβλίων.⁷⁸

8. Αιτήματα φορέων της μειονότητας

Στην εν πολλοίς προβληματική κατάσταση της ελληνικής μειονοτικής εκπαίδευσης στην Αλβανία οι φορείς της μειονότητας αντι-

78. A. Μάρτος, (τότε) υφ. Παιδείας, προσωπική συνέντευξη, Τίρανα, Μάιος 2001.

δούν μέσω των πολιτικών τους εκπροσώπων σε κοινοβουλευτικό και κυβερνητικό επίπεδο, ιδιαίτερα στο βαθμό που Έλληνες μειονοτικοί καταλαμβάνουν θέσεις που αφορούν την άσκηση πολιτικής εξουσίας και μάλιστα στη δημόσια εκπαίδευση.⁷⁹ Στο «Ψήφισμα για τα δικαιώματα της Εθνικής Ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία» που απέστειλε η Ομόνοια το Μάιο του 1993 στον πρωθυπουργό της Αλβανίας και τον Προεδρο της Δημοκρατίας υποστήριξε την εισαγωγή της διδασκαλίας των ελληνικών σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης και οπουδήποτε βρίσκονται μαθήτες της μειονότητας.⁸⁰ Τα αιτήματα σχετικά με την ουσιαστική εφαρμογή των εκπαιδευτικών δικαιωμάτων της μειονότητας εκφράστηκαν σε μια εποχή αναμφίβολα σημαντικού πολιτικού και νομικού ελλείμματος ως προς την προστασία των μειονοτικών δικαιωμάτων. Ο βασικός κορδόνος των αιτημάτων αυτών ικανοποιήθηκε σε ορισμένο βαθμό ύστερα από τις εξελίξεις που έλαβαν χώρα τα επόμενα 2-3 χρόνια.

Ιδιαίτερα σημαντικό για τις εξελίξεις αποτελεί το γεγονός ότι φορείς της μειονότητας απευθύνονται παράλληλα και στην ελληνική κυβερνητική προσβλέποντας στην εξ Αθηνών άμεση βοήθεια ή την άσκηση πίεσης στα Τίρανα για την αναβάθμιση της ποιότητας της παρεχόμενης παιδείας. Τέλος, αποδέκτες αιτημάτων είναι και οι διεθνείς οργανισμοί, αρμόδιοι για την επίβλεψη και εφαρμογή των σχετικών διεθνών δεσμεύσεων της Αλβανίας. Κύριος εκφραστής των αιτημάτων προς τη διεθνή κοινότητα είναι η Ομόνοια. Σε υπόμνημά της (του 2001) προς το Συμβούλιο της Ευρώπης εκφράζει την αντίθεσή της για την αυθαίρετη χάραξη των μειονοτικών ζωνών. Τονίζει ότι το δικαιώμα στη μειονοτική εκπαίδευση πρέπει να αποδεσμευτεί από τις μειονοτικές ζώνες και να αποδοθεί οπουδήποτε διαβιούν Έλληνες στην Αλβανία. Επί-

79. J. Pettifer, *The Greek minority in Albania in the aftermath of communism*, Conflict Studies Research Centre, www.csirc.ac.uk, σελ. 17.

80. S. Perrakis, "The Hellenic minority in Albania", 9/1 *Leiden Journal of International Law* 1995, σελ. 156.

σης ζητά να βελτιωθούν ποσοτικά και ποιοτικά οι προδιαγραφές της μειονοτικής εκπαίδευσης. Παρόμοιες θέσεις εκφράζει και η Νεολαία της Ομόνοιας, η οποία διακήρυξε,⁸¹ μεταξύ άλλων, ότι: Οι μειονοτικές ζώνες αποτελούν ρατσιστικό θεσμό που οδηγούν στην γκετοποίηση της μειονότητας, ζητώντας να εφαρμοστούν εκπαιδευτικά δικαιώματα σε όλες τις βαθμίδες χωρίς περιορισμούς, να επαναλειτουργήσουν όλα τα μειονοτικά σχολεία που έκλεισαν (βλ. Χιμάρα⁸²) και να αφαιρεθούν από τα σχολικά εγχειρίδια οι ανθελληνικές αναφορές.

Τα αιτήματα που απευθύνονται στην ελληνική κυβέρνηση είναι προσανατολισμένα σε πιο πρακτικά ζητήματα και αφορούν συνήθως την υλικοτεχνική υποδομή των σχολείων (αίθουσες, βιβλία), συνδικαλιστικά θέματα των δασκάλων, βελτίωση του νομικού καθεστώτος της μειονοτικής εκπαίδευσης. Σταχυολογώντας τα σχετικά κείμενα που οι εκπαιδευτικοί⁸³ απευθύνουν στο ελληνικό Υπουργείο Παιδείας ή σε άλλους κυβερνητικούς και κοινοβουλευτικούς φορείς, τα κύρια αιτήματα που προβάλλονται αφορούν:

- Την οικονομική αναβάθμιση των εκπαιδευτικών με τακτικό επίδομα. Επίσης, το αίτημα περιλαμβάνει τη γενική αύξηση του

81. Ψήφισμα του Α' Συνεδρίου, 20.5.2001.

82. Το αίτημα για λειτουργία ελληνόγλωσσων σχολείων στη Χιμάρα διαπινόνται σε επιστολή Χιμαριωτών που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα προς τον αλβανό πρωθυπουργό, Ιλέρ Μέτα, κατά την επίσημη επίσκεψή του στην Ελλάδα στις 26 Ιανουαρίου 2002, λίγο πριν την παραίτησή του. Οι συντάκτες της επιστολής ζητούν την εφαρμογή του σχετικού διεθνούς δικαίου με την οποία «οι ελληνοαλβανικές σχέσεις θα κερδίσουν πολλά». Εφ. Αντιφωνητής, Κομοτηνή, 7.2.2002. Βλ. επίσης την Έκθεση για την καταπάτηση των ανθεκτών και μειονοτικών δικαιωμάτων της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία (Β. Ήπειρος), Σύλλογος Βορειοηπρωτών κ.ά., Αθήνα 2003, σελ. 63 και 71.

83. Μεταξύ άλλων, Επιστολή Ελλήνων δασκάλων νομού Αργυροκάστρου προς Πρόεδρο της Δημοκρατίας, Πρωθυπουργό, Υπουργό Εξωτερικών, Υπουργό Παιδείας, αρχηγούς κομμάτων, Πρέσβη στα Τίρανα και Πρόξενο στο Αργυρόκαστρο, αδημοσίευτο, 28.4.2001, Αργυρόκαστρο, που υπογράφουν 156 εκπαιδευτικοί της μειονότητας.

επιδόματος σε όλους τους έλληνες μειονοτικούς εκπαιδευτικούς, καθώς η αλβανική νομοθεσία δεν εμποδίζει τη χορήγηση δώρων σε μεμονωμένα άτομα ή ομάδες απόμων. Παρόμοια οικονομική βιοήθεια θα πρέπει να αφορά και τους συνταξιούχους εκπαιδευτικούς της μειονότητας.

- Την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών της μειονότητας με την οργάνωση σεμιναρίων, στην Ελλάδα ή την Αλβανία, ανάλογα με τις ανάγκες των εκπαιδευτικών.

- Τη συνδιδασκαλία, η οποία θα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο έρευνας και διαλόγου μεταξύ εκπαιδευτικών ώστε να βρεθεί η αποτελεσματικότερη φόρμουλα. Επίσης, απαιτείται η οικονομική υποστήριξη της Ελλάδας για την έρευνα σε επιμέρους τομείς της παιδείας με στόχο την ενεργή συμμετοχή των μειονοτικών εκπαιδευτικών.

- Τη μετεκπαίδευση όλων των εν ενεργεία εκπαιδευτικών στη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών, καθώς και την εκμάθηση ξένων γλωσσών από ορισμένους σε κάθε σχολείο. Απαραίτητη θεωρείται η ίδρυση και ανέγερση ενός κέντρου επιμόρφωσης εκπαιδευτικών στο Αργυρόκαστρο και τους Άγιους Σαράντα.

- Την επαγγελματική αναβάθμιση με προσαρμοσμένα προγράμματα. Για κάθε εκπαιδευτικό που ενδιαφέρεται για την περιαιτέω επιστημονική του αναβάθμιση, θα πρέπει να δίνονται ευκαιρίες μετεκπαίδευσης σε πανεπιστήμια ή ιδρυματα της Ελλάδας και αλλού, υπό την προϋπόθεση να επιστρέφουν στην Αλβανία.

- Την τεχνική υποστήριξη για τη δημιουργία σύγχρονων χώρων διδασκαλίας και ψυχαγωγίας στα μειονοτικά σχολεία.

- Την ανάληψη πρωτοβουλίας για τη συγγραφή και διανομή στα μειονοτικά σχολεία της «Ιστορίας του ελληνικού έθνους» προσαρμοσμένης στις ανάγκες της Ελλήνων μαθητών.⁸⁴

Η διοργάνωση διημερίδας από το Ελληνικό Προξενείο

84. Ζ. Λούτσης, Υπόμνημα προς τον Υπουργό Παιδείας της Ελλάδας [2000].

Αργυροκάστρου με θέμα τη μειονοτική εκπαίδευση, στις 30 και 31 Ιανουαρίου 2002, σε συνεργασία με τις Διευθύνσεις Παιδείας των νομών Αργυροκάστρου, Δελβίνου και Αγίων Σαράντα έδωσε την ευκαιρία για μια προσέγγιση των προβλημάτων από εκπαιδευτική και νομική σκοπιά από τις ενδιαφερόμενες πλευρές. Το ξήτημα της συνένωσης των μειονοτικών σχολείων τέθηκε ως βασικό αίτημα των εκπαιδευτικών μπροστά στα ποσοτικά στοιχεία,⁸⁵ όπως και η βελτίωση και η ορθή εφαρμογή του νομικού πλαισίου, αλλά και η σωστή εκμάθηση της αλβανικής γλώσσας ως διαβατήριο για την κοινωνική ένταξη των μειονοτικών.⁸⁶ Επίσης, έγινε συσχετισμός μεταξύ των προβλημάτων της μειονοτικής εκπαίδευσης και της γενικότερης κατάστασης της αλβανικής δημόσιας εκπαίδευσης και διαπιστώθηκε ότι απαιτούνται καινοτόμες αλλαγές, όπως ενδεχομένως η ίδρυση ορισμένων διαπολιτισμικών σχολείων με βάση τη διεθνή εμπειρία. Επίσης, από την πλευρά της ελληνικής πολιτικής, τόσο οι εκπρόσωποι του Υπουργείου Εξωτερικών όσο και του Υπουργείου Παιδείας διαβεβαίωσαν ότι θα συνεισφέρουν ενεργά στη βελτίωση των συνθηκών παροχής της μειονοτικής εκπαίδευσης.⁸⁷

Οι εισιτηρίες της διημερίδας επικεντρώθηκαν στα παρακάτω αιτήματα:

- Να ενδυναμωθεί η διδασκαλία της ελληνικής στις τάξεις του Λυκείου.

85. Σπ. Λάγιος, *Η σημερινή οργανωτική δομή του 8-χρονου σχολείου και οι βελτιώσεις που πρέπει να γίνουν*, εισήγηση, Προβληματισμοί για την παιδεία στο χώρο της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας, Διημερίδα, Αργυρόκαστρο 30-31.1.2002, αδημοσίευτο, σελ. 2.

86. Ζ. Λούτσης, *Νομικό πλαίσιο για την ελληνική παιδεία και τα περιθώρια βελτίωσής του*, εισήγηση, Προβληματισμοί για την παιδεία στο χώρο της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας, Διημερίδα, Αργυρόκαστρο 30-31.1.2002, αδημοσίευτο.

87. Ομιλία του Ρολάν Ζήση, Διευθυντή Εκπαίδευσης Αργυροκάστρου. Πηγή: Σχετικά άρθρα της Διαμαντένιας Ριμπά, Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων (29/1-1/2/2002), <www.mpa.gr/article.html?doc_id=248467>.

- Η Ελλάδα να αναλάβει ενεργό ρόλο στην αναβάθμιση των μειονοτικών σχολείων μέσα από τη συνεργασία με την αλβανική κυβέρνηση και τη διαμεσολάβηση προς τη θεσμική και υλική βοήθεια που μπορεί να προσφέρει η Ευρωπαϊκή Ένωση.
- Να καθιερωθεί η σύνταξη των μαθητικών εγγράφων και στα ελληνικά, όπως ισχεί μέχρι τη δεκαετία του 1960.
- Να διορίζονται και Έλληνες στις νομαρχιακές διευθύνσεις όπου υπάρχουν μειονοτικά σχολεία.
- Να αφαιρεθούν από τα αλβανικά σχολικά εγχειρίδια οι αναφορές που υποσκάπτουν την καλλιέργεια συναισθημάτων συμβίωσης και ειρηνικής συνύπαρξης μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών.⁸⁸
- Να αποσταλούν από την Ελλάδα εγχειρίδια για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σε όλα τα μειονοτικά σχολεία.
- Να αναβαθμιστεί η Παιδαγωγική Ακαδημία με την αφάρεση και προσθήκη νέων μαθημάτων.⁸⁹
- Να θεσπιστεί προκαταρκτική τάξη διδασκαλίας της ελληνικής τάξης για τους μη ελληνόφωνους φοιτητές του Τμήματος Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας του Αργυροκάστρου. Το πτυχίο του Τμήματος να αναγνωρίζεται στην Ελλάδα.⁹⁰
- Να συνενωθούν τα δημοτικά σχολεία εφόσον έχουν λιγότερους από 5 μαθητές.
- Να υιοθετηθούν πολιτικές μόνιμης και όχι ευκαιριακής συνεργασίας μεταξύ των ελληνικών πανεπιστημίων και του Τμήματος Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας.
- Να ενεργοποιηθούν οι σύλλογοι γονέων και κηδεμόνων των σχολείων για τη βελτίωση των συνθηκών της εκπαίδευτικής διαδικασίας.

88. Ζ. Λούτσης, *Νομικό πλαίσιο...*, δ.π., σελ. 3.

89. Β. Τέρπος, δ.π., σελ. 4.

90. Γ. Γιάννης, δ.π., σελ. 4.

Είναι φανερό ότι στο σύνολό τους οι φορείς που συσχετίζονται με τη μειονοτική εκπαίδευση στην Αλβανία ζητούν την αναβάθμιση του μειονοτικού σχολείου από την αλβανική κυβέρνηση, την υλικοτεχνική συνδρομή της Ελλάδας και την επίβλεψη από τους διεθνείς οργανισμούς των συμβατικών δεσμεύσεων της Αλβανίας. Ωστόσο, η έκφραση των αιτημάτων είναι άμεσα συνδεμένη με την επαγγελματική και κοινωνική θέση του κάθε εκφραστή της, τη σχέση με τους φορείς άσκησης της εξωτερικής ελληνικής πολιτικής και της αλβανικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Η εσωτερική κομματικοποίηση των εκπαιδευτικών στο ανταγωνιστικό δίπολο Ομόνοια-Σοσιαλιστικό κόμμα ή στην ευκαιριακή εμπλοκή του Δημοκρατικού κόμματος αποτελεί ένα πρόσιμα μέσα από το οποίο οι προαναφερθείσες κοινές θέσεις πολλές φορές αποκτούν διαφορετικό νόημα. Στο χώρο των πολιτικών συγκρούσεων, αλλά και στην άσκηση πολιτικής από την Αλβανία και την Ελλάδα, η θέση των δασκάλων και των καθηγητών της μειονότητας αποτελεί ένα συμπιεσμένο χώρο που οδηγεί ευκολότερα στην αυτολογοκρισία παρά στη δυναμική διεκδίκηση των αιτημάτων τους.

9. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η μειονοτική εκπαίδευση στην Αλβανία έχει διατρέξει τις κρίσιμες εξελίξεις της πρώτης δεκαετίας φιλελευθεροποίησης και εκδημοκρατισμού της χώρας (1991-2001). Αναμφίβολα, η γενικότερη αστάθεια σε πολιτικό, οικονομικό και θεσμικό επίπεδο έπληξε τις παραδοσιακές εκπαιδευτικές δομές της μειονότητας και η μαζική μετανάστευση μείωσε τον πληθυσμό των μαθητών σε ποσοστά μέχρι και 80%. Ωστόσο, η σταθερή πρόοδος που παρατηρείται στην επανασυγκρότηση των θεσμικών κρατικών μετά την κρίση του 1997-98 έχει δημιουργήσει τις συνθήκες για την επαναδιαρραγμάτευση του καθεστώτος της ελληνικής μειονότητας.

Οι δεσμεύσεις που απορρέουν από τη Σύμβαση-πλαίσιο για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων ίσως συμβάλουν, έστω εργαλειακά, στο μέλλον προς αυτή την κατεύθυνση. Σε κάθε περίπτωση, η αντιμετώπιση της μειονοτικής εκπαίδευσης περνάει μέσα από την ελληνοαλβανική συνεργασία αλλά και την προσέγγιση της Αλβανίας προς το ευρωπαϊκό θεσμικό γίγνεσθαι.

Ως ιδιότυπο χαρακτηριστικό των δυνάμει μαθητών της μειονοτικής εκπαίδευσης θα πρέπει να επισημανθεί η πληθώρα μικτών γάμων,⁹¹ η οποία έχει λειτουργήσει υπέρ της δημιουργίας μιας σημαντικής μερίδας αλβανών πολιτών με μικτή ελληνοαλβανική συνείδηση. Τον ίδιο τύπο συνείδησης φαίνεται ότι ευνοεί η συνύπαρξη ελληνικής και αλβανικής γλώσσας σε μαθητές μικτών χωριών ή γειτονικών χωριών που λόγω συνενώσεων φοιτούν σε κοινά σχολεία ή στα αστικά κέντρα όπου διαβιούν ελληνικές μειοψηφίες. Τελικά, οι παράγοντες αυτοί, μεταξύ άλλων, καθιστούν συμβατή την ελληνική και αλβανική συνείδηση συνυπάρχοντας σε μία ενιαία εθνοτική ταυτότητα (αντίθετα κάτι τέτοιο θα φάνταζε εξωπραγματικό σήμερα στην περίπτωση της ελληνικής και τουρκικής εθνικής ταυτότητας, στη Θράκη, για παράδειγμα), παρ' όλα τα δείγματα αντιπαράθεσης στις σύνοικες αλβανικές και ελληνικές τάξεις σε μικτά σχολεία. Σε κάθε περίπτωση, ο χαμηλός δείκτης «συγκρουσιακότητας» μεταξύ ελληνισμού και αλβανισμού θα πρέπει να συνεκτιμήθει για τη μελέτη και το σχεδιασμό της ελληνόφωνης μειονοτικής εκπαίδευσης στην Αλβανία. Η δημιουργία μικτής συνείδησης δεν ανταποκρίνεται στο «καθαρό» εθνικό πρότυπο που διακρίνει τον έλληνα από τον αλβανό μαθητή, δημιουργώντας δυσκολίες στην ανάπτυξη των πελατειακών σχέσεων και πολιτικών παρέμβασης που εξυφαίνονται γύρω από τη μειονοτική εκπαίδευση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία, ιδιαίτερα από το 1991 και στο εξής.

91. Μεταξύ των παντρεμένων μελών της μειονότητας το 50% παντρεύονται με συζύγους εκτός μειονότητας, Centre for Economic and Social Studies, σ.π., σελ. 1.

Το επίπεδο της παρεχόμενης εκπαίδευσης θα πρέπει να απασχολεί, καθώς αυτό είναι το εκπαιδευτικό ζητούμενο, και όχι αποκλειστικά ο αριθμός των μαθητών στην τάξη. Η ημιμάθεια της αλβανικής και της ελληνικής γλώσσας πλήγτει περισσότερο το μέλλον των ελλήνων μαθητών, καθώς και η έλλειψη επαγγελματικής εκπαίδευσης (εκτός από ιερωμένους και δασκάλους) για τη μειονότητα ελαχιστοποιούν τις δυνατότητες των μαθητών για επαγγελματική κατοχύρωση. Η επιθετική στάση απέναντι στην αλβανική γλώσσα καθιστά τους μειονοτικούς μαθητές κακούς χειριστές της και συνεπώς μειώνει τις δυνατότητες επαγγελματικής εξέλιξης. Κατά συνέπεια, οι προοπτικές ένταξης στη δημόσια διοίκηση ή στον ιδιωτικό τομέα μειώνονται συνεχώς. Εξάλλου, μέσω των υποτροφιών που προσφέρει η ελληνική κυβέρνηση σε μαθητές της μειονότητας με τη διαμεσολάβηση ορισμένων συλλόγων, ελληνικών και βλαχικών, της Ομόνοιας και του Κόμματος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, οι οποίες παρέχονται με εξω-εκπαιδευτικά κριτήρια, οι φοιτητές που σπουδάζουν στην Ελλάδα δεν επιστρέφουν πίσω στην Αλβανία.

Σήμερα υπάρχουν ελάχιστοι έλληνες φοιτητές στα πανεπιστήμια της Αλβανίας, όταν το σχετικό μέγεθος στα τέλη της δεκαετίας του 1980 ήταν μάλλον υψηλότερο από το μέσο αλβανικό. Αποτέλεσμα της εξαφάνισης της ελληνικής μειονότητας από τα αλβανικά πανεπιστήμια είναι ο αυτο-αποκλεισμός της από την αλβανική πνευματική ηγεσία και επιστημονική ελίτ. Ορατή συνέπεια της διαπίστωσης αυτής αποτελεί και η απομάκρυνση των Ελλήνων μειονοτικών πανεπιστημιακής μόρφωσης από τα αλβανικά κέντρα λήψης αποφάσεων. Εν προκειμένω, ο ισχυρισμός ότι η απομάκρυνση αυτή είναι αποτέλεσμα πολιτικών αποκλεισμού και διακρίσεων εκ μέρους της αλβανικής διοίκησης δεν έχει τεκμηριωθεί.

Η διαιώνιση των προβλημάτων από πολιτικούς κύκλους της μειονότητας, με στόχο την έκφραση παραπόνων (βλ. το χαρακτηριστικό ζήτημα σχετικά με την ίδρυση ελληνικού σχολείου στη Χι-

μάρα, αλλά και την αντίθεση στο ενδεχόμενο συνένωσης μειονοτικών σχολείων με ελάχιστους μαθητές) δεν προσφέρει ουσιαστικά στην αναβάθμιση της μειονοτικής εκπαίδευσης, καθώς την αποσυνδέει εντελώς από το φυσικό της περιβάλλοντα χώρο, τις προοπτικές ανάπτυξης της Αλβανίας και της βελτίωσης του εκπαιδευτικού της συστήματος.

Τελικά, η ευημερία της μειονοτικής εκπαίδευσης και η πρόδος των μειονοτικών μαθητών είναι άμεσα συνυφασμένη με την ένταξη της μειονότητας στην αλβανική κοινωνία, την ανάπτυξη των ελληνοαλβανικών διμερών σχέσεων και την ουσιαστική και όχι φορμαλιστική προσέγγιση της Αλβανίας προς τις ευρωπαϊκές πολιτικές και θεσμικές σταθερές. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θα μπορέσει να αναπτυχθεί και το αντίστοιχο νομικό καθεστώς δημιουργώντας το θεσμικό υπόβαθρο για την ποιοτική αναβάθμιση της μειονοτικής εκπαίδευσης.